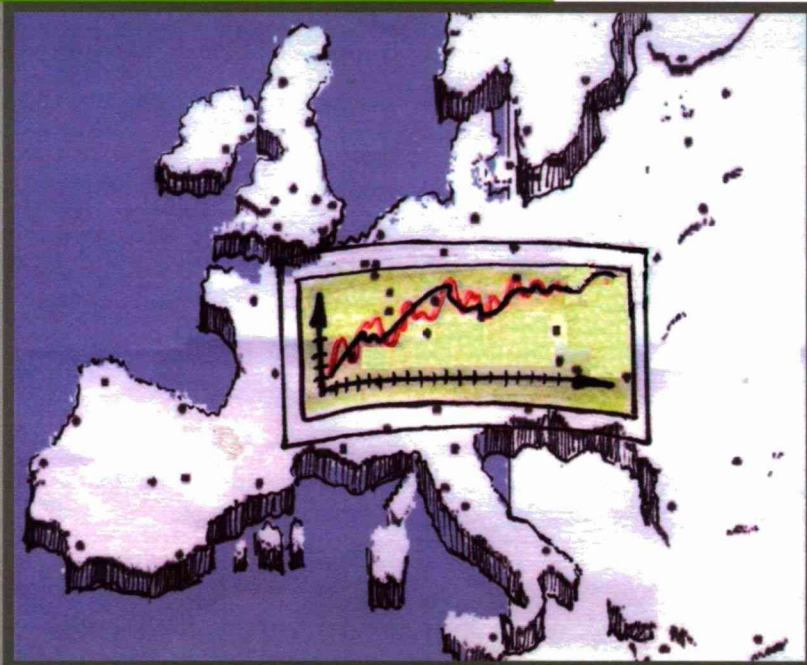

JELENKORI TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FOLYAMATOK

VI. évfolyam
1-2. szám
2011.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
■ MÉRNÖKI KAR
Ökonómia és Vidékfejlesztési Intézet

Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok

**Az SZTE Mérnöki Kar Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézetének
tudományos folyóirata**

VI. évf. 1-2. szám 2011/1-2.

Kiadó:

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar
6724. Szeged, Mars tér 7.
telefon: 62 546 000, fax: 62 546 003,
e-mail: dekan@mk.u-szeged.hu, honlap: www.mk.u-szeged.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. C.Sc. Véha Antal
a SZTE Mérnöki Kar dékánja

Szerkesztőbizottság:

Prof. Dr. C. Sc. Véha Antal (elnök)
Dr. Ph.D. Kotosz Balázs
Dr. Ph.D. Marosi Tibor
Dr. Ph.D. Panyor Ágota
Dr. Ph.D. Székely Andrea

A tanulmányok lektorai:

Dr. C.Sc. Benet Iván SZTE GTK
Dr. C.Sc. Benkő-Kiss Árpád SZTE MGK
Dr. Ph.D. Bodnár Károly SZTE MGK
Dr. Ph.D. Bóna Lajos Gabonakutató Nonprofit Kft.
Dr. Ph.D. Fabulya Zoltán SZTE MK
Dr. Ph.D. Csanádi József SZTE MK
Dr. Ph.D. Gyimes Ernő SZTE MK
Dr. Ph.D. Hampel György SZTE MK
Dr. Ph.D. Horváth József SZTE MGK
Hovorkáné Dr. Ph.D. Horváth Zsuzsanna SZTE MK
Dr. Ph.D. Kotosz Balázs SZTE MK
Prof. Dr. Kovács Árpád SZTE GTK
Dr. Ph.D. Marosi Tibor SZTE MK
Prof. Dr. D.Sc. Mesterházy Ákos akadémikus Gabonakutató Nonprofit Kft.
Pallóné Dr. Ph.D. Kisérdy Imola Vidékfejlesztési Minisztérium
Dr. Ph.D. Szabó P. Balázs SZTE MK
Dr. habil. Szakály Zoltán KE GTK
Dr. Ph.D. Székely Andrea SZTE MK
Prof. Dr. Tóth József PE TTK
Dr. Ph.D. Vincze-Lendvai Edina SZTE MK
Dr. Ph.D. Zsótér Brigitta SZTE MK

Technikai szerkesztő:

Lehotainé Szabó Andrea
Mónus Szilvia (borító)

Nyomda:

Norma Nyomdász Kft. Kiadó és Nyomda
6800. Hódmezővásárhely, Rárósi út 10.
telefon: 62 244 499, fax: 62 241 249,
e-mail: level@norma.hu, honlap: www.norma.hu

ISSN 1788-7593

Szeged, 2011

TARTALOMJEGYZÉK

TERMELÉS, GAZDÁLKODÁS

Balogh Sándor: Termékek és technológiák minősítése az élelmiszeripari innovációs folyamatban	7
Fabulya Zoltán: Kazán jelleggörbe elemzése hőkezelési folyamat optimalizálásához	19
Gósi János: Gazdasági és politikai elemek a II. Orbán-kormány gazdaságpolitikájában	24
Komarek Levente: A magyar ipar főbb sajátosságai az abszolút specializáció tükrében	28
Kotosz Balázs: Horvátország európai integrációja a makroökonomiai mutatók tükrében	35
Matuz János: Állami növénynevelés és kultúrnövényeink biodiverzitása	42
Nagy Sándor: A számvevőszékek és a civil szféra kapcsolata az ellenőrzések hatásosságának növelésére	52
Panyor Ágota: A helyi termékek jelentősége a vidékgazdaságban	59
Pupos Tibor – Kovács Zoltán - Kis-Simon Tünde - Pintér Gábor: A készletgazdálkodás optimalizálásának módszerei, a készlettartási ráta diagnózisa	64
Tóth-Kmoskó Éva: A külföldi tőke és a multinacionális cégek szerepe és a gazdaságra gyakorolt hatása Magyarországon	77

TÁRSADALMI FOLYAMATOK

Gálné Horváth Ildikó: Bodnár Béla, Hódmezővásárhely és környékének feltérképezője és leírója	87
Simon Zsolt - Vanderstein Noémi: A posztmodern ember és az Ószövetség világa	96

RÉGIÓ ÉS TURIZMUS

Kis Krisztián: A vidék és a vidéki térségek meghatározásának európai vonatkozásai (Történeti áttekintés az európai bizottság új város-vidék tipológiája apropóján)	105
Lendvai Edina – Hodúr Sára: KKV-k innovációs aktivitása a Dél-alföldi Régióban	113
Marosi Tibor - Molnár Pál: A hazai egészségturizmus minőségügyi értékelése	120
Székely Andrea: A határon átnyúló agglomerációk turizmusa	126
Zsótér Brigitta: Kisvárosi funkciók vizsgálata a Délkelet-Alföld egyik település csoportján	132

ENGLISH PAPERS

Gál, József – Bódi, Brigitta Mária – Nagy, Sándor – Kovács, Zoltán: Examination of How a Settlement on the Great Plain Became a Town, with a Special Regard to Its Present and Future	141
Molnár, Pál – Marosi, Tibor – Gál, József – Véha, Antal: Some Results and Impacts of 55 th EOQ Congress in Budapest	148
Vanderstein, Noémi: The Aspects of Tradition and Modernity	159

TERMELÉS, GAZDÁLKODÁS

TERMÉKEK ÉS TECHNOLÓGIÁK MINŐSÍTÉSE AZ ÉLELMISZERIPARI INNOVÁCIÓS FOLYAMATBAN¹

Prof. Dr. Balogh Sándor
professor emeritus, Szegedi Tudományegyetem Mérnök Kar, Szeged

SUMMARY

The fact that the food is qualified as with a special price determines several of the factors of the food industry innovational process. The developer initiating the innovation or an entrepreneur have to can, that in case of a product development how (onto what kind of consumer need) wishes to calibrate the product to be developed, how new needs opened and that which ones the need bars. The food industry product range since peculiarly wide: the so-called 'lifestyle' or 'novel' extend to foods from the traditional foods. A technology development task with a different measure joins product innovations representing the different novelty value furthermore. The study – the author more based on his decennial experiences - presents the peculiarities of the food industry innovations, the economic content of the process, and the criteria of his success and the measurement of the success. His aim is orienting the food industry SMOs for his innovational endeavors and the layman – not food industry – informing a vocational audience.

1. BEVEZETÉS

Munkánk elsőrendű célja azoknak az ágazati sajátosságoknak a feltárása volt, amelyek a kis-, és közép-vállalkozások innovációs transzfer-folyamataiban a hálózatos működés feltételeit jelentik. Az ágazati sajátosságok alapos ismeretének birtokában válik lehetővé ugyanis a vállalkozások extramurális innovációs együttműködése nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

2. AZ INNOVÁCIÓ FOGALOMKÖRÉNEK GAZDAGODÁSA

Vegyük sorra, hogyan bővült az innováció fogalomköre a kezdetektől napjainkig, Schumpetertől az Oslo Manualig. Az innováció lényegi meghatározását először J. Schumpeter adta meg, éppen 100 évvel ez előtt. Megállapításait az anyagi termelés, első sorban az ipar fejlődésére vonatkoztatta, megállapítva azt, hogy a termelés folyamatában az erőforrások és ismeretek kombinációja történik meg, s minden új kombináció innovációt eredményez. 1911-ben az innováció következő típusait jelölte meg (SCHUMPETER, 1934):

- új termékek bevezetése;
- új gyártási módok meghonosítása;
- új piacok megnyitása;
- új nyersanyagok bevonása vagy új félkész-termékek bevezetése;
- a termelés új szervezeti formái.

Schumpeter ezen meghatározása időt álló ugyan, ám a gazdaság és a társadalom fejlődésével kiegészítendőnek bizonyult. Valamennyi, itt idézésre kerülő meghatározás figyelemre méltó abból a sajátos megközelítésből, amelyet az alábbiakban az élelmiszeripari innovációk

¹ Az itt közreadott anyag egy összefoglaló jellegű munka része, amelynek elkészítésére a szerző a Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Karán a CONFIDECT (Cross-border Network for Innovative Development of Economies and Knowledge Transfer) pályázat keretében kapott szakértői megbízást. A pályázat célja a kis-, és közép-vállalkozások határon túli hálózatos innovációs együttműködési lehetőségeinek feltárása volt. Köszönet illeti munkám támogatásáért a pályázat fő kezdeményeztetőjét, a Regionalni centar za razvoj malih i srednjih preduzeca is preduzetnistiva, doo, Subotica központot, s annak vezetőjét, dr. Branislav Malagurski urat, illetőleg a magyar oldali társpályázót, a Dél-Alföldi Régióért Kht-t, személy szerint dr. Kapás Ferenc c. egyetemi docenst, a Kht vezetőjét.

elemzése kapcsán teszünk. Több ilyen, bővítő megfogalmazás ismeretes. Az első, az úgynevezett Frascati kézikönyv (OECD, 2004). E szerint:

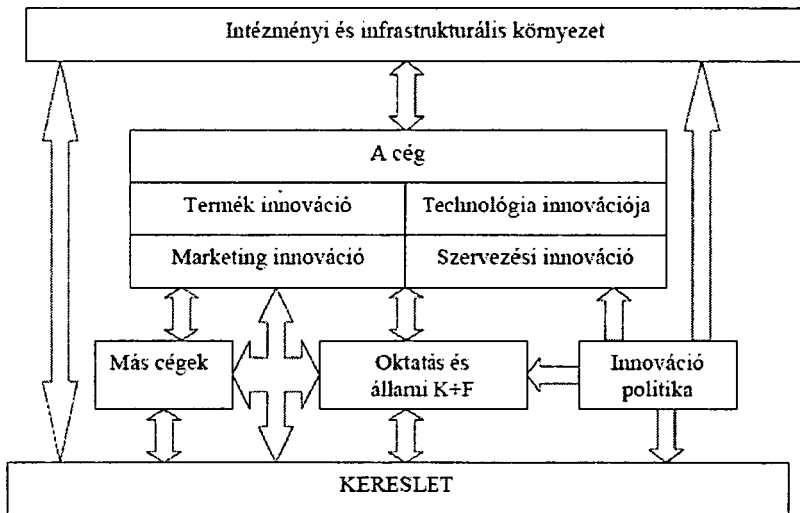
„Az innováció egy ötlet átalakulása vagy a piacon bevezetett új, illetve korszerűsített terméké, vagy valamely társadalmi szolgáltatás újfajta megközelítése.”

A másik Drucker-nek, a „management atyjának és megteremtőjének” álláspontja. Szerinte az innovációs tudás gyakran nem műszaki, hanem társadalmi jellegű. „A modern társadalmat a menedzsment változtatta meg alapjaiban.” (DRUCKER, 1993) Druckernek ez a megállapítása a „társadalmi” innováció fogalmának elfogadásához vezetett.

Mai, bővített tartalmában a megújított ún. „Oslo Manual” (eredetileg szintén az OECD-től származó) innovációs meghatározása lett elfogadottá az Európai Unióban. Ez már nem csak a termék-, és eljárás innovációt, hanem a szervezési és a marketing innovációt is magában foglalja.

„Az innováció egy új, vagy egy jelentősen javított termék (áru vagy szolgáltatás), vagy eljárás, egy új marketing módszer, vagy új szervezeti módszer az üzleti gyakorlatban, munkahelyi szervezetben vagy a külső kapcsolatokban.” (EC, 2004)

Az Oslo Kézikönyv 3. változata (PAKUCS, J.- PAPANÉK, G., 2006) szerint az innovációs rendszer fő elemei az 1.sz. ábrán bemutatott módon kapcsolódnak egybe :

1. ábra. Az innovációs rendszer fő elemei

3. AZ INNOVÁCIÓS FOLYAMAT TÉNYEZŐI ÉS SIKERÉNEK MINŐSÍTÉSE

Az élelmiszeripari innovációs folyamat sajátosságainak bemutatását megelőzően szükségesnek látszik áttekinteni, hogyan és mivel lehet jellemezni magát a folyamatot, illetőleg a vállalkozásoknak és az egyes nemzeteknek az innovációra való alkalmasságát (innovativitását, innovációs potenciálját). A múlt század közepe óta az elemzés számára

kidolgozott mutatószámok (indikátorok) és vizsgálandó tényezők száma jelentősen nőtt és számszerű minősítésük is egyre bonyolultabbá vált. Rendszerezésükhöz szükségesnek mutatkozott

- a bemeneti tényezők
- a kimeneti tényezők és
- a folyamatokat leíró és minősítő tényezők elkülönítése. Egyszer s mind a felmérések rendszere is fejlődött (CIS1, CIS2, CIS3 Innovation's Survey, Indexing, Benchmarking Innovation Capacity).

Az innovációs folyamat bemeneti (input) tényezőinek sorában már régebb óta számszerűsítik a következőket:

- K+F ráfordítások intenzitása (százalékos érték, viszonyítva a megtermelt GDP-hez);
- A műszaki és tudományos személyzet (emberi erőforrások);
- Tőke-ellátottság;
- Technológia-intenzitás (BALOGH, 2008)².

A XX. század 70-es-80-as éveitől kezdődően kaptak kiemelt figyelmet az innovációs folyamat következő **kimeneti (output) tényezői**:

- Szabadalmak száma és denzitása;
- Publikációk száma és denzitása;
- Új és megújult termékek száma és aránya;
- Minőség (-irányítás, -biztosítás, -védelem).

Századunkban az innovációs folyamat alábbi, átfogó, de nehezebben számszerűsíthető **tényezői, mint a sikeres transzfer feltételei** kaptak jelentős szerepet:

- A tudás;
- Az immateriális ráfordítások (intangibles);
- A hálózatos működés;
- A klaszterek;
- A menedzsment-technikák
- A kockázat-, és megtérülés elemzések eredménye;
- A rendszerek dinamikája;
- Az innováció iránti kereslet. (DEÁK, 2006)

Egyidejűleg – különösen az USA-ban – kirajzolódtak olyan módszertani törekvések is, amelyek a módszertan egyszerűsítését célozták. Ma már léteznek például olyan nemzetközi összehasonlítások, amelyek az input-tényezőket leszűkítik a pénzügyi politikára, az oktatási politikára és az innovációs környezetre, míg ugyanakkor az output tényezők körét bővítik a szabadalmakkal, a technológia-transzferrel, a K+F eredményekkel, továbbá a vállalkozások olyan jellemzőivel, mint a munka-termelékenység foka, a részvény-osztalék mértéke, továbbá az innovációnak a vállalkozási migrációra és a gazdasági növekedésre gyakorolt hatásai. Ez tulajdonképpen a Világbanknál alkalmazott módszertan. (DOING BUSINESS DATA, 2009)

² Az OECD által kidolgozott besorolási rendszer a termékek és szolgáltatások előállításának technológia-igényességét négy csoportba sorolja: (1) high-tech termékek és szolgáltatások; (2) medium-high-tech termékek és szolgáltatások; (3) medium-low-tech termékek és szolgáltatások; s végül (4) low-tech termékek és szolgáltatások. Az élelmiszeripar minden forrás szerint a low-tech színvonalú csoportba van sorolva.

Az input, illetve az output tényezőket külön-külön, egy-egy komplex mutatóban összesítik, s ennek alapján az országok nemzetközi sorrendjét alkotják meg. (GIRT, 2010).³

Az általunk megismert hazai elemzések némelyike egyoldalúságot mutat, amennyiben az innovációs inputokat igen, de az outputokat nem, vagy nem kellően veszi figyelembe, nem elemzi. Az így kapott eredmény félre vezető lehet, hiszen nyilvánvaló, hogy az inputok hasznosulását (azaz az outputokban megnyilvánuló eredményt) nem helyes figyelmen kívül hagyni.

4. AZ ÉLELMISZERIPARI INNOVÁCIÓK PEREM-FELTÉTELEI ÉS SAJÁTOS (ÁGAZATI) JELLEGE

Ebben a fejezet részben előbb bemutatjuk azokat a külső tényezőket, amelyek között az élelmiszeripari innovációs folyamat végbemegey, majd azokat a sajátosságokat, amelyek az élelmiszeripari termelést jellemzik.

Az élelmiszeripari innováció jellegzetességeit Sebők (2009) publikációja alapján ismertetjük.

3. Az innováció forrása, jellege és terjedése nem egységes a különböző élelmiszeripari iparágakban (legalább 4 fő csoportja van)
4. A high-tech ágazatok (ICT, biotechnológia, elektronika, autó és gépgyártás, gyógyszeripar, stb.) követelményeit és módszereit nem lehet az eltérések figyelembe vétele nélkül alkalmazni az élelmiszeriparban.
5. Az élelmiszer a fogyasztásban nem váltható ki mással: a megfelelő mennyiségű, tápértékű, egészségtudatos étrendet segítő élelmiszert az egész népesség számára elérhetővé kell tenni;
6. Az élelmiszeripari technológia sokrétű: nem alkatrészeket, nem egységes technológiákat használ;
7. A 14 iparágban egyedi összetételű, változatos, olykor egyedi technológiával, változó tulajdonságú nyersanyagokkal dolgozik és késztermékei hasonlóan változatosak; emiatt sokkal több adaptáció, kisebb lépésekben történő fejlesztés kell;
8. Néhány erősen innovatív vállalat, különösen a KKV-k tevékenysége is csak a népesség kis részének ellátását biztosítja;
9. A már meglévő tudás széles körben történő átadása kiemelten fontos; széleskörű tudás-, és technológia-transzferre van szükség.

A továbbiakban bemutatjuk azokat a vállalati és ágazati sajátosságokat, amelyek – nézetünk szerint – más feldolgozóipari ágazatoktól s azok vállalataitól eltérőek az élelmiszeriparban, s olyanok, amelyek meghatározó szerepet játszanak vagy játszhatnak az élelmiszeripari innovációs fejlődésben. Ezzel a disztinkcióval arra a következtetésre kívánunk eljutni, hogy az élelmiszeripari innovációs folyamat politikai (gazdaságpolitikai, vállalkozáspolitikai, innováció-politikai) vagy tudományos igényű megközelítése sajátos megközelítéseket igényel.

4.1. TERMÉK-SAJÁTÓSÁGOK

A közkeletű – és a legegyszerűbb – meghatározás szerint élelmiszernek tekinthető minden olyan termék, amely emberi és állati ételmezési szükséglet kielégítésére alkalmas. Az emberek táplálkozási és élvezeti szükségleteik kielégítése céljából fogyasztják az

³ Mivel az ilyen jellegű nemzetközi összehasonlítások nem képezik e munka témáját, itt csak annyit említünk, hogy a 20-as toplistába az EU 8 tagországa került be.

élelmiszereket és italokat, s a modern gazdaságokban ehhez még esztétikai, egészség-védelmi, stb. igényeik kielégítését is elvárják.

Az élelmiszerek alapvető fogyasztói igényt elégítenek ki: a háztartási kiadásokban – azokat nagyságuk szerint sorba állítva – a legjelentősebb tételt, Magyarországon 24-25 százalékot alkotják. (KSH, 2008)⁴ Eredetük szerint rendszerezve (amely egyébként a legkevésbé részletező szempont) elkülönítenek állati eredetű élelmiszereket (hús, tej, állati zsiradék, tojás, és készítményeik), növényi eredetű élelmiszereket (konzervek, hűtőipari termékek, őrölt és hántolt termékek, növényi olajok, cukor), tovább-feldolgozott termékeket (sütőipari és édesipari áruk), valamint italfélét (üdítőitalok, ásványvíz, bor, sör, szeszesitalok).

Másfajta osztályozással és rendszerezéssel is találkozhatunk. Fogyasztóvédelmi szempontból nézve, hivatalos megközelítésben például a következőkkel:

„Az élelmiszer minden olyan feldolgozott, részben feldolgozott, vagy feldolgozatlan anyagot, vagy terméket jelent, amelyet emberi fogyasztásra szántak, illetve amelyet várhatóan emberek fogyasztanak el. (Az Európai Parlament és a Tanács 178/2002/EK rendeletének 2. Cikke).

Származásuk szerint az élelmiszerek lehetnek ásványi, növényi és állati eredetűek.

A feldolgozottság mértéke szerint az élelmiszereket feloszthatjuk nyers vagy másképpen fogalmazva feldolgozatlan és iparilag feldolgozott élelmiszerekre”.

Az általános közfogyasztásra készült élelmiszereken kívül vannak különleges táplálkozási célú élelmiszerek (36/2004. (IV.26.) ESzCsM rendelet), valamint testtömeg-csökkentés céljára szolgáló élelmiszerek is.” Egyéb, fontos meghatározások:

Étrend-kiegészítők. A (37/2004. (IV. 26.) ESzCsM rendelet) szerint étrend-kiegészítő: a hagyományos étrend kiegészítését szolgáló olyan élelmiszer, amely koncentrált formában tartalmaz tápanyagokat (vitaminokat, ásványi anyagokat) vagy egyéb táplálkozási vagy élettani hatással rendelkező anyagokat, egyenként vagy kombináltan. Megjelenési formája például kapszula, pasztilla, tableta, port tartalmazó tasak, adagolható por, ampulla, stb.

Funkcionális élelmiszerek azok, amelyek a szervezet működésében hasznosnak bizonyulnak, azaz beltartalmuk, biológiai hasznosulásuk alapján többlet egészségügyi hatásuk van. Első helyen állnak ebben a kategóriában a fermentált tejtermékek.⁵ A továbbiakban rámutatunk arra, hogy a “többlet egészségügyi hatás” mint kritérium alapján meghatározva számos új termékcsoportra alkalmas ez a meghatározás a fermentált tejtermékeken kívül is. Az „új” funkcionális élelmiszerek sokoldalú jótékony hatását bizonyítják például a „weight control” vagy”cosmeceuticals” termékek is. (BALOGH, S.-SNELCER, B.- VÉHA,A., 2010; SNELCER, 2011,).

Dúsított élelmiszerek: olyan élelmiszerek, amelyekhez a feldolgozás során vitaminokat, ásványi anyagokat, vagy egyéb táplálkozás-élettanilag fontos anyagokat adtak abból a célból, hogy annak tápértékét, biológiai értékét növeljék, függetlenül attól, hogy az adott anyag az

⁴ 2007. évi adatok, élvezeti cikkek nélkül, a KSH szerint. Az Európai Unió 2004 előtt csatlakozott tagországaiban ez az arány jóval kisebb: mintegy 13-14 százalékos.

⁵ A továbbiakban rámutatunk arra, hogy a “többlet egészségügyi hatás” mint kritérium alapján meghatározva számos új termékcsoportra alkalmas ez a meghatározás a fermentált tejtermékeken kívül is.

élelmiszerben eredendően megtalálható, vagy sem. A fogyasztó megévesztésének elkerülése érdekében a vitaminoknak és ásványi anyagoknak jelentős mennyiségben kell jelen lenni a termékben, ami legalább az ajánlott napi bevétel (RDA) legalább 15 %-a.

Adalékanyagok. Az úgynevezett élelmiszer-adalékanyagok arra szolgálnak, hogy javítsák az ételek kinézetét, ízét és állagát, fokozzák eltarthatóságát és eladhatóságát. Önmagukban nem minősülnek élelmiszernek. Többnyire szintetikus anyagok, de egyre többször és nagyobb mértékben alkalmaznak természetes anyagokat.

A termékek 14 különböző szakágazat vállalkozásainál, valamint az „iparon kívüli” szektorokban kerülnek előállításra. A kereskedelemben elérhető választékok száma, még egy olyan, relatíve kisebb méretű nemzeti piacon is, mint amilyen Magyarországé, eléri és meghaladja a 10.000-es nagyságrendet. A globális piacon pedig az évente kibocsátott új termékek száma ennek a többszörösét is eléri. A magyarországi élelmiszeriparnak ebben a piaci környezetben kell a termékfejlesztési feladatokat teljesítenie.

A termék-választékok egyre növekvő száma ráadásul nem is fejezi ki a fogyasztói igényeknek azt a mérhetetlenül nagyfokú differenciáltságát, amely abból következik, hogy az élelmiszerek ma már nem kizárólag a táplálkozási és élvezeti szükséglet kielégítését szolgálhatják, de

- egyes fogyasztók kifejezetten egészségvédelmi célból keresnek egyes készítményeket (például pro-, és prebiotikumokat), vagy gyógyélelmiszeri termékeket;
- mások terápiás célból vagy kozmetikai célból fogyasztanak, ilyen célra fejlesztett élelmiszereket („weight control” vagy cosmeceutical termékek);
- sajátos fogyasztói igényt jelentenek az úgynevezett „korcsoportos” (az idősek, vagy a gyermekek szükségleteit kielégítő termékek);
- bizonyos fogyasztói csoportoknál bizonyos élelmiszerek a státus-szimbólum funkcióját is betöltik („lifestyle” élelmiszerek) (SNELCER, 2011).

Ez a differenciálódás törvényszerű következménye az innovációs folyamatnak, amely globálisan érvényesül. A termék-innováció tárgyát ebből a sokaságból kiválasztani nem könnyű feladata a vállalkozóknak. Általános jelenség ugyanis a termékfejlesztési aktuális irányzatokról szóló információk hiánya, amely az innovációra vállalkozók egy részét is arra indítja, hogy saját információs bázisára alapozva, legfeljebb a már meglévő, megszokott, adottságainak tovább vitelét folytató termékfejlesztésbe kezdjen.

„Novel” élelmiszerek. Újdonság az EU élelmiszer-politikájában a „novel” fogalom megjelenése és a fogalom meghatározása. Ez a kategorizálás voltaképpen nem is az eredet, nem is a felhasználási cél szerint minősít, hanem az élelmiszer kibocsátásának időpontja alapján. E szerint a „novel” termék az új olyan élelmiszer, vagy új élelmiszer-összetevő, amely egy bizonyos jogszabály (EC 258/97. Novel Foods Directive) életbe lépése után került a piacra. (EC, 1997) Ezeket az EFSA (European Food Safety Authority) engedélyével lehet forgalmazni. Ezt a szabályozási rendet követi Magyarország is: csak az Országos Élelmiszer-, és Táplálkozástudományi Intézet engedélyével lehet új élelmiszereket és élelmiszer-összetevőket forgalmazni.

A „novel” termékek figyelemre méltóan nagy hányada a fitokémiai és farmakológiai tudomány eredményei, főként a „botanicals” csoporthoz tartozóak. A gyógyszeripar termékeivel együtt a „botanicals” eredetű élelmiszerek azonban már nem a „low-tech”, kategóriába sorolnak (miként a közfogyasztású élelmiszerek általában) hanem a „high-tech”

csoportba tartoznak, azaz a gyártásban magas az immateriális ráfordítások aránya, magas a hozzáadott érték aránya, nagyobb ütemű a növekedés, több az innovációs output, stb.

Havonta átlag 10-12 felfedezés lát napvilágot új hatóanyagokról és termékekről. Fontos sajátosság, hogy ezeket a kutatásokat nagyrészt a multinacionális élelmiszeripari – és egyre inkább – a nagy gyógyszeripari cégek finanszírozzák, és azok is hasznosítják eredményeit. A novel termékek kutatás-finanszírozói és első hasznosítói az itt következő, jól ismert nemzetközi vállalatok: Unilever, Monsanto, Novartis, Hoffmann – La Roche, Hoechst, Danone, Valio, Cargill, Granarola, Trisane, Degussa, stb. Ez a felsorolás önmagában is cáfolja azt, a hazánkban eléggé elterjedt hiedelmet, hogy a profitorientált nemzetközi vállalatok számára az állítólag kevésbé jó megtérülést nyújtó originális termék innovációk (amilyenek a novel termékek is) fejlesztése nem lenne profitábilis.

A „novel” termék-innovációk versenyében azonban szinte programozva van az EU lemaradása nem csak a távol-keleti országokhoz (amelyek az új fitokémiai hatású alapanyagok legfőbb természetes forrásai), de az USA-hoz képest is. Ez különben az Európai Élelmiszergyártók Szövetségének (a CIAA-nak) a megállapítása is, amelynek okaként a nagy kutatási és bevezetési költségeket, illetőleg a nehézkes engedélyezési eljárást jelölték meg.

Ennek tulajdonítható, hogy 1997 óta az EU-ban harmad annyi (61) „novel” élelmiszert vezettek be, mint az USA-ban (218-at). Kényszerűen állapítják meg tehát, hogy a jelenlegi rendszer a „követőket” és a másodlagos alkalmazókat preferálja, akik így elkerülhetik a ráfordítások egy részét és az idővesztéséget, ám – hosszabb távon - stratégiai hátrányos helyzetbe hozza azokat. Az európai élelmiszer- és italipar egybehangzó kívánalmai között szerepelt a piacra jutás kizárólagos lehetőségének biztosítása az innovatív termékek számára, melynek együtt kell járnia rövid, kiszámítható és arányos eljárások kialakításával is. (BROOKES, G., 2008) Az Európai Bizottság egyébként 2008 januárjában fogadta el az új élelmiszerekre vonatkozó módosított javaslatát, amely vonatkozik minden, az Európai Unióban 1997 előtt nem fogyasztott új élelmiszere.

4.2. TECHNOLÓGIAI SAJÁTOSSÁGOK

Az élelmiszerek előállításával foglalkozó vállalkozások Magyarországon 38 - 45 különféle gyártási ágban folytatnak termelői tevékenységet. A „gyártási ág” statisztikai fogalom, amelybe a „vezértermék” előállításának műveleti követelményei szerint sorolható be egy adott élelmiszer. Egy bizonyos gyártási ágba ezek szerint többféle fogyasztási célt kielégítő, azaz többféle használati értékű termék tartozik vagy tartozhat. Például a „vörösáru” gyártási ágba, annak műveleti rendszere szerint a virsli, a párizsi, a szafaládé, a krinolin, stb. is bele tartozik.

Az élelmiszeripari alap-technológiák a következő csoportokba sorolhatók (BIACS, 2006):

Szétszerelő technológiák: a nyersanyag többféle hasznos-anyag tartalmának szétválasztása a cél (például a gabonáiparban a kenyérgabona-félék magvaiból liszt, dara, derce, korpá, stb. Vagy ilyen a tej fölözése is. Ilyen továbbá a húsiparban a vágás, darabolás, csontozás gyártási ágak technológiája.)

Összeszerelő technológiák: többféle nyersanyagból – esetleg változó receptúra szerint – állítanak elő valamilyen terméket. Ilyen például az édesipari termékek (lisztesáruk, csokoládék és csokoládés készítmények, cukorkák, úgynevezett „por-árúk”) gyártási technológiájának java része. Ilyen a húsiparban a vörösáruk, a tartósított-töltött hústermékek, kenősáruk, stb. előállítási technológiája.

Kinyerő technológiák: a mezőgazdasági eredetű nyersanyag valamilyen hasznos-anyag komponensének (például a cukorrépból a cukornak, olajsmagvakból a növényolajnak) a kinyerésére irányul;

Biotechnológiák: ahol valamilyen élő szervezetet (mikroorganizmust) használunk eszközül arra, hogy a mezőgazdasági eredetű nyersanyagból élelmiszeripari késztermék legyen. ⁶ Ezt a technológia-csoportot osztani szokták

a./ hagyományos biotechnológiákra (mint például a bor-, és a sörkészítés, ecetgyártás, szeszgyártás, tejipari savanyított készítmények gyártása, stb.) valamint

b./ új típusú biotechnológiákra (mint például starter-kultúras húsipari töltelékárak előállítására).

Magyarországon a legtöbb élelmiszeripari üzemben a felsorolt technológiák valamilyen együttesét alkalmazzák, „tisztá” formában legfeljebb a kinyerő technológia jelenik meg. Az ilyen technológiát alkalmazó gyárak magas fokú termelési koncentrációt és egyidejűleg szigorú termék-specializációt is képesek megvalósítani.

A technológiai változatok együttes alkalmazására, kombinációjára jó példát adnak a húsipari vállalatok, amelyek

- **szétszerelő** technológiát alkalmaznak a vágás, bontás, csontozás munkafolyamataiban,
- **összeszerelő** jellegű technológiát a felvágottak (vörösárak, tartósított-töltött hústermékek) előállításánál;
- **biotechnológiai** elemeket például a starter-kultúras kolbász-, és szalámi-félék gyártásában.

1. táblázat. Gyártási rendszerek különbségeinek megjelenése a termék/piaci jellemzőkben (Silver és Peterson rendszere szerint)

Jellemzők	Folyamatiparok	Gyártó/szerelő iparok
Fogyasztók száma	Kevesebb	több
Termékek száma	Kevesebb	több
Termék differenciáció	a kevés féle alap-anyag miatt kicsi	fogyasztó-orientáltabb
Output rugalmassága	Kisebb	nagyobb
Termékjellemző	Csak egyféle, csak késztermék	Félkésztermékek lehetségesek
Termelés	Készletre	közvetlenül piacra
Kapacitás	jól meghatározott	rugalmasabb
Technológiai folyamat	Nem szakítható meg	Megszakítható
Nyersanyag betárolás	Folyamatos	szakaszos
Késztermék kitérítés	Folyamatos	szakaszos
Fontos piaci jellemző	Ár	terméktulajdonság
Meghatározó termelési tényező	Tőke	munka/anyag
Automatizáció	Magasabb	alacsonyabb
A fenntartás jellege	teljes leállítás	részenként

Az említett gyártási eljárások másként is csoportosíthatók: a folyamatrendszerű, és a gyártó-szerelő technológiákat alkalmazó csoportba sorolva. (SILVER, E.A.-PETERSON, R., 1985) (Folyamatrendszerű technológiát alkalmaznak például a cukorgyártásban és a növényolaj-

⁶ Sem az úgynevezett „biotermékek” előállítása, sem pedig a genetikailag módosított szervezetek köre nem tartozik a biotechnológia itt használt fogalma alá.

gyártásban, továbbá bizonyos tejipari termékeknél, míg gyártó-szerelő technológiákat például a húsiparban.) A két technológiai csoport iparszervezési szempontból rendkívüli eltéréseket mutat fel (1. táblázat) és determinálja a technológiai és egyes szervezési innovációk feltételeit is.

5. AZ ÉLELMISZER-TERMELÉS ÉRTÉKLÁNCA

Az élelmiszer-előállítási folyamat hosszú távú fejlődésének legfőbb sajátossága: sok szereplő a termékláncon (vagy értékláncon). A korszerű élelmiszer-előállítási folyamat egy sokszereplős rendszerben megy végbe. Ezt a rendszert – a múlt század 50-es éveitől a „agribusiness”-ként emlegetik (Magyarországon ennek nyomán az „élelmiszergazdaság” megnevezés terjedt el.) A rendszer egyes fázisain (mezőgazdasági nyersanyagtermelés, élelmiszer-feldolgozás, nagy-, és kiskereskedelem, vendéglátás) működő szereplők között technológiai, műszaki, minőségbiztosítási, szervezési, pénzügyi, stb. egymásra utaltság van. A nem megfelelő, vagy hiányos együttműködés legfőbb kockázata az lehet, ha élelmiszer-biztonsági szempontból kifogásolható, vagy veszélyes termék kerül forgalomba. Ez ugyanis súlyosabb esetekben emberáldozattal is járhat. Erre a helyzetre igaz az a minősítés, hogy az élelmiszer ekkor már nem az egészség, hanem a betegség forrása. A kockázat elkerülését célozza a különböző minőségbiztosítási rendszerek alkalmazása, többek között a „nyomon követés”, (from farm to fork) amelynek alkalmazásával visszakérhető a hanyag vagy hibát elkövető vállalkozás vagy személy. Továbbá a hatósági beavatkozás javasolt helye is azonosítható.

A termékáramlás szabadsága (amelynek megteremtése az Európai Uniónak kezdetől fogva elsődleges célja volt), továbbá a kereskedelem globalizációs folyamatának előre haladása, a logisztika fejlődése és a multinacionális kereskedelmi hálózatok egyre növekvő szerepe az elosztó kereskedelemben, együttesen az élelmiszer-biztonsági kockázat növekedését idézték elő.

A termékáramlás hossza és bonyolultsága a technikai fejlődés függvénye és egyben a korszerű technika és technológia alkalmazásának következménye is. A nyersanyagtermelő üzem és a fogyasztó közötti legrövidebb termékút esetén – amikor például a sertés-hízlaló gazdaság maga dolgozza fel és háztól értékesíti a termékét – voltaképpen termékáramlásról nem is beszélhetünk. Ebben a kvázi-egyszereplős modellben externális élelmiszer-biztonsági kockázat nem, vagy csak abban az esetben keletkezhet, ha az alapanyag-termelési fázis valamely előzményes szakaszából (például dioxin-tartalmú takarmányból) ered.

A kvázi-egyszereplős „termékáramlás” a fogyasztók nagy táborára az ideális modellt jelenti; számukra az ily módon előállított úgynevezett „hagyományos” élelmiszerek testesítik meg élelmiszer-biztonsági elvárásaikat. Miközben jó érzéssel vesszük tudomásul, hogy a hagyományos magyar élelmiszerek visszaszerzik fogyasztói rangjukat, látnunk kell, hogy a fejlődés általános tendenciái szerint nem lesznek döntően meghatározó súlyúak az élelmiszer-fogyasztásban. (SZAKÁLY, Z.-PALLÓNÉ KISÉRDI, I. NÁBRÁDI, Z., 2010). Ám úgy tűnik, a fogyasztók és a marketing viszonyában szemlélve ebben az esetben már nem a marketing befolyásoló szerepe, hanem sokkal inkább a fordítottja érvényesül.

Pusztán innovációs szempontból nézve a termékáramlás kialakulását és annak hosszabbodását úgy is tekinthetjük, mint a tudományos-technikai fejlődés új, meg új eredményeinek beépülését a az élelmiszer-előállítás folyamatába. Az „agribusiness” elméletének kialakulása is ezt a felismerést tükrözte, amikor

- a mezőgazdasági termelést ellátó ágak,

- a tulajdonképpeni nyersanyagtermelés,
- az élelmiszeripari feldolgozó fázis és a
- nagy,- illetve kiskereskedelem

tervezési, szervezési, érdekeltségi, műszaki, stb. kapcsolódását és szoros egymásra utaltságát bizonyította (FROM FARM TO FORK, 2008).⁷

Ennek a négy(öt) fázisos élelmiszer-termékláncnak törvényszerűen bővülnie kell, ha új szereplők bevonására kerül sor. Az új szereplők részben gazdálkodó szervezetek (főként gyógyszer-, és kozmetikai ipari cégek), de mind több a kutatási fejlesztési tevékenységet végző intézmény (egyetemek, intézetek, kutató vállalat) és az innovációk menedzselését végző szervezet is (BALOGH, 2008). Az új szereplők új innovációs hajtóerőt is képviselnek. Mint minden termékfejlesztés, úgy az élelmiszeripari is kettős hatás eredőjeként valósul meg. Ebből az egyik kétségkívül a „demand pull”, azaz a fogyasztói igényekre történő reagálás, míg a másik a „technology push” hatás, azaz a terméklánc szereplőinek igényteremtő képessége.

6. A VÁLLALKOZÓI INNOVÁCIÓS AKTIVITÁS

A vállalkozói innovációs aktivitás intenzitása szinte determinisztikus a a termékfejlesztési cél szempontjából. Nagy fokú ugyanis a különbség az egyes élelmiszer-termékcsoportok között aszerint, hogy azok milyen újfajta fogyasztói előnyöket ígérnek. Például a hagyományos technológiákkal készülő, eredetvédett sajtok és húsipari termékek (thru foods) fogyasztói előnye éppen a változatlan, eredeti minőség, s ebből következően ezeknél az innováció csak korlátozott körű lehet, mivel az újítás a beltartalmat és az előállítási technológiát általában nem érintheti. A thrufood termékek esetében elsődleges cél az élelmiszerbiztonság javítása. Ezek nagy hányadban kisipari üzemmódban készülnek. (TRUEFOOD INFO, 2009) Az innováció ilyen feltételek mellett leginkább „szervezeti” jellegű lehet. Ugyanakkor, mint ismeretes, részben az új fogyasztói igényekre reagálva, részben pedig a kínálat által gerjesztve nagy számban jelennek meg olyan új választékok, amelyek éppen az élelmiszerek *összetételében* hoznak újat. Az újonnan kibocsátott „egészséges” kényelmi termékek 63,6 százaléka az összetétel-változás, 23,6 %-a a csomagolás, 10,0 százaléka pedig az újszerű felhasználásra való pozicionálás tekintetében jelentett innovációt. (BUSINESS INSIGHT, 2008).

E tekintetben éppen a „novel” élelmiszerek mutatnak majd meglepetés-szerű eredményeket és hoznak átlagon felüli hozzáadott értéket. Az élelmiszeripari termék-innovációs folyamat világszerte növekvő intenzitását éppen ez a fejlesztési irány váltotta ki. Tény, hogy a világszerte kínálatban a funkcionális élelmiszerek, a nutraceutikák és a cosmeceutikák fejlődnek a leginkább dinamikusán. Az új típusú élelmiszerek iránti fogyasztói igény növekedése természetes, és nem más, mint az életmód és a környezet kedvezőtlen változására adott válasz.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

1. A dolgozat bevezetésképpen ismerteti az innováció fogalmkörének bővülését az elmúlt 100 év alatt. E folyamat lényege az, hogy az innováció szervezeti és társadalmi megjelenés

⁷ A From farm to fork c. Eurostat kiadvány, amely egész Európa élelmiszergazdaságának helyzetét elemzi, a élelmiszerláncot a vendéglátóipari fázis bemutatásával zárja, ezzel gazdagítva az eredeti "agribusiness" koncepció megközelítési módját.

formái méltó helyre kerültek a termék-, és technológiai innovációk mellett. A szervezeti innovációk kiváltképpen a KKV-k számára jelentenek kibontakozási, megújulási lehetőséget.

2. Bemutatjuk az innovációs folyamat gazdasági elemzésének módozatait: az inputok és az outputok értékelésére használt indikátorokat, valamint az – ez idő szerint – méltatlanul mellőzött termelékenységi indikátort, amely pedig leginkább képes kifejezni az innováció sikerét.

3. A dolgozat hangsúlyosan tárgyalja az élelmiszeripari innovációs folyamat termék-, és technológiai sajátosságait, és a világ-viszonylatban tapasztalható fejlődési tendenciákat. Állást foglal a nagy hozzáadott értéket képviselő, nagy szellemi munka ráfordítást igénylő originális élelmiszeripari innovációk mellett.

4. Bemutatja az élelmiszeripari termékláncot azzal a meggyőződéssel, hogy a hosszú termékláncon előállított élelmiszerek a jövőben sem veszítenek jelentőségükből. Sőt, a termékláncon fontos új szereplők (pl. a gyógyszeripar) bekapcsolódása kívánatos.

5. Végezetül a vállalkozói innovációs aktivitás orientálásához tesz szakmai ajánlást és állásfoglalást.

IRODALOMJEGYZÉK

BALOGH, S. (2006): Innováció az élelmiszeriparban. Jegyzet a Szegedi Tudományegyetem hallgatói számára. Szeged,

BALOGH, S. (2008): Ipargazdaságtan. Elektronikus jegyzet az SZTE hallgatói számára. Szeged

BALOGH, S. (2008): Új szereplők az élelmiszer-termékpályákon. Előadás az 50. Jubileumi Georgikon Tudományos Napokon, Keszthely, 2008.09.25-27.

BALOGH, S. – SNELCER, B.- VÉHA, A. (2011): New functional foods /Új funkcionális élelmiszerek/. Előadás a Vilniusi Egyetem Nemzetközi Tudományos Konferenciáján., 2010 április 6. Megjelent a Konferencia előadásait tartalmazó CD-n, 2011.

BIACS, P. Á. (2006): Élelmiszeripari beruházások. Élelmészeti Ipar, 60 (11-12) 233-234,

BUSINESS INSIGHT (2008): Innovation in Soft Drinks., 2008 jan. 25)

BROOKES, G.(2008): The impact of the EU novel food regulation c. cikke nyomán: CIAA,
DEÁK, CS.(2006): Az Innováció Menedzsment Kooperációs Kutatási Központ helye és szerepe az innovációs folyamatokban. (Miskolci Egyetem, Innovációmenedzsment Kooperációs Kutatási Központ (ImKKK),

DOING BUSINESS DATA, (2009): International Finance Corporation & The World Bank, 2009 www.doingbusiness.org

DRUCKER, P.(1993): Innovation and Entrepreneurship. Practice and Principles. Heinemann, London, 1985. Megjelent magyar nyelven is: Innováció és vállalkozás az elméletben és a gyakorlatban. Park Kiadó,

EC, (1997): Regulation (EC) No 258/97 of the European Parliament and of the Council of 27 January 1997 concerning novel foods and novel food ingredients . Official Journal L 043 , 14/02/1997 P. 0001 – 0006

EC,(2006): Innovation Management and the Knowledge Driven Economy. Brussels, 2004,

EC. Idézi: Katona, J.(2006): Irányelvek az innovációs adatok gyűjtésére és értelmezésére Innovációs Mesterkurzus, Győr, 2006. április 7

FOGYASZTÓK FÓRUMA, (2009): Az élelmiszerek fogalma és csoportosításuk (fogyasztóvédelmi szempontok alapján). Forrás: <http://tamop.ofe.hu/inet/osszefogas/hu/modul/hasznos/food/food02>. Letöltve 2010 november 12.)

FROM FARM TO FORK (Eurostat Pocketbooks, 2008 edition)

GIRT, (2010): The Innovation Imperative in Manufacturing: How the United States Can Restore Its Edge" In: Greater Indy Innovation Round Table. <http://www.nam.org/innovation-report>

KSH Statisztikai Évkönyv, 2008

OECD (2004): Learning for Tomorrow's World. First Results from PISA (Programme for International Students Assessment.) Paris,

PAKUCS, J.-PAPANÉK, G. /szerk./ (2006): Innováció menedzsment kézikönyv. Magyar Innovációs Szövetség, Budapest, 2006, 8. p.

SCHUMPETER, J. (1934): The theory of Economic Development. Harvard UP, Cambridge, Mass. 1934

SEBŐK, A. (2009): A K+F eredmények ipari megvalósíthatósága és a tudás transzfer módszerei „Az élelmiszer az életért” európai és magyar technológiai platformokban. Előadás az NKTH-ban 2009 dec. 8.-án

SILVER, E.A.-PETERSON, R., (1985): Decision Systems for Inventory Management and Production Planning /A készletgazdálkodás döntési rendszerei és a termelésirányítás/ John Wiley and Sons, New York, etc. 1985, 2-26 pp.) In: Balogh, S.: Ipargazdaságtan. Egyetemi jegyzet az SZTE Gazdaságtudományi Karának, illetve Természettudományi és Informatikai Karának hallgatói számára.

SNELCER, B. (2011): Kereslet és kínálat a "lifestyle" élelmiszerek piacán. I. díjas Tudományos Diákköri Dolgozat az SZTE Mémöki Karának TDK-Konferenciáján, Szeged, 2011.

SZAKÁLY, Z. –PALLÓNÉ Kisérdi, I. –NÁBRÁDI, Z. (2011): Marketing a hagyományos és tájjellegű élelmiszerek piacán. Kaposvári Egyetem GTK, Kaposvár, 2010, 31 p., illetőleg Szakály, Z.: Táplálkozásmarketing. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2011, 60 p.

THRUEFOOD INFO, (2009): 1st Report on technology transfer activities targeting TFP SMEs. Forrás: Thrufood Info. Newsletter of Integrated Project Traditional United Europe Food (Thrufood).

KAZÁN JELLEGGÖRBE ELEMZÉSE HŐKEZELÉSI FOLYAMAT OPTIMALIZÁLÁSÁHOZ

Dr. Ph.D. Fabulya Zoltán
adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Mémnöki Kar, Szeged

SUMMARY

The quality and rentability of preserved food (besides the quality of the basic materials, the good recipe, the features of the production belts) are determined by their heat-treatment and its organization. The production process which was not planned carefully can imply quality problems and considerable increase of expenses. To support work organization with computer has not been in practice in Hungary so far. My main objective in case of technologies with an autoclave group is to elaborate a program system based on simulation which could help reduce the direct costs of heat-treatment and improve the quality of products. For this objective it is necessary to carry out further sub-tasks and examinations whose results should be utilized in the system. One of these is to analyse with simulation the load-dependent efficiency graph of gas boiler which provides the necessary amount of steam and then to use the results to find the conditions of optimal operation and to calculate costs reduction arising from it.

1. BEVEZETÉS

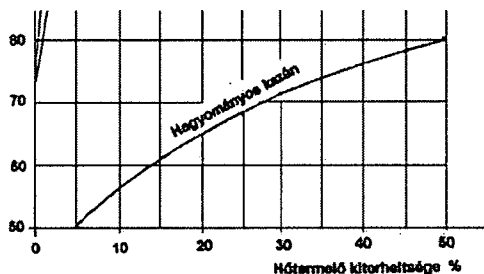
A konzervek hőkezelése, különösen húskonzervek esetén nagy energiaigényű folyamat, mivel sterilizéssel, 120 °C körüli, hosszú időtartamú hőhatással jár (Szenes és Oláh, 1991; Deák, 2006; Kovács, 1997). Mindeközben a természeti erőforrások felhasználásának csökkentése is fontos szempontként jelenik meg. Ez, a korábban energiatakarékosságnak nevezett tevékenység ma már kibővül a környezet menedzsment új rendszerszemléletével, a fenntartható fejlődés elvével, azaz kevesebb energiafelhasználással termelni ugyanannyi terméket, vagy több terméket előállítani fajlagosan kevesebb energiafelhasználás mellett (Kerekes és Szlávik, 1996). Bár ezeknek (pl. víz, elektromos és hőenergia) a felhasználásoknak a csökkentése nyilvánvaló költségcsökkentést, gazdaságosság javulást eredményez, nehéz keresztülvinni a megvalósítást az üzemekben, mert az elszámolás pótlékolva, átlagosan történik. Nem tesznek különbséget a valós felhasználás alapján, így a pazarlások, túlzott mértékű felhasználások nem mutathatók ki egyértelműen, mint ahogy a minőségi javulás és a beltartalmi érték növekedése sem.

A termékek minősége és a költséghatékony termelés érdekében mérnöki számításokat, modellezést, számítógépes szimulációt érdemes bevonni a témakör kutatásába. Olyan munkaszervezést kell kialakítani, mely garantálja a mikrobiológiai szempontból biztonságos termék előállítását, az előírások pontosabb betarthatóságát a magasabb minőség és alacsonyabb költségek érdekében. Ehhez szükséges olyan informatikai háttér, mely a kutatási eredmények alapján támogatást nyújt a megfelelő munkaszervezés kialakításában. Mindez a kor igényeinek megfelelő felhasználóbarát kezelőfelületekkel, szimulációs optimalizáló technikával, előrejelző, problémafeltáró szolgáltatásokkal biztosítható, egyúttal rugalmas bővítési lehetőségekkel tehető meg.

Hipotézisem szerint az időben változatlan értékű kazánterhelés biztosítja az elérhető maximális átlagos hatásfokot, míg a nagyobb ingadozású, szórású terhelések alacsonyabb átlagos hatásfokot eredményeznek ugyanakkora átlagos terhelés mellett, vagyis ugyanakkora mennyiségű termék hőkezelése során.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A vizsgálathoz szükséges jelleggörbe kritikus, intenzívebb hatásfok változását mutató szakaszát ábrázoló diagram (1. ábra) az adatokat biztosító vállalat kazánjának dokumentációjában állt rendelkezésre azzal a szöveges kiegészítéssel, hogy 50% terhelés felett is folyamatosan nő a hatásfok, és 100% terhelésnél éri el a 90%-ot. Szintén e dokumentáció tartalmazta, hogy ez a jelleggörbe általánosságban minden hagyományos kazánra érvényes. Az ábra függőleges tengelyén a hatásfok azt fejezi ki, hogy a kazán fűtésére felhasznált gázmennyiségből kalkulálható hőmennyiség hány százaléka jelenik meg a kazánból kilépő gőz hőenergiájában. Ez azt jelenti, hogy a hőkezeléshez szükséges mennyiségű hőenergiát alacsonyabb hatásfok esetén nagyobb mennyiségű fűtőgáz tudja csak fedezni. Tehát a maximális hatásfok elérésére kell törekedni, ami a kazán adott terhelése, vagyis a hőkezelendő termék mennyisége mellett elérhető. Az ábra vízszintes tengelyén a kazán terhelése százalékban azt fejezi ki, hogy az időegység alatt maximálisan biztosítható, gőz formájában kilépő hőmennyiség hány százalékával terheljük a kazánt.

1. ábra. Kazán hatásfoka a terhelés függvényében

Forrás: kazán dokumentációja

A kutatás során függvényillesztésre volt szükség, vagyis paramétereiktől függő számítógépes modellhez megtalálni a paramétereknek azt az értékkombinációját, amikor a modellel adódó eredmények minél pontosabb közelítést adják az ismert, megfigyelt adatoknak. Ehhez az Excel táblázatkezelő program Solver bővítményét alkalmaztam a legkisebb négyzetek módszerével. Ennek technikája, hogy egy-egy cellában megadjuk a keresett paramétereknek egy lehetséges kezdőértékét, valamint kialakítunk egy olyan számológépet, mely a paraméterek megváltozásakor automatikusan képezi egy cellában az összetartozó számított (szimulált) és ismert értékpárok különbségeinek négyzetösszegét. Ezután a Solver működtetéséhez beállítjuk, hogy melyek a keresett paraméterek cellái, mint módosuló cellák és a négyzetösszeg cellája, mint minimalizálandó érték. A Solverrel a megoldást kérve megkapjuk a paraméterek keresett értékkombinációját. Erre volt szükség az 1. ábrán látható jelleggörbe matematikai függvényvel leírásához is.

Különböző eloszlású kazánterhelés adatokat szimuláltam véletlenszám-generálással (Monte Carlo módszer), hogy a modellel adódó eredmények alapján elemezhessem az egyenetlen kazánterhelés hatását a költségekre. Természetesen ez nagyon drága kísérletsorozat lett volna (amire lehetőségem sem lett volna), ha nem modellezéssel végzem. A Monte Carlo módszer lényege, hogy a mért adatok (kazánterhelések) helyett azok szimulált (véletlenszámként generált) értékeit alkalmazzuk a számítógépes modell bemenetén, s az így kapott eredményeket értékeljük ki a mért hatás (hatásfok alapján meghatározott gázfelhasználás) helyett.

3. EREDMÉNY ÉS ÉRTÉKELÉS

Ahhoz, hogy adott terheléshez automatikusan megkaphassuk a hatásfokot, szükségünk volt a jelleggörbét leíró matematikai formájú függvényre. Tehát egy olyan függvényt kerestem, mely a $[0, 1]$ intervallum értékeihez (ami a $[0\%, 100\%]$ terheléstartomány megfelelője,) hozzárendeli a grafikonon látható hatásfok értékeket. A görbe jellegéhez illeszkedő 0 és 1 közötti kitevőjű $f(x)=x^n$ hatványfüggvényt választottam. A függvény lefelé eltolására (transzformációjára) is szükség volt (kb. 10%-kal), így a pontos érték megtalálása érdekében ezt is paraméternek tekintettem. Tehát a terhelés és a hatásfok kapcsolatát leíró függvényt a következő formában kerestem:

$$y = f(x) = x^n - d, \quad (1)$$

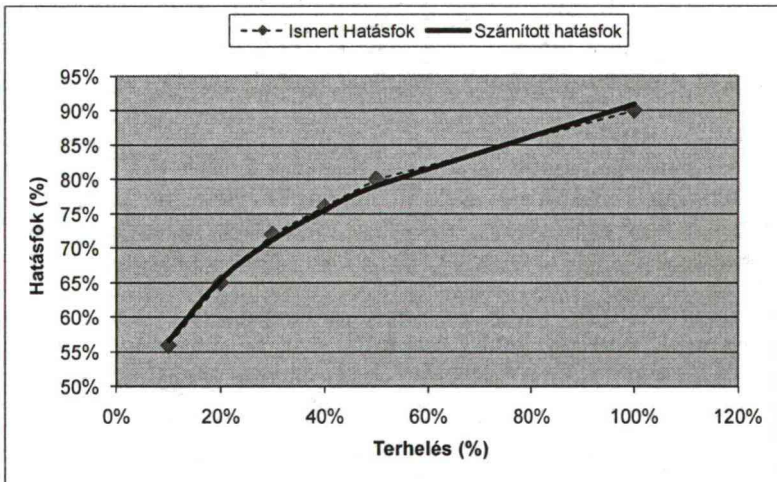
ahol:

- x – terhelés,
- y – hatásfok,
- n, d – keresett paraméterek.

A paraméterek értékét az Excel program Solver bővítményével kerestem meg a legkisebb négyzetek módszerét alkalmazva. Ehhez a jelleggörbéről leolvastam adott terhelésekhez (10%-os lépésenként) a hatásfok értékeket, s az ettől legkisebb mértékű eltérést eredményező paramétereket kaptam. Így a következő függvény adódott:

$$y = f(x) = x^{0,2} - 0,09. \quad (2)$$

Az ismert hatásfok adatokból képzett grafikon és a modelljéül szolgáló függvény ábrázolása mutatta (2. ábra), hogy a két adatsor statisztikai egyezőségének vizsgálatára már nincs szükség. Az ábrán szaggatott vonallal a kazán jelleggörbéjéről leolvasott pontokon áthaladó görbe látható, míg a másik, a keresett függvénnyel adódott értékeken alapul.

2. ábra. Ismert és számított hatásfokgörbék a terhelés függvényében

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A függvény segítségével már tetszőleges értékű terheléshez megkapható a hatásfok. Az elemzés során arra kerestem a választ, hogy adott átlagértékű, de különböző szórású, eloszlású kazánterhelések, milyen átlagértékű hatásfokot eredményeznek (1. táblázat). Így

megkapható, hogy adott termékmennyiség (kazánterhelés) hőkezelése mekkora hatásokkal, ebből következően gázfelhasználással biztosítható a terhelés egyenletességétől függően. A hatások relatív vesztesége azt mutatja, hogy az adott átlagos terhelés mellett maximálisan elérhető hatásokhoz viszonyítva, mekkora veszteség jelenik meg százalékban. A terhelés eloszlása azt az értéktartományt jelenti, melyben mozog a kazán terhelése.

1. táblázat. Kazán hatásoknak elemzése különböző terhelések mellett

Átlagos terhelés	Terhelés eloszlása	Átlagos hatások	Hatások relatív vesztesége	Költségnövekedés 100 millió Ft-os éves gázdíj esetén
70%	70%-70%	84,11%	0,0%	0
	65%-75%	84,06%	0,1%	100 eFt
	40%-100%	82,66%	1,8%	1 800 eFt
50%	50%-50%	78,06%	0,0%	0
	30%-70%	75,83%	2,9%	2 900 eFt
	20%-80%	75,39%	3,5%	3 500 eFt
	10%-90%	74,39%	4,9%	4 900 eFt
30%	30%-30%	69,60%	0,0%	0
	10%-50%	65,58%	6,1%	6 100 eFt

A kazánterhelések százalékos adatának generálásához a gyakorlatban lehetséges átlagértékeket és közelítő eloszlásukat vettem figyelembe. A kazán terhelésének éves átlaga 50% körüli. Egyenetlen terhelés egyik fő indoka a szezonáltság, amikor az egyes termékek igen nagy eltéréssel igényelnek hőkezelést. Természetesen ekkor nincs mód a terhelés kiegyensúlyozására. Egy másik, kutatásom szempontjából lényegesebb eset, amikor egyszerre többfajta, eltérő terheléssel járó terméket készítenek, s a gyártás műszakokra bontása során ezt nem veszik figyelembe, mint ahogy a jelenlegi gyakorlatban is ezt tapasztaltam. Ekkor például a műszakonkénti 50%-os átlagos terhelés helyett jellemző, hogy az egymást követő műszakokban akár 30%-os és 70%-os átlagterhelés jelentkezik. Viszont egy műszakon belül is nagy eltérések adódhatnak, amikor a párhuzamosan, több autoklávban zajló hőkezeléseket nem hangolják össze.

Mindebből látható, hogy a terhelések eloszlása nagyon széles skálán mozoghat, de például normális eloszlásúnak biztosan nem tekinthető. Emiatt a terhelés kiegyensúlyozatlanságára jellemző, különböző értékhatárok közötti egyenletes eloszlású adatsort generáltam. Meghatároztam az így adódó hatások átlagát és a relatív eltérést a kiegyensúlyozott állapothoz képest. E relatív vesztesége a hatásoknak egyúttal a kazán gázfelhasználásának vesztesége.

A vizsgálat során 30, 50 és 70% átlagos terhelések mindegyikénél megvizsgáltam, hogy a szórás milyen mértékben befolyásolja a hatásokat. Az 1. táblázat utolsó oszlopában látható, hogy az adott átlagterhelés mellett mekkora relatív eltérése adódik a hatásoknak, s így a költségnek a maximálisan elérhető, szórás nélküli esettől.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Az eredményekből látható, hogy a terhelés kiegyensúlyozatlanságának növekedésével a veszteség is emelkedik. Kisebb átlagterhelések mellett nagyobb jelentősége van a terhelés kiegyenlítésének, hiszen ekkor 6% is lehet a relatív veszteség. Az éves átlagnak tekinthető 50%-os terhelés mellett a legrosszabb esetben csaknem 5% veszteség adódott, ami például 100 millió Ft éves gázdíj esetén 5 millió Ft költségnövekedést jelent.

IRODALOMJEGYZÉK

- Deák, T. (2006):** Élelmiszer-mikrobiológia. Mezőgazda Kiadó, Budapest, p. 48., 138.
- Kerekes, S., Szlávik, J. (1996):** A környezeti menedzsment közgazdasági eszközei. Környezetvédelmi kiskönyvtár 2. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, pp. 37-38.
- Kovács, Á. (1997):** Az élelmiszertudomány alapjai III. Élelmiszerek mikrobiológiája és mikroökológiája. (Jegyzet.) Pécsi Orvostudományi Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar, Pécs, p. 148., 199., 327.
- Szenes, E., Oláh, M. (szerk.) (1991):** Konzervipari kézikönyv. Integra-Projekt Kft., Budapest, pp. 67-70.

GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI ELEMELK A II. ORBÁN-KORMÁNY GAZDASÁGPOLITIKÁJÁBAN

Dr. univ. Gósi János
főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnökli Kar, Szeged

SUMMARY

The economical and political elements of the economic policy of II. Orbán-government
Taxes crisis: banking, commerce, etc.. The flat-rate personal income tax Compulsory membership of private pension funds nationalization of assets

The retail price for repayment of residential foreign currency loans recorded a large loss for the banks
II. Orbán government's economic policy for international confidence decreased. The hungarian government bonds and interest rates in November 2011 increased to 8.5% This category is higher than the trumpery of Romania

To establish the permanent development it is necessary to employ more: the efficient reform of systems of budget, public administration, education, public health and social welfare.

1. BEVEZETÉS

A 2011 tavaszi országgyűlési választásokon a FIDESZ-KDNP koalíció rendkívül nagy győzelmet aratott, a kétharmados - alkotmányos - többségnél is több mandátumot szerzett. A választási kampány során a győztes koalíció tervezett gazdaságpolitikájának konkrétumairól nagyon keveset tudhattunk meg. Az a kevés is inkább az I. Orbán-kormány 1998-2002 közötti tevékenysége alapján rajzolódott ki. Az általános elvek persze ismertek voltak. Például, az, hogy a FIDESZ szakítani akar az előző nyolc év - valójában csak négy év!!! - balliberális megszorító politikájával. Továbbá: elutasítja a vagyonadót; az egészségügyi rendszer magánpénztárakon keresztül való működtetését; a felsőoktatási tandíjat; az alacsony kihasználtságú vasúti szárnyvonalak és kisposták bezárását. Kiemelten kívánja támogatni a hazai mikro, kis, valamint középvállalkozásokat, stb.

2. A II. ORBÁN-KORMÁNY GAZDASÁGPOLITIKÁJÁNAK HÁROM SZAKASZA 2010-2011-BEN

Véleményem szerint a II. Orbán-kormány 2010 májusa és 2011 októbere között folytatott gazdaságpolitikája három fő szakaszra osztható.

Az első szakasz (2010 nyara) céljai és eszközei röviden talán így fogalmazhatók meg:

a) A világválság elmúltával a folyó évi államháztartási hiány 2-3 százalékpontos növelésével 4-6%-ra pörgetjük föl a gazdasági növekedés "Kinőjük az adósságot", azaz magas növekedési ütemmel csökkentjük a 80% körüli GDP-arányos államháztartási hiányt. Az Európai Unió ezt a tervet elutasította, és ragaszkodott a Gyurcsány, valamint a Bajnai-kormányokkal kötött megállapodásokhoz. Paradoxon, hogy ekkor „küldték el” az IMF-et (portfolio.hu 2010) - pontosabban nem kötöttek vele semmilyen készenléti hitel-megállapodást - pedig az IMF az EU-val ellentétben nem ragaszkodott mereven a 2009 elején - még a Gyurcsány-kormánnyal - kötött megállapodás számaihoz. Az IMF elfogadhatónak tartott volna egy 1-1,5 százalékponttal nagyobb hiányt is, ha ez például zömében a vállalkozások versenyképességének növelésére irányuló állami többletkiadások miatt következik be.

b) A tavaszi győzelem után a 2010-es őszi önkormányzati választások előtt pedig csak a társadalom számára kedvező intézkedések születhettek.

Az új gazdasági rendszer 2010 június elején meghirdetett kormányzati akcióterve az első ütemben 29 pontot tartalmazott. Például:

- 500 milliós nyereségig 10%-ra csökkentik a társasági nyereségadó kulcsát

- 10 kisadót megszüntetnek;
 - eltörölik a családon belüli vagyonmozgásokat sújtó adókat és illetékeket;
 - bevezetik az adórendszeren kívüli kereset fogalmát, és lehetővé teszik, hogy aki adózott jövedelemből másnak munkalehetőséget biztosít, annak ne kelljen már adót fizetni.” Itt az államnak már nincs keresnivalója” –mondta Orbán Viktor;
 - A beruházások során ma 51 engedélyt kell kérni, ennek harmadát a kormány eltörli.
 - Ingatlan bérbeadás esetén a bérbeadónak nem kell vállalkozóvá vállalni.
 - Adjuk vissza az embereknek a szabad gyümölcsparlat készítésének jogát!
 - az adományozás áfa mentessé tétele.
 - A kistermelők élelmiszer-termelési, feldolgozási és értékesítési feltételeit könnyítsük;
 - A Széchenyi-kártya programot 50 millió forintba bővítsék, és pályázati önerő részére is lehessen használni.
 - az EU-s források radikális átrendezése a kkv-k javára.
 - Fizessenek a pénzintézetek, azaz banki különadót felemeljük 13-ról 200milliárdra.
 - A személyi jövedelemadó kulcsa 16 százalék lesz. A gyermekek számától függően meghatározott nagyságú jövedelem nem eshet adózás alá.
 - Az állam 120 milliárd forintot takarít meg saját magán.
 - A költségvetési szférában havi bruttó kétmilliós fizetési plafont vezet be a kormány.
 - Az állami vagyonnevelés területén elrendelik a bértömeg 15 százalékos csökkentését, amivel 48,2 milliárd forint takarítható meg. Az igazgatóságok számát százzal tízre csökkentik. 319-ről 60 főre csökkentik az igazgatósági helyeket. A felügyelő-bizottságoknál a törvényi előírások minimuma, 630-ból 450 marad.
 - Teljes telefon-, bútor-, gépkocsi vásárlási és csere stopot rendelnek el a közszférában.
 - A két hónapon túli végkielégítések és egyéb, béren felüli juttatások - mint szabadságmegváltás, titoktartási pénz - a költségvetési szférában adóznak 98 százalékkal.
 - Bevezetik a másodlagos élelmiszer-vizsgálatot, hogy ne áramolhasson akadálytalanul. Európa élelmiszer-hulladéka Magyarországra – fogalmazott Orbán Viktor.
 - A kormányfő felkéri a Fellegi Tamás vezette minisztériumot, hogy a közüzemi díjak emelésére rendeljen el moratóriumot és kezdjen tárgyalásokat az új árak megállapítására
 - Elrendelik a kilakoltatási moratóriumot 2010. december 31-ig és tárgyalásokat kezdeményeznek a bajba jutottak lakáshitelének rendezésére (hvg.hu 2010)
- A második szakasz (2010 őszétől):”a fő ellenség az adósság”, ezért a kormány teljesíti a 2010-re vállalt 3,8%-os, a 2012 és 2013-ra vállalt 3% alatti GDP-arányos államháztartási hiánycélt. (MTI 2010) A teljesítés céljából a már 2010 júliusában bevezetett banki különadó - kb. évi 180-200 milliárd forint (Független Hírügynökség 2010) - mellé válságadókat - kb. évi 160 milliárd forint az energia és távközlési szektorra, valamint a nagykereskedelmi láncokra (Kormánykrónikás 2010)- vezetett be. Államosította a kötelező tagságú magánnyugdíjpénztárakba befizetett évi 360-400 milliárd forintot, valamint a pénztárak 14 év alatt felhalmozott 2650 milliárdos vagyonát. A vagyon felét 2011-ben folyó költségvetési kiadásokra, valamint az egykulcsos személyi jövedelemadó bevezetése miatt kieső kb.: 500 milliárd forint és egyéb adócsökkentések és kedvezménynövekedések (pl. társasági adó csökkentése, gyermekek után járó adókedvezmény növelése) miatt kieső - összesített egyenlegét tekintve a GDP 4-5 %-a (Oszkó 2011), azaz 1100-1400 milliárd forint körüli összeg - pótlására, másik felét pedig adósságcsökkentésre fordította és fordítja. Ennek következtében a 82%-os felhalmozott GDP-arányos államháztartási hiány azonnal csökkent 5 százalékponttal. Egyúttal a hosszú távú adósságunk - az úgynevezett strukturális adósság - pedig a teljes nyugdíjpénztári vagyon és a folyó befizetések értékével - azaz ugyanennyivel - növekedett (ecoline.hu 2011).

A kormány természetesen tudta, hogy 2012-ben már nem áll rendelkezésre a nyugdíjpénztári vagyon, ezért 2011 tavaszára elkészítette az állami nagyrendszerek

strukturális átalakítását is célul kitűző Széll Kálmán Tervet, majd döntően erre alapozva az EU által évente kötelezően előírt konvergencia programot is. „Hatalmas, ezermilliárdos és annál is nagyobb lyuk tátongana a következő években a költségvetésben, ha a kormány nem hajtaná végre a Széll Kálmán Tervbe foglalt megszorításokat, és azokat nem fejezné meg a konvergencia programba rejtett - további kiigazító lépésekkel - így foglalható össze annak az elemzésnek az üzenete, amelyet a tavalyi év végén szélnek eresztett Költségvetési Tanács elemzői stábjának néhány tagja készített” (Baksa 2011). A további kiigazító lépések 2012-re: a személyi jövedelemadó adójóváírásának csökkentése, a jövedéki adók emelése, stb..

A harmadik szakasz (2011 ősztől) időben részint összefonódik a második szakasszal. Lényege talán így foglalható össze: a bankokat törvényi szabályozással kötelezték, hogy az adósok számára tegyék lehetővé a lakossági devizahitelek rögzített árfolyamon való egyösszegű végtörlesztését. Ez a bankoknak - a végtörlesztés lehetőségével élők arányától függően - 300-1000 milliárd forintra becsült veszteséget okozhat. Ennek következtében számolni kell a hazai és nemzetközi hitelpiac radikális beszűkülésével, a kamatlábak jelentős emelkedésével az ország nemzetközi leminősítésével, a gazdasági növekedés ütemének és a beruházások csökkenésével.

A hazai beruházások már - a végtörlesztési törvény elfogadása előtt - 2011 második negyedévében is 6,5%-kal voltak kisebbek az előző év azonos időszakához képest (KSH 2011). Egyetlen, - de rendkívül fontos pozitívum - hogy exportunk 2011-ben is rendkívül dinamikusán nőtt, és a külkereskedelmi mérlegünk aktívuma várhatóan eléri a 7 milliárd eurót (mfor.hu 2011).

3. ÖSSZEFOGLALÁS/KÖVETKEZTETÉSEK/EREDMÉNYEK

A FIDESZ 2010. évi országgyűlési választási stratégiáját arra építette, hogy a kampány során nem árult el semmilyen lényeges - különösen megszorításként értelmezhető - elemet tervezett gazdaságpolitikájából. A tavaszi győzelem után a 2010-es őszi önkormányzati választások előtt pedig csak a társadalom számára kedvező intézkedések születtek. A 2. fejezetben ismertetett 29 pontos program szinte mindenki - főként a kisemberek és a kkv-szektor - számára nemcsak ígért valamit, hanem 2010 őszére már részint teljesítette is. Olyan széles körben elterjedt és népszerű nézeteket tükröző szólásokra tartalmaz rejtett utalásokat, mint a „Elmentek a tankok, megjöttek a bankok.” Fizessenek a gazdagok”- miközben bevezeti az egykulcsos adót. A „termelő munka becsülete” a spekulációra épülő pénzügyi tevékenység helyett. Ha lehet, a saját, helyben megtermelt termékeinket fogyasszuk.”Három gyermek, három szoba, négy kerék”- Orbán Viktor szállóigévé vált mondatai, amelyekhez 2000-ben az adókedvezményekkel megerősített kedvezményes kamatozású lakáskölcsönök társultak, - segítve a középosztály családalapításra készülő tagjainak alapvető törekvéseit, stb.

2002 és 2010 között Orbán Viktor és csapata csak a választási győzelemre készült, de nem készült fel a kormányzásra. Gazdasági szakértőik pontosan tisztában voltak az ország helyzetével. Egyértelműnek tűnhetett számukra, hogy az EU a Medgyessy és a Gyurcsány kormányoknak 2002 és 2006 őse között folytatott - az ország külső és belső gazdasági egyensúlyát felborító - felelőtlen politikája után nem engedélyez egy alapvetően a belső kereslet élénkítésére és a költségvetési hiány növelésére alapozott gazdaságfejlesztési stratégiát. Az „első szakasz” az önkormányzati választásokon aratott fölünyes FIDESZ győzelem révén inkább csak belpolitikai sikert hozott.

A „második szakasz” egyértelműen megmutatta, hogy a II. Orbán-kormány a különadókból és a magán-nyugdíjpénztári befizetések államosításából származó több mint 700 milliárd forint többletbevételre és a 2650 milliárd államosított magán-nyugdíjpénztári vagyona az 1-2%-os gazdasági növekedés forrásaira támaszkodva is csak nehezen tesz eleget a Konvergencia Program követelményeinek. Az előbbieken felsorolt rendkívüli források

felhasználásával 2010-ben és 2011-ben a költségvetési hiánycélok számai viszonylag könnyen teljesíthetők voltak és lesznek. 2012-re viszont kb. 1400 milliárd forint államháztartási egyenlegjavulást kellene elérni a 2,5 %-os GDP-arányos államháztartási hiány teljesítéséhez. Ezt a 2012-es állami költségvetési tervet - a 300 forintos euró-árfolyam, a 10%-hoz közeledő kamatlábú állampapírok, a különadók, valamint a bankokat 300-1000 milliárd forint veszteséggel fenyegető végtörlesztési törvény, stb. miatt - sem a hazai, sem a külföldi szakértők és befektetők nem látják megvalósíthatónak; bár a kormány 27 %-ra kívánja emelni az ÁFA- kulcsot, sőt újabb adók bevezetésére készül. Hazánkat jelenleg a kormány ellentmondásos gazdaságpolitikája miatt az általános leminősítés veszélye fenyegeti. Az adóssághoz tartozó rangsorban a „még befektetésre ajánlott” kategóriából a „befektetésre nem ajánlott, azaz a „bóvli” kategóriába kerültünk 2011. november 25-én, amikor az egyik nagy hitelminősítő - a Moody's - a magyar kormánykötvényeket egy fokozattal lejjebb sorolta. A tízéves lejáratú magyar államkötvények hozamrátája 2011 novemberében már magasabb volt, mint a román papíroké, pedig Románia – igaz, hogy 40%-os GDP-arányos államháztartási hiánnyal - a „bóvli” kategóriában van, de ott áll mögötte az IMF (index.hu 2011). Ha helyzetünk tovább romlik, akkor elkerülhetlenné válik a hazai jegybanki alapkamat jelentős emelése, ami növelné az üzleti kamatlábakat is, csökkentve a beruházási kedvet, és növelné a hazai költségszínvonalat, csökkentve a hazai üzleti szféra versenyképességét. Az állampapírok 10% körüli hozamrátája már középtávon is nehezen kifizethető terhet jelent hazánk számára, ezért elkerülhetetlen az IMF-fel és az EU-val való hitel-megállapodás megkötése és az állami közszolgáltató rendszerek hatékony strukturális

IRODALOMJEGYZÉK

Baksa R. (2011): A két csomag nélkül hatalmas lyuk tátongana a költségvetésben
<http://www.origo.hu/uzletinegyed/hirek/20110420-a-szell-kalman-terv-es-a-konvergenciaprogram-nelkul-h>

Oszkó P. (2011): Lehetséges konvergencia pályák

http://hazaeshaladas.blog.hu/2011/05/27/lehetseges_konvergenciapalyak

MTI (2010): Londonban normalizálódni látják a magyar gazdaságpolitikát.

http://hvg.hu/gazdasag/20100923_londoni_elemzok_magyar_gazdasagpolitika_n

Független Hírügynökség (2010): Döntött a banki különadóról a parlament

<http://www.mon.hu/hirek/frisshirek/cikk/d246nt246tt-a-banki-k2521246nadorol-a-parlament/cn/haon-news-charlotteInform-20100722-1002095920>

hvg.hu (2010): Íme, Orbán 29 pontja

http://hvg.hu/gazdasag/20100608_Orban_gazdasagi_akcioter

index.hu (2011): Elfogyott a kormány hitele

http://index.hu/gazdasag/magyar/2011/11/17/elfogyott_a_kormany_hitele/

ecoline.hu (2011): Alulmaradhat a kormány az államadósság elleni harcban

http://ecoline.hu/makro/2011/9/28/Alulmaradhat_a_kormany_az_allamadossag_elleni_harc

Kormánykrónikás (2010): Válságadók

http://kormanykronika.blog.hu/2010/10/25/valsagadok_1#more239722

KSH (2011): Kétszer akkorát csökkentek a nemzetgazdasági beruházások, mint várták

http://atv.hu/penztarca/20110831_ketszer_akkorat_csokkentek_a_nemzetgazdasagi_beruhaza_sok_mint_vartak

A MAGYAR IPAR FŐBB SAJÁTÓSÁGAI AZ ABSZOLÚT SPECIALIZÁCIÓ TÜKRÉBEN

Dr. Ph.D. Komarek Levente

adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Hódmezővásárhely

SUMMARY

During the past few years the territorial issues of the location of industry came to the forefront both in Hungary and in the European Union. On certain areas of our country different industry structures evolved and various industries became dominant in each region. The actuality of the topic is enhanced by the fact that nowadays has become an important key issue to rationalize the structure of industry. Therefore it is all the more necessary to do research in Hungary for the investigation of the structural changes of industry as well as to examine and analyse the correlations to ensure the development of rational and efficient industrial structure on the given areas. This is also very important, because regional specialization is a quality- indicator category, which to a certain extent, refers to the development level of the region as well. In addition can be expected in modern market economies that the areas be specialised in the industrial sectors, where there are more favourable production conditions.

1. BEVEZETÉS

Az elmúlt közel 60 év során az Európai Unió országaiban és köztük hazánkban is az ipar területi és szerkezeti struktúrája jelentős mértékben átalakult. Az iparon belüli területi és szerkezeti átalakulásnak veszteséivel és nyerteseivel egyaránt találkozunk. Előfordult, hogy az egyes ipari ágazatokban csökkent a foglalkoztatottak száma, esetenként visszaesett a belföldi- és az exportértékesítés, más ipari ágazatok esetében pedig éppen ennek az ellenkezője alakult ki. Ez felveti egy olyan vizsgálat szükségességét, amelynek segítségével megállapítható, hogy az elmúlt években az iparágak térbeli szerveződésénél történt-e koncentráció erősödés vagy csökkenés, illetve jellemző-e az egyes megyék ipari specializációjának markáns változása. Annak érdekében, hogy az elmúlt évtizedek ipari változásait (területi, szerkezeti) figyelemmel tudjuk kísérni, fontosnak tartottam megvizsgálni a magyar ipar egyes térségek szerinti (NUTS 3-as szint) ágazati specializációjának időbeni alakulását.

Az ipari ágazatok térségek szerinti ágazati specializációjának vizsgálatai nagy múltra tekintenek vissza mind a hazai, mind pedig a külföldi szakirodalomban. Számos hazai és külföldi munka foglalkozott az elmúlt évtizedekben a specializáció és különösen az abszolút specializáció kérdésével (Abonyi Gyné. – Krajkó Gy. – Móricz F. 1976; Abonyiné P. J. 1978; Hine R. C. 1990; Hine R. C. – Greenway D. 1991; Amity M. 1997; Brulhart M. 1998; Jeney L. – Szabó P. 2001; Rédei M. – Jakobi Á. – Jeney L. 2002; Horváth J. 2002; Abonyiné P. J. – Komarek L. 2005). Nyugat-Európában és hazánkban is az iparágak térségek szerinti specializációjának kvantitatív vizsgálatai rámutattak arra, hogy az 1980-as és az 1990-es években számos ipari ágazat esetében térbeli koncentráció zajlott le. A térbeli koncentrációval együtt járt az egyes térségek (régiók, megyék) ipari tevékenységének a specializációja is.

2. HAZÁNK IPARI SPECIALIZÁCIÓJÁNAK JELLEMZŐ VONÁSAI AZ 1990-ES ÉVEKBEN

A rendszerváltozást követően általánosságban megállapítható, hogy a legkisebb megyei abszolút specializálódás az ipari foglalkoztatottak esetében, míg a legerőteljesebb specializálódás pedig az exportértékesítés esetében következett be. Az ipari foglalkoztatottak,

az értékesítés és az exportértékesítés esetében a rendszerváltozástól az 1990-es évek végéig növekvő abszolút specializáció jellemezte iparunkat.

Az 1990-es évek elején az élelmiszeriparunk még az egyik legfontosabb ipari ágazatunk volt. 1992-ben az élelmiszeripar adta az ipari foglalkoztatottak és az exportértékesítés 18 %-át. Ezen ipari ágazatunkat csak a gépipar előzte meg. Az értékesítés esetében pedig már a legnagyobb részesedéssel rendelkezett, hiszen az 1990-es évek első felében ez az ágazat adta az ipari értékesítés (belföldi és export) 23 %-át. Az élelmiszeripar különösen az alföldi megyékben volt jelentős. Ebből kifolyólag az abszolút specializáció indexe (Herfindahl) Békés- és Csongrád megyében meghaladta a 0,35-öt. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy Békés megye esetében az ipari értékesítés, Csongrád megyében pedig az exportértékesítés közel 60 %-át jelentette. Az ezredfordulóra (2000) azonban jelentős változások következtek be, ami az élelmiszeripar szerepének csökkenésével járt együtt. A foglalkoztatásban a bányászat, az értékesítés területén a villamosenergia-ipar, az exportértékesítés esetében pedig a vegyipar mögött az élelmiszeriparunk az egyik legnagyobb aránycsökkenést szenvedte el. (Napjainkban megállapítható, hogy az élelmiszeripar az alföldi megyékben – Bács-Kiskun, Békés, Csongrád – még fontos iparág, de ennek ellenére nem tapasztalhatunk magas abszolút specializációt).

Az 1990-es évek elején az ipari értékesítés 20 %-át a villamosenergia-ipar adta, amely az élelmiszeripar után a második legfontosabb ipari ágazatunk volt. Tolna megye a Paksi Atomerőműnek köszönhetően az ipari értékesítésből 60 %-kal részesedett, ami 1996-ban erősen specializált megyévé tette. Az 1990-es évek végére azonban a villamosenergia-ipar részesedése megfogyatkozott a hazai ipari értékesítés területén (a korábbi 20 %-ról 9 %-ra). Bár Tolna megye értékesítésének még több mint felét adta, súlya e megyében is visszaesett. Így az ezredfordulóra már nem jellemezte Tolna megyét ezen a téren a magas abszolút specializáció (Jeney L. – Szabó P. 2001).

A kohászat és fémfeldolgozás országos viszonylatban nem volt jelentős ágazat, de a 90-es évek közepéig kitüntetett szerepe volt Fejér megye iparában. Ennek a következménye az volt, hogy nagymértékben megnövelte a megye abszolút specializációját. A vizsgálatok azt mutatják, hogy Fejér megye napjainkban is erősen specializált, de nem a korábban oly jelentős szerepet játszó kohászat és fémfeldolgozás miatt, hanem az évek során egyre inkább előtérbe kerülő gépiparnak köszönhetően. Szintén magas abszolút specializáció jellemezte a 90-es években Borsod-Abaúj-Zemplén megyét is az exportértékesítés területén, ami a vegyiparnak köszönhető. (Itt kell megjegyezni, hogy az ezredfordulóra Borsod-Abaúj-Zemplén megye az egyetlen olyan megyénk, amelyik magas abszolút specializációját, nem a gépiparnak köszönhette).

Az 1990-es évek legnagyobb nyertese a gépipar volt, amely mind a foglalkoztatottak, mind az értékesítés és az exportértékesítés esetében növelte részesedését az iparon belül. Az ipari foglalkoztatottak és az exportértékesítés terén már 1992-ben is a legfontosabb ipari ágazatunk volt. Ugyanakkor súlya és szerepe országosan folyamatosan növekedett (az ipari foglalkoztatottak esetében 21%-ról 28 %-ra, az exportértékesítés esetében pedig 27 %-ról közel 70 %-ra). Az ipari értékesítést illetően már több megyében is magas gépipari specializáció mutatkozott a 90-es évek közepétől. A gépipar erősödése a Dunántúlon volt kiemelkedő. Magas abszolút gépipari specializáció jellemezte többek között Fejér megye mellett Vas-, Győr-Moson-Sopron- és Somogy megyét is. Ha azonban az exportértékesítését vizsgáljuk, akkor még több megye specializálódott a gépiparra (Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom, Baranya, Heves, Nógrád, Pest). Ez azt jelentette, hogy az 1990-es években az ipari struktúraátalakítás legnagyobb ágazati nyertese a gépipar, területileg pedig a Dunántúl volt (Rédei M. – Jakobi Á. – Jeney L. 2002).

A rendszerváltozás utáni időszakban és napjainkban is az iparon belüli ágazati és területi módosulások jellemezték hazánk ipari szerkezetét. Ezen iparszerkezeti módosulások

alakulását mutatják be a specializációs vizsgálatok. Meg kell azonban jegyezni, hogy az itt kapott vizsgálati eredmények nem veszik figyelembe a térségek és az ágazatok közötti abszolút nagyság differenciákat, hanem csak az arányokat. Azonban ezen arányok vizsgálata is fontos információkat nyújt egy ipari ágazat vagy egy térség ipari helyzetéről. Egy ipari ágazat vagy egy terület arányának emelkedése sok esetben előidézheti más ipari ágazat, illetve terület volumen nagyságának csökkenését is.

3. IPARUNK ABSZOLÚT SPECIALIZÁCIÓJÁNAK ALAKULÁSA NAPJAINKBAN

A jelen vizsgálathoz adatforrásként a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által rendelkezésre álló megyei statisztikai évkönyvekben szereplő adatokat használtam fel. Az adatokból olyan mutatókat képeztem, amelyek lehetővé tették az ágazati és területi összehasonlítást. Ennek alapján a vizsgálat tárgyát képező adatok a következők: az iparban foglalkoztatottak száma és az összes (teljes) értékesítés alakulása. Az iparban foglalkoztatottak esetében a telephely szerinti adatokat, míg a teljes ipari értékesítés esetében pedig a megyei székhelyű ipari szervezetek adatait kellett figyelembe venni. A vizsgált időintervallum a TEÁOR (Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszere) számok többszöri változása miatt a 2000 és 2008 év közötti időszak az, amely lehetővé teszi az adatok összehasonlíthatóságát, elemzését és a következtetések levonását.

4. ALKALMAZOTT MÓDSZER

A megyék ipari specializációjának mérésére számos mutató használatos. Vizsgálataim során ezen mutatók közül a Herfindahl index-et (abszolút specializáció) választottam ki, amelynek segítségével meg lehet határozni a megyék ipari specializációjának alakulását.

Specializáció mérése:

Herfindahl index (abszolút specializáció):

$$H_j^S = \sum_i (S_{ij}^S)^2$$

ahol:

i = iparág

j = megye

S_{ij}^S = j megye i iparágának részesedése j megye teljes ipari foglalkoztatottaiból és összes értékesítéséből

A Herfindahl index értéke 0 és 1 közötti lehet. Minél nagyobb az abszolút specializáció értéke, annál nagyobb lesz az abszolút specializáció mértéke.

5. EREDMÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A megyék abszolút specializációja megmutatja, hogy az adott megye mennyire diverzifikált ágazati szerkezettel rendelkezik, ugyanakkor nem nyújt áttekintő képet az országon belüli megyék közötti tényleges munkamegosztásról. Abban az esetben, ha egy olyan országban, ahol az ország egészében domináns egy ipari ágazat, akkor általában több megyében is jelentős részesedést érhet el. Egy országban azok a megyék tekinthetők specializáltak, amelyek az országos átlagtól eltérő ágazati szerkezettel rendelkeznek.

A **foglalkoztatottak** alapján vizsgált abszolút specializáció esetében területegységenként a következő megállapítások tehetők. A bázisidőszakban (2000) a legmagasabb index értéket Fejér-, Vas-, Győr-Moson-Sopron-, Jász-Nagykun-Szolnok- és Pest megye képviselte. A specializáció átlagosnál magasabb foka Fejér megyében elsősorban a feldolgozóiparnak köszönhető, ezen belül pedig kitüntetett szerepe volt a gépiparnak és a

fémalapanyag, fémfeldolgozási termékek gyártásának. Vas megye a gépiparnak és a könnyűiparnak (textília, bőrtermék, lábbeli gyártása), Pest megye pedig szintén a gépiparnak és az élelmiszeriparnak (élelmiszer, ital, dohány gyártása) köszönhette előkelő helyét ezen a téren. Győr-Moson-Sopron- és Jász-Nagykun-Szolnok megyében a gépiparban foglalkoztatottak száma mutatott nagyobb koncentráltagságot. A sor végén a bázisévben legkisebb abszolút specializációval rendelkező megyék: Borsod-Abaúj-Zemplén-, Csongrád- és Veszprém. Ezen megyék esetében az index értéke 0,14 vagy pedig ezen érték alatti. Ennek oka, hogy az adott megyékben nem volt jelen olyan domináns ipari ágazat, amelynek meghatározó szerepe lett volna a munkaerő foglalkoztatásában (1. táblázat).

1. táblázat. A magyar ipar abszolút specializációjának foglalkoztatottak szerinti területi és időbeni alakulása

Területegység megnevezése	2000	2002	2004	2006	2008
Budapest	0,16	0,16	0,16	0,15	0,15
Pest megye	0,24	0,21	0,22	0,20	0,20
Közép-Magyarországi régió	0,18	0,17	0,18	0,17	0,16
Fejér megye	0,25	0,27	0,25	0,26	0,25
Komárom-Esztergom megye	0,18	0,20	0,26	0,34	0,37
Veszprém megye	0,14	0,14	0,14	0,15	0,17
Közép-Dunántúli régió	0,18	0,20	0,21	0,24	0,25
Győr-Moson-Sopron megye	0,21	0,21	0,22	0,21	0,21
Vas megye	0,25	0,24	0,24	0,23	0,23
Zala megye	0,18	0,20	0,24	0,24	0,26
Nyugat-Dunántúli régió	0,21	0,21	0,23	0,22	0,23
Baranya megye	0,15	0,14	0,14	0,14	0,15
Somogy megye	0,20	0,19	0,17	0,20	0,22
Tolna megye	0,20	0,19	0,18	0,16	0,16
Dél-Dunántúli régió	0,17	0,16	0,16	0,16	0,17
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	0,13	0,14	0,15	0,17	0,18
Heves megye	0,18	0,19	0,19	0,23	0,25
Nógrád megye	0,16	0,16	0,16	0,16	0,18
Észak-Magyarországi régió	0,13	0,14	0,15	0,18	0,19
Hajdú-Bihar megye	0,17	0,17	0,16	0,16	0,16
Jász-Nagykun-Szolnok megye	0,21	0,21	0,20	0,23	0,25
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	0,17	0,18	0,17	0,17	0,18
Észak-Alföldi régió	0,17	0,18	0,17	0,17	0,18
Bács-Kiskun megye	0,17	0,17	0,18	0,18	0,18
Békés megye	0,17	0,18	0,18	0,16	0,17
Csongrád megye	0,14	0,14	0,14	0,14	0,14
Dél-Alföldi régió	0,16	0,16	0,16	0,16	0,16

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

A tárgyidőszakban (2008) Fejér megye mellé Komárom-Esztergom-, Zala- és Heves megye zárkozott fel. Fejér megyében továbbra is kitüntetett szerepe van a feldolgozóiparnak, ezen belül pedig a gépiparnak és a fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártásának, amely

jelentős munkaerő-kapacitást köt le. Komárom-Esztergom megye Fejér megyéhez történő „felzárkózását” a gépiparnak köszönheti, mert az adott ágazatban foglalkoztatottak száma 2000-ről 2008-ra közel 3-szorosára növekedett. De szintén a gépiparnak köszönheti „felemelkedését” Zala- és Heves megye is. Az előbbi megyék esetében mindenhol elérte vagy meghaladta az abszolút specializáció értéke a 0,25. Pest- és Vas megye elvesztette korábbi előnyét ezen a téren. Pest megye esetében 2008-ra az index értéke 0,20-ra, míg Vas megye esetében pedig 0,23-ra esett vissza. A visszaesés oka elsősorban azzal magyarázható, hogy a korábban jelentős létszámot foglalkoztató ágazatok (Vas megyénél a gépipar és a textília, bőrtermék és lábbeli gyártása) szerepe csökkent 2000-ről 2008-ra. Pest megye esetében pedig igaz, hogy a foglalkoztatottak számát illetően növekedés tapasztalható, de a növekedés nem csak a megyét jellemző gépiparban és az élelmiszer, ital, dohány gyártásában következett be, hanem a különböző ipari ágazatok között egyenletesen oszlott meg. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy más ipari ágazatokban (pl. fa-, papírtermékek gyártása, nyomdai tevékenység, fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása) a növekedés nagyobb arányú volt az előző ágazatokhoz képest (gépipar, élelmiszer, ital, dohány gyártása).

Tendenciájában vizsgálva a foglalkoztatottak abszolút specializációját, megállapíthatjuk, hogy 19 megye és a főváros esetében ellentétes irányú tendencia érvényesült. Négy megyében (pl. Tolna, Hajdú-Bihar) és a fővárosban a bázisévről a tárgyévire csökkent, tíz megye (pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg, Somogy) estében növekedett és öt megye (pl. Csongrád, Békés) esetében pedig stagnált az iparban foglalkoztatottak abszolút specializációjának indexe.

A növekedés elsősorban annak köszönhető, hogy bizonyos iparágak (pl. a gépipar, a fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása) esetében növekedett a foglalkoztatottak területén a koncentráció mértéke és ezáltal az adott megye adott iparága vált meghatározóvá a foglalkoztatás esetében (pl. a gépipar Komárom-Esztergom megyében). Az index csökkenése pedig a foglalkoztatottak számának negatív irányba történő változásával, továbbá a foglalkoztatottak ipari ágazatok szerinti megyén belüli egyenletesebb eloszlásával magyarázható.

Az ipar abszolút specializációjának összes (teljes) értékesítés szerinti alakulásánál a következő megállapítások tehetők. 2000-ben ezen a téren a rangsor elején Somogy-, Fejér-Komárom-Esztergom-, Vas- és Győr-Moson-Sopron megye található. Ezen rangsor figyelhető meg az exportértékesítés esetében is. Tehát megállapítható, hogy az összes értékesítésen belül az exportnak kitüntetett szerepe van. Ezen megyék elsősorban a gépiparnak és kisebb mértékben a fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártásának köszönhetik előkelő helyüket. Az összes értékesítés esetében ezen megyék gépipari értékesítése Vas- és Komárom-Esztergom megye esetében a 67 %-ot, míg a többi megye esetében elérik és meghaladják a 70 %-ot. Így ezek a megyék a gépiparra specializálódnak az összes értékesítést illetően. A rangsort Zala-, Veszprém- és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye zárja. A rangsor végén található megyék esetében nem jellemző olyan ipari ágazat, amely jelentős szerepet töltene be a megye összes értékesítésében. Azaz diverzifikáltabb ebben az esetben is az ipari ágazati szerkezete (2. táblázat).

2008-ban Somogy- és Győr-Moson-Sopron megye növelte előnyét 2000-hez képest. Ezen két megye mellett Komárom-Esztergom megye esetében tapasztalható nagyobb index növekedés, sőt ezen megye jóval meg is haladta Somogy- és Győr-Moson-Sopron megye index értékét. Komárom-Esztergom megye elsősorban a gépiparnak és kisebb mértékben a vegyiparnak köszönheti előmenetelét. Ugyanakkor Fejér- és Vas megye veszített súlyából az összes értékesítés esetében, azaz csökkent a megyék specializációja. Fejér megye esetében előtérbe került a gépipar mellett a fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása, míg Vas megyében pedig növekedett a vegyipar és a textília, bőrtermék, lábbeli gyártás jelentősége. 2000-hez képest 2008-ra az „élmezőnybe” került Heves- és Jász-Nagykun-Szolnok megye is.

Előbbi 0,49, míg utóbbi 0,53-as index értékkel. Mindkét megye szintén a gépiparnak köszönheti kedvező helyét. A megyék közül 2000-hez képest 2008-ra Zala megye továbbra is megőrizte utolsó helyét, és a rangsor utolsó harmadában helyezkedik el többek között Szabolcs-Szatmár-Bereg-, Baranya-, illetve Békés megye is. Ez azt tükrözi, hogy az előbbi megyék ipara igen sokszínű az összes értékesítés esetében.

A 2008-as évre 2000-hez képest az ipar abszolút specializációjának összes értékesítés szerinti alakulásánál a következők állapíthatók meg: 5 megye esetében csökkenés, 14 megyében és a fővárosban pedig növekedés tapasztalható. A növekedés a legtöbb esetben a gépiparnak (Komárom-Esztergom-, Heves-, Pest-, Veszprém megye), a vegyiparnak (Budapest) és a villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátásnak (Tolna-, Csongrád megye), a csökkenés elsősorban a diverzifikáltabb ipari struktúrának köszönhető.

2. táblázat. A magyar ipar abszolút specializációjának összes értékesítés szerinti területi és időbeni alakulása

Területegység megnevezése	2000	2002	2004	2006	2008
Budapest	0,23	0,22	0,21	0,24	0,25
Pest megye	0,20	0,22	0,33	0,40	0,34
Közép-Magyarországi régió	0,21	0,21	0,21	0,23	0,23
Fejér megye	0,57	0,50	0,35	0,41	0,37
Komárom-Esztergom megye	0,47	0,54	0,65	0,80	0,74
Veszprém megye	0,16	0,17	0,20	0,26	0,27
Közép-Dunántúli régió	0,47	0,44	0,43	0,55	0,51
Győr-Moson-Sopron megye	0,57	0,52	0,53	0,54	0,60
Vas megye	0,47	0,40	0,46	0,43	0,35
Zala megye	0,14	0,15	0,15	0,19	0,16
Nyugat-Dunántúli régió	0,48	0,43	0,45	0,48	0,51
Baranya megye	0,24	0,23	0,23	0,29	0,23
Somogy megye	0,59	0,64	0,76	0,53	0,61
Tolna megye	0,31	0,34	0,34	0,42	0,46
Dél-Dunántúli régió	0,29	0,29	0,38	0,27	0,30
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	0,31	0,29	0,26	0,31	0,28
Heves megye	0,24	0,26	0,30	0,47	0,49
Nógrád megye	0,25	0,21	0,26	0,30	0,34
Észak-Magyarországi régió	0,20	0,20	0,22	0,30	0,27
Hajdú-Bihar megye	0,25	0,25	0,24	0,29	0,32
Jász-Nagykun-Szolnok megye	0,28	0,28	0,32	0,47	0,53
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	0,19	0,19	0,20	0,20	0,20
Észak-Alföldi régió	0,17	0,17	0,17	0,20	0,22
Bács-Kiskun megye	0,22	0,25	0,26	0,27	0,29
Békés megye	0,26	0,24	0,24	0,22	0,23
Csongrád megye	0,24	0,22	0,21	0,27	0,36
Dél-Alföldi régió	0,20	0,20	0,20	0,20	0,22

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

A két mutatót a 2000 és 2008 közötti vizsgált időszakban változások jellemezték. A foglalkoztatottak számát illetően kisebb mértékű változás figyelhető meg, ugyanakkor az összes értékesítés területén nagyobb átalakulás és értékváltozás játszódott le. A pozitív változások elsősorban a gépipar és a vegyipar térnyerésének köszönhető, míg a negatív változások oka az élelmiszer, ital, dohány gyártása területén keresendők.

Hazánk megyéinek ipari foglalkoztatottak és összes értékesítés szerinti adataira vonatkozó specializációs mutatók felhasználásával elkészült számítások eredményei jól tükrözik azokat az iparban lejátszódó pozitív vagy negatív folyamatokat, amelyek a rendszerváltozást követő közel két évtizedben jellemezték Magyarország iparának időbeni és területi alakulását. A változások következtében az egyes térségek és ipari ágazatok súlya, szerepe megváltozott, amelynek következtében új ipari struktúra és új ipari térszerkezet alakult ki.

IRODALOMJEGYZÉK

- Abonyi Gyné. – Krajkó Gy. – Móricz F. (1976):** Az ipar területi specializációjának mérése. Statisztikai Szemle. 54. évf. 10. sz. pp. 1003-1012.
- Abonyiné Palotás J. (1978):** Élelmiszeriparunk területi specializáltságának és koncentráltóságának változása. Földrajzi Közlemények. 4. sz. pp. 316-326.
- Abonyiné Palotás J. – Komarek L. (2005):** Jegyzet Magyarország társadalomföldrajza tanulmányozásához. JATEPress, Szeged. 190. p.
- Abonyiné Palotás J. – Komarek L. (2007):** Dél-Alföld gazdasági helyzete és a kilábalás lehetőségei. Területi Statisztika. 10. (47.) évf. 6. sz. pp. 586-594.
- Amiti M. (1997):** Specialisation Patterns in Europe. Centre for Economic Performance, Discussion Paper No. 363, London School of Economics
- Benkő-Kiss Á. – Bodnár K. – Kis K. – Horváth J. (2010):** Preliminary investigation on innovation activity of agricultural ventures in South Great Plain Region in Hungary. Agrár- és Vidékfejlesztési Szemle, vol. 5, (1) supplement. pp. 220-225.
- Bodnár K. – Horváth J. (2005):** Különböző állattenyésztési ágazatok tőkeszükséglete. (in. A mezőgazdaság tőkeszükséglete és hatékonysága szerk.: Jávora A.). DAC AVK, Debrecen pp. 97-103.
- Brühlhart M. (1998):** Trading places: Industrial Specialisation in the European Union. Journal of Common Market Studies
- Greenway D. – Hine R. C. (1991):** Intra-Industry Specialisation, Trade Expansion and Adjustment in the European Economic Space. Journal of Common Market Studies 29(6), 603-22.
- Hine R. C. (1990):** Economic Integration and Inter-industry Specialisation. CREDIT Research Paper 89/6, University of Nottingham
- Horváth J. (2002):** Specializált és diverzifikált ágazati struktúrák a tejtermelésben. (in. Innováció, a tudomány és a gyakorlat egysége az ezredforduló agráriumában szerk.: Jávora A. – Berde Cs.). DE-MTK – SZIE-MKTK Debrecen pp. 197-202.
- Jeney L. – Szabó P. (2001):** A magyar ipar változása a koncentrációs és specializációs indexek tükrében az 1990-es években. In. A Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei (CD), Szeged.
- Komarek L. (2006):** A cukorvertikum árualapjának alakulása a rendszerváltozás után, különös tekintettel a Dél-Alföldre. Gazdaság és statisztika (GÉS). 18. (57.) évf. 2. sz. pp. 18-27.
- Rédey M. – Jakobi Á. – Jeney L. (2002):** Regionális specializáció és a feldolgozóipari tevékenység változása. Tér és Társadalom. XVI. évf. 4. sz. pp. 87-108.

HORVÁTORSZÁG EURÓPAI INTEGRÁCIÓJA A MAKROÖKONÓMIAI MUTATÓK TÜKRÉBEN

Dr. Ph.D. Kotosz Balázs

főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar, Szeged

SUMMARY

The collapse of communist economies in Eastern Europe and former Soviet Union, as well as their subsequent transition towards market economies, was arguably one of the most far-reaching economic events of the 20th century. Pain accompanied the economic transition process; all countries experienced a major fall in output after the start of reforms. The growth performance in transition economies was widely different by countries. The paper is looking for the reasons of the growth differences. Even if the initial conditions did not give the same possibilities to governments, early reforms has opened the way to market processes, which seems to be more efficient than state owned institutions in transition economies. In this context, the lower is the state participation, the highest is growth. Empirical analyses justify that GDP growth is higher in countries where state reallocation is decreasing and where tight fiscal policy has been kept.)

1. BEVEZETÉS

Az 1980-as években sorra jelentkeztek azok a válságjelek, amelyek előrevetítették a kommunizmus bukását. Kelet-Európa országaiban a gazdasági egyensúlytalanság különböző formái nyilvánultak meg, a politikai reformmozgalmak megerősödtek, egyre erősebb nyomás nehezedett a politikai vezetésre a gazdasági változások megindítására. Az évtized végére több országban a gazdasági növekedést a GDP, a termelés csökkenése váltotta fel, ami nélkülözhetetlenné tette a reformfolyamatok felgyorsulását. A politikai változások az esetek nagyobb részében békésen végbementek, néhány országban fegyveres konfliktusok is kibontakoztak (Litvánia, Románia), Jugoszlávia pedig többéves polgárháborúba sodródott.

2. AZ ÁTMENET POLITIKAI GAZDASÁGTANÁRÓL

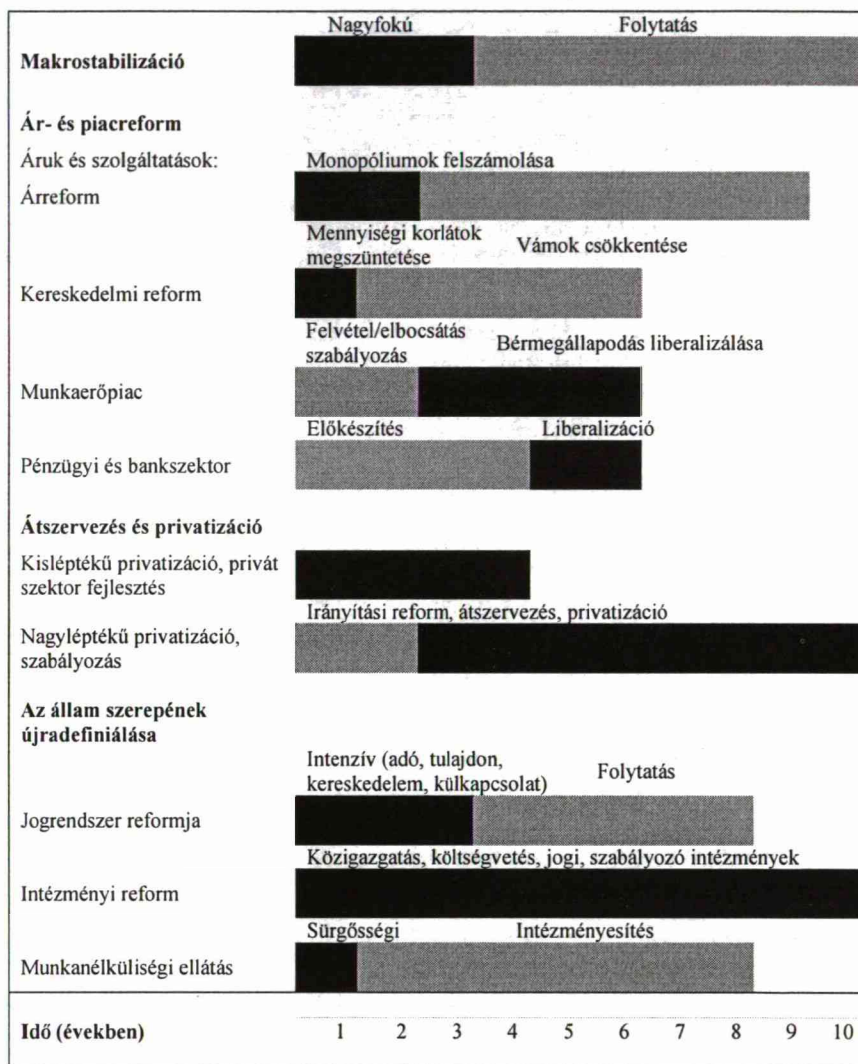
A politikai váltás viszonylagos békéje ellenére az első pillanattól kezdve világos volt az elemzők számára, hogy a gazdasági rendszerváltás nem mehet végbe fájdalommentesen. A demokratikus intézményrendszerek kiépítése már az átmenet legelső időszakában megindult, azonban a keleti piacok összeomlása következtében szükséges struktúraváltás hosszú éveket igényel(t). Az 1990-es évek elején valamennyi kelet-európai gazdaság jelentős visszaesést élt át, a GDP volumene 15 és 66 % közti mértékben esett vissza a rendszerváltást megelőző időszakhoz képest.⁸ (Fischer-Sahay, 2000; Rathery, 2003)

A kezdeti tanácstalanság után a szükséges reformlépések halmazáról kialakult egy viszonylag egységes álláspont a vezető közgazdászok körében (ezt szokás washingtoni konszenzus néven emlegetni). Az ütemezéssel kapcsolatban már jelentősebb viták folytak, hiszen a jogi és intézményi feltételek megteremtése csak párhuzamosan mehetett végbe. Az egyes elemekre vonatkozóan egy viszonylag széles körben elfogadott álláspontot mutat az 1. ábra.

A bizonytalanságot jól jelzi Olivier Blanchard tanulmánya is, amely szerint „a gazdaságpolitika túlságosan nem tehető felelőssé az output csökkenéséért, de nem annak érdeme a fellendülés sem.” (Blanchard, 1997, 51) Ennek ellentmond azzal a megállapításával, hogy a nyugat-európai tapasztalatokkal szemben „a gazdaságpolitika nem csak az egyensúlyi

⁸ Bosznia-Hercegovinát leszámítva, ahol a polgárháborúk pusztításai miatt a visszaesés a becslések szerint meghaladta a 85 %-ot. (Commission des Communautés Européennes, 2003)

pálya körüli ingadozásokat alakítja, hanem az egyensúlyi pálya meghatározásáért is felelős”. (Blanchard, 1997, 51)

1. ábra. A reformok ütemezése

Forrás: Fischer – Gelb (1991)

3. AZ ÁTMENET MUTATÓI

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy minél hosszabb ideig tartott a visszaesési periódus (azaz minél lassabban indultak meg az érdemi reformok), annál nagyobb mértékű hanyatlás következett be (ld. 1. táblázat). Ugyanakkor nagyobb mértékű visszaesést követően az átlagos növekedési ütem is jelentősebb volt (a két változó közti parciális korrelációs együttható minden szinten szignifikáns).

Ha a makrogazdasági teljesítmény alakulása szerint klaszteranalízis segítségével próbáljuk osztályozni az egyes országokat, különböző csoportszámok esetén érdekes eredményekre juthatunk. Az egyes klaszterek középpontjai minden esetben az előző bekezdésben bemutatott összefüggések mentén alakulnak ki. Minden csoportszám esetén egy csoportba kerül Bosznia-Hercegovina, Moldova, Szerbia-Montenegró és Ukrajna, ezek az országok mutatták fel minden tekintetben a leggyengébb teljesítményt. Sok klaszter esetén Lengyelország kiugróan jó teljesítménye külön „csoportot” eredményez. Ami első látásra kissé meglepő: Albánia minden esetben egy kategóriát képez Csehországgal, Magyarországgal, Szlovákiával és Szlovéniával. Ez Albánia relatíve jó teljesítményének köszönhető, abszolút mértékben mérve Albánia Kelet-Európa legszegényebb országai közé tartozik.

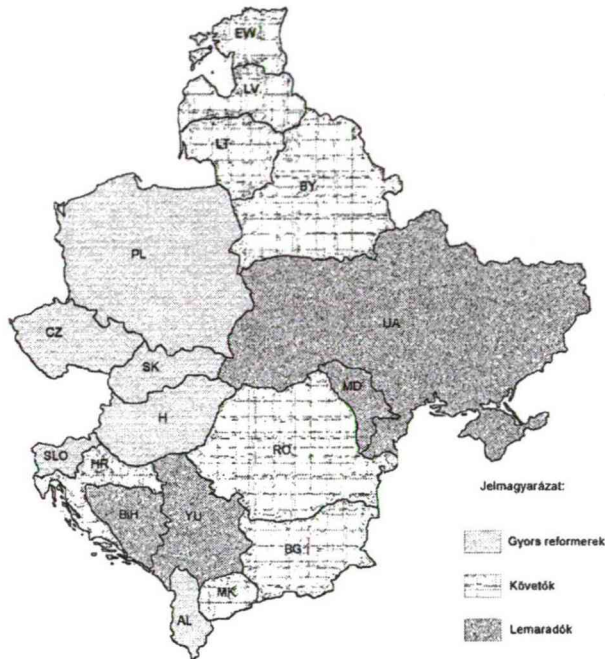
1. táblázat. Visszaesés és növekedés a rendszerváltást követően

Ország	A növekedés kezdete (év)	Átlagos növekedési ütem a növekedés kezdetétől (%)	A 2003-as GDP 1989-es GDP %-ában
Albánia	1993 ^b	6,5	120,1
Bosznia-Hercegovina	1995	15,5	62,1
Bulgária	1998	4,3	69,4
Csehország	1993	1,9	105,8
Észtország	1995 ^b	5,0	98,3
Fehéroroszország	1996	5,6	97,7
Horvátország	1994	4,3	95,3
Lengyelország	1992	4,1	139,6
Lettország	1994	4,7	74,7
Litvánia	1995 ^b	4,8	90,3
Macedónia	1996	1,8	84,0
Magyarország	1994	3,5	115,1
Moldova	2000	5,3	40,1
Románia	1993 ^c	2,0	92,9
Szerbia és Montenegró	2000 ^a	4,6	51,9
Szlovákia	1994	4,2	113,8
Szlovénia	1993	3,8	120,6
Ukrajna	2000	6,3	45,2

Forrás: IMF (2004), European Commission (2001) alapján saját számítás

Az árak liberalizációjának szükségszerű velejárójaként az infláció felgyorsult. Az átmenet országai közül az infláció féken tartásában Magyarország mutatta fel a legjobb teljesítményt, hiszen a legmagasabb éves infláció is csak 35 %-os volt, míg Jugoszláviában 1993 októbere és 1994 januárja között $1,3 \cdot 10^{22}$ -ed részére értékelték le a dínárt, ami a gazdaságtörténet egyik legnagyobb hiperinflációját jelzi. (Federal Statistical Office, 2003) Az infláció alakulását nagyban befolyásolta, hogy az adott ország milyen árfolyamrendszert választott. Nagyobb eséllyel biztosította az árak kézbentartását a fix árfolyam, mint a rugalmas, a választás azért esett mégis több országban a rugalmas árfolyamrendszerre, mert megfelelő devizatartalékok hiányában így tudtak jobban védekezni a reál sokkok ellen.

A hiperinfláció időszakában az országban jelenlévő stabil valuta (a volt Szovjetunió területén elsősorban az amerikai dollár, Jugoszláviában inkább a német márka) vette át a pénz klasszikus szerepeit, majd a stabilizáció során általában ezekhez a kulcsvalutákhoz kötötték az új pénz árfolyamát. Az árak viszonylagos stabilitását az évtized végére a legtöbb országban sikerült elérni, az infláció egyjegyűre (esetleg kétjegyűre) zsugorodott. A stabilizációt követően azonban mindenképpen szükségessé vált rugalmasabb rendszer felé mozdulni, ugyanis a nagymértékű tökemozgás és a tarthatatlan költségvetési politika az orosz válsághoz hasonló jelenségekhez vezethet. (Fischer-Sahay, 2000)

2. ábra. Országscsoportok a makrogazdasági teljesítmény növekedése alapján

Forrás: A szerző saját szerkesztése

2. táblázat. Gyorsuló és megfékezett infláció a rendszerváltás után

Ország	A legmagasabb infláció mértéke (%)	A legmagasabb infláció éve	Átlagos infláció (%)
Albánia	226,0	1992	24,7
Bosznia-Hercegovina	5,8	1997	1,0
Bulgária	1082,0	1997	73,7
Csehország	52,0	1991	10,4
Észtország	1076,0	1992	49,8
Fehéroroszország	1190,2	1993	208,7
Horvátország	1517,5	1993	84,8
Lengyelország	585,8	1990	36,1
Lettország	951,2	1992	44,3
Litvánia	1020,5	1992	59,7
Macedónia	1664,4	1992	80,0
Magyarország	35,0	1991	17,6
Moldova	1276,4	1992	92,7
Románia	256,1	1993	73,5
Szerbia és Montenegró	1,165*10 ¹⁴	1993	1465,9
Szlovákia	61,2	1991	12,8
Szlovénia	549,7	1990	42,7
Ukrajna	4734,0	1993	143,4
Összesen	1017,4	1992	65,9

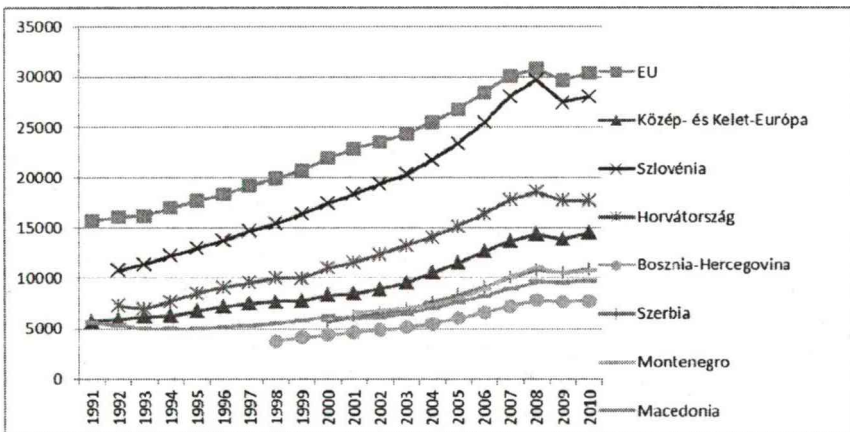
Forrás: EBRD, 1996-2004 alapján saját számítás

4. HORVÁTORSZÁG

Az önálló Horvát Köztársaság kikiáltása után nagy erővel indult meg az önálló gazdaság működési feltételeinek megteremtése. Az időközben kitört háború, a hadigazdálkodásból adódó költségvetési kiadások pénzkibocsátással történő fedezése az infláció felpörgéséhez vezetett. A gazdasági liberalizáció jelentős állomása a 2000-ben megválasztott új, Európa-barát kormány, amely már az uniós csatlakozás jegyében igyekszik alakítani gazdaságpolitikáját.

A horvát költségvetés az 1993-94-es stabilizációt követően strukturálisan meglehetősen stabil. Kiemelkedően magas volt az állami újraelosztás aránya, az 1990-es években ez a mutató az 50 %-ot is meghaladta, de az ezredfordulóra már csökkenő tendenciát mutatott. A bevételek között nagyobb arányt képviselnek a közvetett adók (18-20 %), a forgalmi és hozzáadottérték-adó a GDP 15 %-a körüli értéket mutat, kétszerese a kelet-európai átlagnak, de a fogyasztási adókról is hasonló állítható. A kiadási oldalon lassú átrendeződés figyelhető meg, az áruk és szolgáltatások vásárlása lassan csökken (15 %-ról 10 % körüli szintre), míg a háztartások támogatása hasonlóan nő (12-ről 17 %-ra). Az erősen központosított államapparátus fenntartása az átlagnál nagyobb mértékű forrásokat igényel. A 2000-es évet leszámítva a fiskális egyenleg elfogadható mértékű hiányt mutat, az elsődleges egyenleg általában pozitív. Jelentősebb törés 1999-2000-ben mutatkozott a költségvetés számaiban, Horvátország esetén ez nem elsősorban az orosz válsággal, hanem a Jugoszlávia elleni embargóval és légitámadásokkal magyarázható.

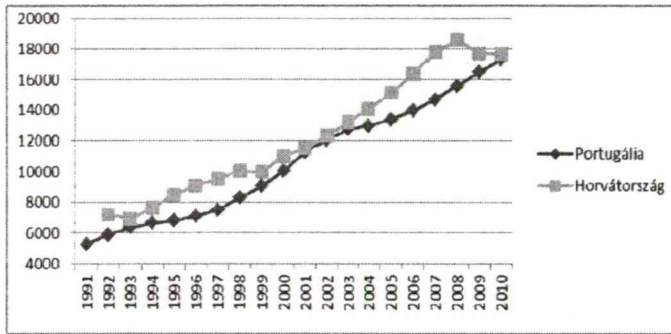
Az ezredforduló után Horvátország makrogazdasági teljesítményét már nem az átmenetet jellemző washingtoni, hanem az európai integrációt meghatározó brüsszeli konszenzushoz mérhetjük. Ahogy a 3. ábra is mutatja, Horvátország Szlovénia után a második legfejlettebb jugoszláv utódállam, fejlettsége meghaladja a közép- és kelet-európai átlagot, sőt a 4. ábra szerint az 1986 óta uniós tag Portugália szintjét is.

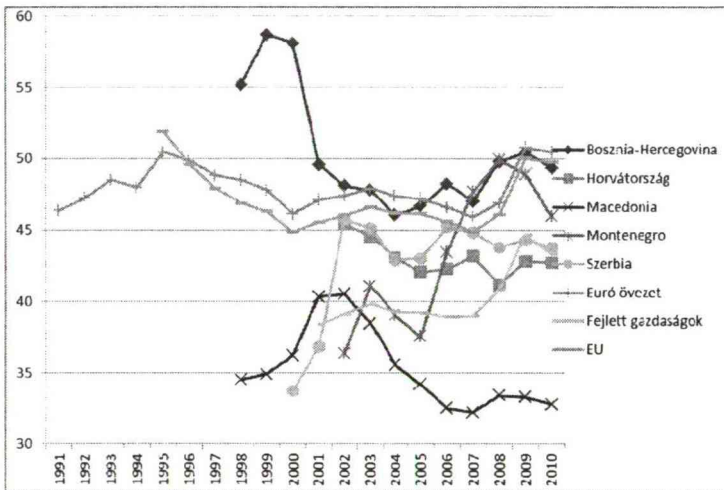
3. ábra. Jugoszláv utódállamok egy főre jutó GDP-je PPP-ben

Forrás: IMF (2011) alapján saját szerkesztés

Az állam jövedelem újraelosztó szerepe a XXI. század eleji piacgazdaságokban ideálisnak tartott 40-45%-os szinten mozog Horvátországban (5. ábra), alig haladja meg a fejlett gazdaságok átlagát, és jóval alatta marad az Európai Unió mutatójának. Az inflációs ráta az ezredforduló óta jellemzően az EU átlagának közvetlen közelében mozog, egyedül 2008-ban haladta azt meg 2 százalékponttal, ráadásul a többi balkáni országgal ellentétben viszonylag stabil.

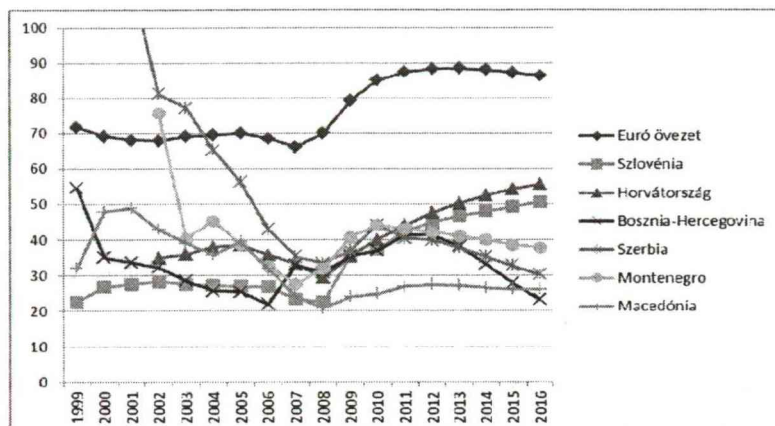

4. ábra. Horvátország és Portugália egy főre jutó GDP-je PPP-ben
 Forrás: IMF (2011) alapján saját szerkesztés

5. ábra. Az állami újraelosztás aránya (%)
 Forrás: IMF (2011) alapján saját szerkesztés

A horvát állam gazdálkodása megfelel az európai elvárásoknak, 2004 óta eleget tesz a maastrichti konvergencia kritériumokban megfogalmazott – államháztartásra vonatkozó – sarokszámoknak. Az államháztartás GDP arányos hiánya 3% alatt maradt, 2008-tól pedig az euró övezet átlagánál is kedvezőbb. A bruttó államadósság jelenleg sem éri el a GDP 50%-át, az előrejelzések 5 éves távlatban is csak mérsékelt növekedést és 60% alatti arányszámot mutatnak (6. ábra).

6. ábra. Az államháztartás bruttó adóssága a GDP százalékban

Forrás: IMF (2011) alapján saját szerkesztés

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Horvátország a rendszerváltó országok középmezőnyében foglalt helyet – mind makrogazdasági teljesítménye, mind a reformok sebességét illetően. 2007 óta már nem csak a kedvezőbb pályát befutó, de a vele azonos kategóriába tartozó országok is az Európai Unió tagjai, ugyanakkor Horvátország csatlakozásának még várható időpontja sem látható. Az adósságválság és az euróövezet széthullásának árnyékában talán kevésbé vigasztaló tény, hogy az euró bevezetésének formális követelményeit teljesíti. Az is bizonyításra került, hogy az ország nem makrogazdasági teljesítménye miatt nem válhatott még az Európai Unió tagjává, annak elsősorban jogi és politikai okai vannak.

IRODALOMJEGYZÉK

Commission des Communautés Européennes (2003): Le processus de stabilisation et d'association en faveur de l'Europe du Sud-Est. Deuxième Rapport. COM, Bruxelles. 37 p.

EBRD Transition Report évkönyvek különböző számai 1994-2003. European Bank of Reconstruction and Development, London.

European Commission (2001): Bosnia and Herzegovina. Country Strategy Paper 2002-2006. EC, Brussels. 71 p.

Federal Statistical Office (2003): Statistical Pocket Book. Federal Statistical Office, Beograd.

Fischer, S. – Gelb, A. (1991): Issues in Socialist Economy Reform. Journal of Economic Perspective, Vol. 5, No. 4. pp. 91-105.

Fischer, S. – Sahay, R. (2000): The Transition Economies After Ten Years. NBER Working Paper n° 7664, National Bureau of Economic Research.

IMF (2004): World Economic Outlook Database. International Monetary Fund, Washington, D.C.

IMF (2011): World Economic Outlook Database. International Monetary Fund, Washington, D.C.

Rathery, A. (2003): Evolution macro-économique des pays en transition et conséquences sur les transports. Conférence IRU Est-Ouest, 15-16 mai 2003, Budapest.

ÁLLAMI NÖVÉNYNEMESÍTÉS ÉS KULTÚRNÖVÉNYEINK BIODIVERZITÁSA

Prof. Dr. D.Sc. Matuz János

MTA Növénytermesztési Bizottság volt elnöke, jelenleg tagja
egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar, Szeged

SUMMARY

Crop production (including that of field crops, vegetables, fruits, grapes, medicinal plants and herbs) constitutes the basis of food supply and food industry and its economic interest is to maintain and expand the biodiversity of cultivated plants to meet the demand of the market and production technology.

The globalization, the EU-membership, the immigration and the tourism trigger the incessant broadening of the assortment of cultivated plant species and varieties. *The most reliable and efficient tool to maintain and develop the biological base of our cultivated plants is to sustain and enhance the domestic plant breeding.* It is the domestic plant breeding through which plant varieties best adapted to the domestic land and climate and the demand of growers, users and consumers can be created.

Based on the National List of Varieties 2010, the study reviews the breeding results of the cultivated plants at the state-owned research institutes. It delineates the major problems of the breeding institutes and outlines the potential solutions of these problems as well.

1. BEVEZETÉS

A nyersen vagy feldolgozott állapotban fogyasztott sokféle gyümölcs, szőlő, zöldségféle, a különböző gabonafélék igen gazdag íz, aromavilága és beltartalma táplálkozásunk alapját jelentik. Korszerű és sokféle igényt (hagyományos, tájjellegű, egészséges, egészségvédő stb.) élelmiszerek, italok alapanyagait létrehozó növénytermesztésben, kertészetben óriási jelentősége van a termesztett növényfajok biodiverzitásának. Napjaink divatos témája a biodiverzitás, és nem csak a természetes élővilággal, hanem a kultúrába vett fajokkal kapcsolatban is. Az országot járva, a művelt szántóterületeket tekintve, a terület nagy részére négy növényfaj termesztése jellemző: kukorica, búza, repce és napraforgó. Ez így van annak ellenére, hogy a növénytermesztési szakkönyvek 70-80 növényfajt, a kertészeti könyvek több száz növényfajt részletesen ismertetnek, amelyek hazánkban biztonságosan termesztetők.

A természetes növényvilágot alkotó fajok száma a kutatók szerint egyre csökken, főleg az emberi tevékenység (természetes élőhelyek pl. erdők kitermelése, elsivatagosodás stb.) miatt. A diverzitás megőrzésének hatalmas jelentősége van és lesz. A termesztett fajok, fajták esetében a biodiverzitásnak kell, hogy legyen gazdasági értéke is. Pl. az 1800-as évek második felében sok búza tájfajta létezett Magyarországon, de mind fogékony volt a rozsdára, hiába volt a diverzitás nagy, mégis a visszatérő rozsdajárványok gyakran olyan nagy termésvesztést okoztak, hogy az ellátás fedezésére külföldről kellett búzát behozni. A hazai búzanemesítés elkezdődése is a rozsdajárványoknak köszönhető, ezt igazolja az első magyarnyelvű nemesítési könyv, Mokry Sámuel búzanemesítési könyve (Mokry, 1875).

A mező és erdőgazdaság minden növénytermesztéssel kapcsolatos ágazatának (szántóföldi növények, zöldségek, gyümölcsök, szőlő, gyógy- és fűszernövények, dísznövények, erdészet) gazdasági érdeke a biológiai alap folyamatos fenntartása és bővítése a piaci igények és termelési technológiák miatt. Ez elsősorban hazai nemesítéssel és külföldi fajták behozatalával oldható meg.

Kultúrnövényeink biodiverzitása a Nemzeti Fajtajegyzékek alapján

A hazai nemesítésnek és a külföldi fajták behozatalának köszönhető, hogy Magyarországon egyre nagyobb lett a termesztett fajok és fajták száma, míg 1960-ban a regisztrált fajták száma 541 volt (Heszky et al. 1960), 2010-ben ez 3427-re növekedett. (1. táblázat)

A Nemzeti Fajtajegyzéken regisztrált fajták száma azonban nem jelenti azt, hogy 2010-ben hazánkban csak a listán levő 289 növényfaj fajtáit termesztették a szántóföldeken, kertészetekben, erdészetekben, stb.. A köztermesztésben a listán nem lévő, visszavont fajták, és a nem regisztrált fajok és fajták (tájfajták, változatok, külföldről behozottak, stb.) is ott vannak, s ezek száma legalább annyi, vagy még több is, mint a jegyzéken levőké.

1. táblázat. A Nemzeti Fajtajegyzéken szereplő fajták és fajok száma 2010-ben

Nemzeti Fajtajegyzék 2010 MEGNEVEZÉS	FAJTA		FAJ
	db	%	db
Szántóföldi növények	1422	41,6	97
Zöldségnövények	843	24,7	47
Gyógy, fűszer, illóolaj	53	1,7	26
Szőlőfajták	251	7,3	4
Gyümölcsfajták	503	14,7	46
Dísznövények	308	9,0	58
Erdészeti növények	38	1,1	11
Összesen	3427	100,0	289

A globalizáció, az EU-hoz való csatlakozás, a külföldiek bevándorlása, a túrizmus a termesztett növényfajok, fajták számának folyamatos növekedésével jár.

Azonban *kultúrnövényeink biológiai alapjának fenntartása és fejlesztése legbiztosabban és hatékonyabban a hazai növénynevelés fenntartásával és fejlesztésével oldható meg. Elsősorban a hazai nemesítés tud az itteni tájnak, éghajlatnak és a hazai termelők, felhasználók, fogyasztók igényeinek megfelelő fajtákat nemesíteni. Erre számos példa van az elmúlt évtizedekből.* Mivel a nemesítés még az egyéves növényfajok esetén is legalább 8-10 éves folyamat az évelők, a fák esetén ez több évtizedes, rendkívül tökeigényes, különleges infrastruktúrát és szaktudást igényel; ezért hazánkban a legtöbb növényfaj esetében az állami kutatóhelyeken folyó nemesítés a jellemző.

Biológiai alapok a szántóföldi növénytermesztésben

A gabonafélék esetében (2. táblázat) látható, hogy néhány fajban – őszi búza, cirok, durum búza, rizs – még a hazai nemesítés a meghatározó.

A szántóföldi növények közül a búza nemesítés területén születtek olyan fajták, amelyek a hazai búza vetésterület mintegy 80%-át elfoglalják. Ez a Magyar Tudományos Akadémia Mg-i Kutatóintézetének és a Gabonakutató Kft-nek köszönhető.

Mindkét kutatóhely hazánk legnagyobb agrárkutató intézménye, eredményeiket innovációs díjakkal, kutatóikat is számos állami és szakmai díjakkal, kitüntetésekkel ismerték el. Nemzetközi hírnevük is nagy, Martonvásáron van most az Eucarpia központja, mindkét intézet rangos nemzetközi konferenciákat tart és önálló angolnyelvű szaklap szerkesztését, kiadását intézi.

2. táblázat. A Nemzeti Fajtajegyzéken levő gabonafélék fajtáinak száma fajonként 2010-ben

Szántóföldi növények 2010	hazai	külföldi	összesen
Gabonafélék	db	db	db
Kukorica	154	280	434
Őszi búza	76	65	141
Őszi árpa	24	44	68
Tavaszi árpa	7	53	60
Cirok	18	4	22
Tavaszi zab	6	16	22
Tritikálé, őszi	4	16	20
Rozs	5	6	11
Őszi durum búza	4	1	5
Rizs	10	0	10

A *Gabonakutató* 22 növényfajban mintegy 180 fajtával járul hozzá jelenleg a hazai fajta szortimenthez, közülük 75 szabadalommal védett és további 17 oltalmazása folyamatban. Szója, cirok és olajlen fajtáinak hazai aránya még 50% felett van. Kukorica, cirok, napraforgó fajtái külföldön is ismertek.

A *Martonvásári Kutató Intézet* 14 növényfajban 94 db saját fajtával van a nemzeti Fajtajegyzéken. A martonvásári búza és kukorica fajtákat külföldön is forgalmazzák.

Sajnos a kukorica, napraforgó, repce, árpa esetében sem a martonvásári, sem a szegedi kutató nem meghatározó: a külföldi cégek fajtái vannak a vetésterület nagy részén.

Áttérve a jelentősebb nem gabonaféle fajokra (3. táblázat), látható, hogy néhány fajban – lucerna, lóbab, kender, olajlen, szója – még a hazai nemesítés a meghatározó.

3. táblázat. A Nemzeti Fajtajegyzéken levő jelentősebb, nem gabonaféle szántóföldi növények fajtáinak száma fajonként 2010-ben

Szántóföldi növények, 2010, nem gabonák	hazai	külföldi	összesen
	db	db	db
Cukorrépa	0	121	121
Lucerna	32	1	33
Takarmányborsó	15	29	44
Lóbab	9	0	9
Káposztarepce őszi	10	99	109
Kender	11	0	11
Napraforgó	18	76	94
Olajlen	3	0	3
Szója	24	26	50
Burgonya	17	46	63

A szegedi és martonvásári kutatóintézetek mellett a következő egyetemekhez csatolt kutatóhelyeken is foglalkoznak a szántóföldi növények nemesítésével:

Kaposvári Egyetem Takarmánytermesztési Kutató Intézet (Iregszemcse) 3 takarmányborsó, 5 napraforgó és 9 szója fajtát tart a Nemzeti Fajtajegyzéken.

Károly Róbert Főiskola (Gyöngyös) "*Fleischmann Rudolf*" Kutatóintézet (Kompolt) 11 növény fajból 44 saját fajtával rendelkezik, fontosabb fajok: lucerna, kender, őszi és tavaszi árpa.

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Kutatóintézetének (Karcag) 8 növényfajból 23 saját fajtája van, fontosabbak: őszi búza, őszi árpa, cirok, szudáni fű, angolperje.

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Kutató Központja (Nyíregyháza) 12 fajból 25 fajtája van, fontosabbak: lucerna, lóbab, napraforgó, rozs, bükköny, burgonya.

Nyugat-Magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar (Mosonmagyaróvár): 8fajból 10 fajta, fontosabbak: lóbab, lucerna, szója, tavaszi búza, takarmányrépa, réti csenkesz

Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar (Keszthely) 7 fajból 18 fajta, fontosabbak: 12 burgonyafajta, 4 fű.

Gyümölcsfajták a Nemzeti Fajtajegyzéken

A Kárpát-medence sokféle és kiváló minőségű gyümölcsök termesztésére alkalmas. A fontosabb fajok fajtáit mutató táblázatból (4. táblázat) látható, hogy a – cseresznye, meggy, kajszi, mandula, dió, gesztenye, mogyoró, köszméte – fajokban még a hazai nemesítés a meghatározó.

4. táblázat. A Nemzeti Fajtajegyzéken levő gyümölcsfajták száma fajonként 2010-ben.

Gyümölcsfajták, 2010	hazai	külföldi	összesen
	db	db	db
Alma	15	59	74
Körte	13	22	35
Cseresznye	21	6	27
Meggy	22	1	23
Szilva	8	15	23
Kajszi	16	5	21
Mandula	9	0	9
Dió	8	0	8
Málna	7	12	19
Szamóca	4	40	44
Birs	3	3	6
Őszibarack	8	41	49
Gesztenye	6	0	6
Mogyoró	3	2	5
Köszméte	6	4	10
Pirosribiszke	3	7	10
Feketeribiszke	3	6	9
Rikó	1	2	3
Szeder	1	8	9
Összesen	156	234	390

A gyümölcsnemesítés, amely hosszú időt (több évtizedet) igénylő tevékenység, jelenleg öt intézményben folyik.

Állami Gyümölcs- és Dísznövénytermesztési Kutató-Fejlesztő Közhasznú Nonprofit Kft-ben (Budatétény, Érd) 60 éve folyik a cseresznye, a meggy és a dió nemesítése. Különösen a cseresznyenemesítésük sikeres (FVM innovációs díj 2006). Egy-egy közös cseresznyenemesítési programjuk van a Dél-afrikai Köztársasággal és Chilével. Eddig összesen 108 nemes és 8 alanyfajtaival gazdagították a gyümölcsfajta választékot, melyből 13 fajta hazai és nemzetközi fajtaoltalommal védett. Nagyon fontos a génbanki tevékenysége is,

itt tartják fenn a *Csonthéjas génbankot és fajtagyűjteményt, a Héjas- és almatermésű génbankot és fajtagyűjteményt, a Lágyszárú, magról szaporítható dísznövény fajtagyűjteményt és a Gyümölcsstermő fás növények Virusmentes Központi Törzsültetvényét.*

Ceglédi Gyümölcsstermészeti Kutató-fejlesztő Intézet Nonprofit Közhasznú Kft-nél 1950-ben kezdődött a kajsziarack, valamint magról szaporított alanyfajták szelekciója, és 2 évtizede a szilva nemesítése. Az itt folyó nemesítési és honosítói munka eredményességét 37 nemes és alanyfajta állami elismerése jelzi. Jelenleg 20 kombinációban végeznek nagyszámú keresztezést, 717 termőkorú hibridmagonc szelekcióját, 158 nem termő hibrid magonc nevelését is folytatják.

Fertődi Gyümölcsstermészeti Kutató-Fejlesztő Intézet Kft-ben 60 éve folyik a bogyós-gyümölcsűek keresztezéses nemesítése, valamint honosítása, amelynek eredménye összesen 22 saját nemesítésű 3 tájfajta szelekcióból és 35 honosított bogyós gyümölcsű fajta. Jelenleg málnából 800, szederből 600, ribizkéből 600 és bodzából 2000 hibrid magonc értékelése van folyamatban.

Újfehértói Gyümölcsstermészeti Kutató és Szaktanácsadó Közhasznú Kft-ben 1950 óta folyik 8 gyümölcsfaj kutatása, mely honosításra, tájfajták szelekciójára és fajtafenntartásra irányul. Az itt végzett kutatások eredményeként 54 fajta került állami elismerésre. Jelenleg 10000 alma, 1500 birs hibrid magonc és 12 meggy tájfajta változat értékelése van folyamatban.

Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Karán a Genetika és Növénynevelés Tanszéken folytatott kajsziarack-, alma-, őszibarack-, mandula-, mogyoró nemesítésnek az eredménye: 4 államilag elismert, valamint 3 elismerésre bejelentett kajszi fajtajelölt, 4 őszibarackfajta, 3 alma, 3 mandula és 3 mogyoró, valamint egy szilvafajta. Jelenleg a nemesítés bázisát itt a több mint 200 tételt magába foglaló kajszi génbank és a mintegy 5000 hibrid magonc értékelése képezi. A *Gyümölcsstermő Növények Tanszék* nemesítéséből származik 7 almafajta és 2 meggyfajta. A jelenleg 9 alma fajtajelöltet jelentettek be állami minősítésre.

Szőlőfajták

A gyümölcsök mellett a hazai szőlőtermesztés és borászat biológiai alapjait is tekintsük át. Amint az 5. táblázatból látható több mint 200 szőlőfajta van a nemzeti Fajtajegyzéken és a többségük hazai nemesítés eredménye. Gyakorlatilag a magyar nemesítésű fajtaikat használunk a terület döntő részén.

5. táblázat. A Nemzeti Fajtajegyzéken levő szőlőfajták száma fajonként 2010-ben.

Szőlő	hazai	külföldi	összesen
	db	db	db
Fehérborszőlő	118	27	145
Vörösborszőlő	40	10	50
Csemegeszőlő	33	4	37
Alanyok	8+8	3	19

Szőlőnemesítés: A csaknem 130 éves *Országos Szőlészeti Borászati Kutatóintézet* folyamatos átszervezése, az országos intézet megszüntetése, az állomások többszöri átszervezése, különböző intézményekhez történő csatolása visszavetette a kutatómunkát. E kutatóintézeteknek jelenleg nincs, ill. nagyon korlátozott lehetőségük van nemesítésre, a nemesítést megalapozó genetikai kutatásokra. Tarcalon, Egerben, Kecskeméten már szünetel az új fajta előállítás. Nincs folytatása a fagytüres nemesítésnek, holott a szőlőterületek közel 50%-a fagyveszélyes helyen található. Ma sajnos csak Pécsen van működő szőlőnemesítési program. A szőlőnemesítő intézetek fajtanemesítése ennyi átszervezés

ellenére is kimagasló, a jelenlegi Fajtajegyzéken levő 251 szőlő, alany és klón fajtából 207 db hazai.

Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kara, és Kecskeméti Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet: Elismert fajták (Kertészeti Egyetemmel együtt): fehérborszőlő 26, vörösborszőlő 8, csemegezőlő 19, szőlő alany 9 (5 saját, 3 közös, 1 honosított). Szaporításra engedélyezett szőlőfajták és klónok: fehérborszőlő 4, vörösborszőlő (klón) 3, csemegezőlő 6. Kertészeti Egyetem Genetika és Növénynevelési Tanszék: 17 fajta (fehérborszőlő 7, vörösborszőlő 5, csemegezőlő 5).

Pécsi Tudomány Egyetem, Pécsi Szőlészeti és Borászati Kutató Intézete. Elismert fajták: fehérborszőlő-12; vörösborszőlő 3, szőlő alany 4. Szaporításra engedélyezett szőlőfajták, klónok: csemegezőlő 3, fehérborszőlő 11, vörösborszőlő 2.

Itt a nevelési cél magas fokú és tartós rezisztenciák kombinálása kiváló minőséggel. A program az 5. és 6. visszakeresztelésnél tart. Remélhetőleg a közeljövőben az új nevelési fajtajelöltek széles körben megjelenhetnek a természetben, előnyt biztosítva a hazai bortermelőknek az európai piacon. Fajtagyűjteményei is rendkívül értékesek.

Károly Róbert Főiskola Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet, Eger. Elismert fajták: fehérborszőlő 6, vörösborszőlő 10, szőlő alany 2. Szaporításra engedélyezett szőlő fajták, klónok: fehérborszőlő 1, vörösborszőlő 6.

KÉKI Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet Tarcali Állomás, tarcali és a tolcsvai pincészetek a KÉKI telephelyeiként működtek 2011 júniusáig, azóta önálló kutatóintézet lett. Elismert fajták: fehérborszőlő 3.

Pannon Egyetem (Keszthely), és Badacsonyi Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet. A Keszthelyi Egyetemen előállítottakkal együtt, elismert fajták: fehérborszőlő 24, szőlő alany 2. Szaporításra engedélyezett szőlőfajták, klónok: fehérborszőlő 8

Általában elmondható, hogy a szőlőnevelés a kutatóállomásokon fenntartó jellegű. Ez azt jelenti, hogy a kutatóhelyek fenntartják a génbankokat, a korábban (sokszor évtizedekkel korábban) előállított hibrid anyagot értékelik szőlészeti és borászati szempontból. Új generációs genetikai anyagot a kutatóhelyek többségénél az elmúlt 15-20 évben nem állítottak elő. A szelekciós nevelésben a Széchenyi tervvel támogatott konzorciumos pályázat segítségével hungarikum szőlőfajták újabb szelekciós ciklusát indíthatták el.

A zöldségnevelés eredményei

A *zöldségfélék* az egészséges táplálkozás nélkülözhetetlen alapját jelentik, a zöldségtermesztésből sok tízezer család él, s ezért fontos, hogy ennek is legyen hazai fejlesztésű biológiai alapja.

6. táblázat. A Nemzeti Fajtajegyzéken levő zöldségfajták száma fajonként 2010-ben.

Zöldségnövények	hazai	külföldi	összesen
	db	db	db
Vöröshagyma	24	13	37
Fejeskáposzta	7	19	26
Paprika	178	34	212
Görögdinnye	10	10	20
Sárgadinnye	6	16	22
Uborka	24	30	54
Paradicsom	22	58	80
Bab	40	20	60
Zöldborsó	57	14	71
Csemegekukorica	2	68	70

A nemzeti Fajtajegyzéken jelenleg 47 zöldségfaj 843 fajtája található, a többségük külföldi. Fontosabb zöldségfajok táblázatából (6. táblázat) látható, hogy néhány fajban (paprika, zöldborsó) az utóbbi 1-2 évben érezhetően nőtt a hazai fajták/hibridek részaránya, ugyanakkor más fajokban (hagyma, paradicsom) tovább nőtt a konkurenciához mért lemaradás. A magyar zöldségnevelés helyzete egy szóval (javult-romlott) nem jellemezhető. Óriási a külföldi konkurencia.

Zöldségnevelés fellegvára a *Zöldségtermesztési Kutató Intézet Rt. (Kecskemét)*, jelenleg 21 növényfajból van 154 saját fajtája a nemzeti Fajtajegyzéken, fontosabbak: 32 paprika, 23 zöldborsó, 19 paradicsom, 18 uborka, 13 bab, 12 vöröshagyma, 8 görögdinnye.

A kalocsai *Fűszerpaprika Kutató-Fejlesztő Kft* 28 paprika fajtával segíti a hazai kertészeket. Kecskemét és Kalocsa mellett még van zöldségnevelés a *Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Kutató Központjában (Nyíregyháza)* zöldborsó, zöldbab, és a *Pannon Egyetemen, Keszthelyen* paprika, bab.

Gyógy- és dísnövények nevelése

A hazai gyógynövény neveléséről ritkán esik szó. A listán levő 26 faj 53 fajtájából a többség hazai nevelés eredménye. Néhány faj fajtaszámát mutatja a 7. táblázat.

7. táblázat. A Nemzeti Fajtajegyzéken levő néhány gyógynövény faj fajtáinak száma 2010-ben.

Gyógy- és fűszernövények	hazai	külföldi	összesen
	db	db	db
Mák	16	3	19
Fehér mustár	4	4	8
Bazsalikom	3	0	3
Menta	3	0	4

A *Gyógynövénykutató Intézet Kft*, amely 2008 óta a PannonPharma cégcsoport tagja, 15 fajból 22 fajtát tart a listán, fontosabbak: mák, bazsalikom, kapor, ánizs, kömény, mustár.

A *Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kara, Gyógynövénytermesztési Tanszékének* is van 7 fajból 7 fajtája a listán (levendula, borsosmenta, majoranna, rozmaryn, évelő borsfű, szöszös ökörfarkkóró).

A *dísnövények* nevelésének hazai helyzetéről csak részadatok vannak, mivel a dísnövények nem listakötelesek. Jelenleg a nemzeti Fajtajegyzéken 58 faj 308 fajtája szerepel, de 2007-ben 119 faj 320 fajtáját vették le a listáról.

Az állami kutató helyek közül az érdi *Gyümölcs- és Dísnövénytermesztési Kutató* nevelési eredménye közel 150 fajta (Kováts Zoltán) az egynyári virágokból, melyekből több mint 40-et a nemzetközi szervezetek (All America Selections és a Fleuroselect) világbajnokságnak minősítettek.

Márk Gergely, 650-nél több rózsafajtát nevelített, Budatétényben hozta létre több mint ötven évvel ezelőtt Európa egyik legnagyobb Rozáriumát, ahol jelenleg 1300 rózsafajta fenntartása és fajtaértékelése folyik.

A *Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kara Dísnövénytermesztési és Dendrológiai Tanszékének* 14 fajtája nyert állami fajtaelismerést, 3 fajtajelölt áll állami bejelentés alatt, további ígéretes klónok pedig az előzetes felszaporítás, vizsgálatok és a fajtabejelentésre való előkészítés stádiumában.

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Kertészettudományi Intézet Dísnövény Munkacsoport nevéhez újdonság értékű dísnövény fajtajelöltek előállítás, szelektálása és fenntartása fűződik. (Kánna, rózsánád 13 fajta)

Erdészeti fajok nevelése

A növénynevelésnek egy igen nehéz és hosszú időt igénylő területe az erdei fák nevelése. Olyan talajokra kell nevelni, ahol általában sem szántóföldi, sem kertészeti terelés nem folytatható, emellett a hosszú élettartam miatt a ritkán előforduló rendkívül stresszes időjárást is ki kell bírniuk. Jelenleg a Nemzeti Fajtajegyzéken levő 11 faj 38 fajtájából 30 hazai nevelésű. A fontosabb fajok fajtainak számát mutatja a 8. táblázat.

Erdészeti fa fajok nevelése az *Erdészeti Tudományos Intézet Nevelési Osztályán* folyik. A fajta- és klónkísérletek beállítását, valamint az új szelekciós alapanyagok előállítását, és az állami elismerés előtt álló és az elismert fajták többségének fajtafenntartását végzik.

8. táblázat. A Nemzeti Fajtajegyzéken levő néhány erdészeti faj fajtainak száma 2010-ben.

Erdészeti növények	hazai	külföldi	összesen
	db	db	db
Feketenyár hibridek	14	1	15
Fehérakác	6	0	6
Fehérfűz	6	0	6

A Bajti Kísérleti csemetekertben az ERTI 18 nemesnyár és 6 fűz állami elismerésben részesített fajta, valamint 10 nemesnyár és 2 fűz állami elismerésre bejelentett fajta törzsanyleteleit kezeli. A vasi fenyő gyűjteményekben és magtermesztő ültetvényekben a tífogyasztó gombákkal szembeni ellenálló-képességet vizsgálják.

Termesztett növényeink agro-biodiverzitása

Áttekintve a Nemzeti Fajtajegyzéken levő fajták, fajok számát, a termesztett növényeink sokfélesége valójában az elmúlt évtizedekben nem csökkent, sőt a nevelés, honosítás és az EU-hoz való csatlakozás következtében inkább nőtt. Ennek ellenére, mégis azt tapasztaljuk, amelyet előadásom kezdetén említettem, hogy a köztermesztésben levő fajok száma főleg a szántóföldi növények esetében néhány fajra korlátozódik, mint a „banán” államokban. Természeti adottságaink sokkal több növény termesztését lehetővé tennék, de ehhez közgazdasági, piaci és szemléletbeli változásokra lenne szükség. A biológiai alap a kultúrnövényeink esetében bőséges – más kérdés az, hogy nincs kihasználva.

Termesztett növényeink jelentős részéből vannak magyar fajták, gyakran kiváló fajták, annak ellenére, hogy a magyar növénynevelés jelenleg nagyon nehéz helyzetben van.

Az állami nevelő intézmények helyzete

Ezek a számos esetben rangos kitüntetésekkel, díjakkal honorált és komoly gazdasági hasznot hozó eredmények mögött az állami költségvetés részéről elég mostohán kezelt állami nevelő intézmények kutatói állnak. A „szépen szóló szőlő, mosolygó alma és csengő barack” „aranykalással ékes rónaság” stb., említések legtöbbszor nem gondolnak azokra a nevelőkre, kertészekre és más növényeket termesztőkre, akiknek köszönhető az ízletes és tápanyagokban gazdag gyümölcsök, zöltségek, gabonafélék, a szemet gyönyörködtető pázsitok, virágok, cserjék, fák.

A növénynevelés jelentősége a köz és politikai gondolkodásban nem eléggé ismert, noha élelmiszereink többsége, használati dolgaink (ruházatunk, eszközeink stb.) jelentős része, környezetünk, tájaink szépsége (virágok, parkok, erdők, szőlészetek, gyümölcsösök stb.) közvetlenül, vagy közvetve a növénytermesztés eredménye, s mivel túlnyomórészt nevelített növényeket termesztünk, a háttérben mindig ott van a nevelői tevékenység.

Meddig kell még ezeknek a nemesítő intézeteknek bizonytalanságban működni? Mi várható: lassú sorvasztás, vagy reorganizáció, vagy privatizáció?

Az alulfinanszírozás egyaránt jellemző az önállóan működő cégekre (Gabonakutató, Fűszerpaprika Kutató, a Ceglédi, az Újfehértói, a Fertői, az Érdi Kutató Kft, az Erdészeti Kutató Intézet), az egyetemekhez csatoltakra (szőlő és borászati kutató intézetek: Pécs, Kecskemét, Badacsony, Eger) és a nemesítéssel is foglalkozó egyetemi tanszékekre, intézetekre (Corvinus, SZIE, DE AMTC, Keszthely, Mosonmagyaróvár, stb.). A 2-4 éves pályázatok nem alkalmasak az évtizedes nemesítői programok finanszírozására.

Nem csak a pénzihiány, hanem annak következményei is nehezítik helyzetüket: nincs infrastruktúrafejlesztés, hiányzik a kutatói utánpótlás, a vezető nemesítők gyakran már nyugdíjas korúak. Az alacsony fizetések, a hosszú időt – évtizedeket – igénylő nemesítői munka, a vidéki élet ma már egyre kevesebb fiatalt vonz.

A még megmaradt nemesítéssel foglalkozó intézmények szétaprózódtak, többféle formában (intézet, kft, rt, tanszék stb.) különféle minisztériumokhoz tartoznak.

Nincs egységes irányítás, hosszú távú koncepció a feladataikra és működésükre.

A szántóföldi növényfajok fajtáinak állami elismerését megelőző fajtakísérleti rendszer színvonala, megbízhatósága az utóbbi években a kísérleti helyek számának csökkenése miatt jelentősen romlott, ugyanakkor költségei megemelkedtek. A szőlő és gyümölcs fajok esetében is komoly korlátot jelent a nemesítőknek a fajtaminősítés elavult és nehézkes rendszere. Ennek újraszabályozása sürgető feladat.

A szabadalommal védett fajták vetőmagja, szaporítóanyaga utáni jogdíjak befizetésének aránya alacsony. Okok: Pl. hiányzik a helyes mezőgazdasági gyakorlatból a fémzárolt vetőmag használatának ajánlása. Az után-termesztett vetőmag utáni jogdíj beszedése ellen a gazda érdekvédelmi szervek tiltakoznak, a fekete vetőmag használatát viszont nem ellenzik. Noha minden szakember előtt ismert, hogy nem minősített, bizonytalan eredetű vetőmaggal, szaporító anyaggal tartósan, megbízhatóan, minőségi árút előállítani nem lehet.

A feltalálói (növénynemesítői) tevékenység régebben érvényben levő adókedvezményei megszűntek. A fajtafenntartás, amely a nemesítés befejező szakasza és a fajta életét is végig kísérő szakasz, ennek költségeit az APEH gyakran nem ismeri el kísérletező, fejlesztő munkának (kutatásnak), és így költségei nem vonhatók le az adóalapból.

A felsorolt problémák egy része nem csak az állami tulajdonú nemesítő helyeknek okoznak gondot, hanem a magán nemesítő cégeknek, magánszemélyeknek is. A magán nemesítők és cégek száma az utóbbi években egyre növekszik, főleg a kisebb költséggel és rövidebb idő alatt nemesíthető, honosítható dísnövény és zöldségnövény fajok esetében. A fajta elismerés, regisztráció és fajtaoltalmazás magas költségei miatt fajtáik egy része nem kerül be a minősítési rendszerbe.

A változások elkerülhetetlenek

Az állami nemesítő helyeken évtizedek alatt létrehozott biológiai alap megőrzése, fejlesztése a mezőgazdaság fejlődésének, önállóságának védelme érdekében nemzeti feladat.

Mínél előbb el kell kezdeni egy hosszú távú koncepció alapján a nemesítő helyek újjászervezését, fejlesztését.

Köztudott hogy, az egész mezőgazdasági kutatás most egy rendkívül alapos átszervezés alatt, ill. előtt áll, közte a nemesítés és a nemesítést megalapozó kutatások is. Kívánatos lenne, hogy az átszervezés úgy menjen végbe, hogy a több évtized alatt létrejött értékes nemesítési anyag, amely a biodiverzitás egyik alapja, és a hozzájuk kapcsolódó infrastruktúra, valamint az alkotó nemesítő műhelyek a legkevésbé károsodjanak, mert a jövő mezőgazdaságának is szüksége van munkájukra.

A kormánynak és a minisztériumoknak fel kell ismerniük azt, hogy a növénytermesztés fejlesztésének alapja a hazai nemesítésű, a magyarországi ökológiához jól alkalmazkodó,

ezért megbízhatóan és rendszeresen bőven termő új fajták bevezetése a természetbe. Reméljük, hogy a helyes mezőgazdasági gyakorlatnak is valamilyen szinten kötelező eleme lesz a fémzárolt vetőmag, szaporító anyag használata.

2. ÖSSZEFOGLALÁS

Az élelmiszer ellátás és élelmiszeripar alapját jelentő növénytermelésnek (szántóföldi növények, zöldségek, gyümölcsök, szőlő, gyógy- és fűszernövények) gazdasági érdeke a biológiai alap folyamatos fenntartása és bővítése a piaci igények és termelési technológiák érdekében.

A hazai nemesítésnek és a külföldi fajták behozatalának köszönhető, hogy Magyarországon egyre nagyobb lett a termesztett fajok és fajták száma, míg 1960-ban a regisztrált fajták száma 541 volt, 2010-ben ez 3417-re növekedett. A Nemzet Fajtajegyzéken regisztrált fajták száma azonban nem jelenti azt, hogy 2010-ben hazánkban csak a listán levő 289 növényfaj fajtáit termelték a szántóföldeken, kertészetekben, erdészetekben, stb. A köztermesztésben a listán nem lévő, visszavont fajták, és a nem regisztrált fajok és fajták (tájfajták, változatok, külföldről behozottak, stb.) is ott vannak, s ezek száma legalább annyi mint a listán levőké.

A globalizáció, az EU-hoz való csatlakozás, a külföldiek bevándorlása, a túrizmus a termesztett növényfajok, fajták számának folyamatos növekedésével jár. *Azonban kultúrnövényeink biológiai alapjának fenntartása és fejlesztése legbiztosabban és hatékonyabban a hazai növénynemesítés fenntartásával és fejlesztésével oldható meg.* Elsősorban a hazai nemesítés tud az itteni tájnak, éghajlatnak és a hazai termelők, felhasználók, fogyasztók igényeinek megfelelő fajtákat nemesíteni. Erre számos példa van az elmúlt évtizedekből. Mivel a nemesítés még az egyéves növényfajok esetén is legalább 8-10 éves folyamat az évelők, a fák esetén ez több évtizedes, ezenkívül tökeigényes, különleges infrastruktúrát és szaktudást igényel; ezért hazánkban a legtöbb növény esetében az állami kutatóhelyeken folyó nemesítés a jellemző.

A tanulmány a Nemzeti Fajtajegyzékek (2010) alapján részletesen ismerteti a szántóföldi növények, a gyümölcs, a szőlő, a zöldségfélék, a dísznövény, a gyógy és fűszernövények és az erdészeti növények nemesítésének eredményeit, amelyeket az állami kutatóhelyeken értek el. Szól a nemesítő helyek fő problémáiról is és ezek megoldási lehetőségeiről is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Heszky L. – Bódis L. – Kiss E. (1999): A kultúrflóra biodiverzitása Magyarországon. Növénytermelés 48: 435-443.
- Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal (2010): Nemzeti Fajtajegyzék, Szőlő és Gyümölcsfajták
- Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal (2010): Nemzeti Fajtajegyzék, Zöldségnövények, Gyógy- és Fűszernövények
- Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal (2010): Nemzeti Fajtajegyzék, Szántóföldi növények
- Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal (2010): Nemzeti Fajtajegyzék, Dísznövények és Erdészeti Növények.
- Mokry S. (1875): Búzanemesítés. Gyula, Dobay J. Könyvnyomdája, pp.64.

A SZÁMVEVŐSZÉKEK ÉS A CIVIL SZFÉRA KAPCSOLATA AZ ELLENŐRZÉSEK HATÁSOSAGÁNAK NÖVELÉSÉRE

Nagy Sándor

tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar, Szeged

SUMMARY

The Supreme Audit Institutions (SAI) have to face several challenges: growing expectations from stakeholders, higher pressure on audit efficiency and in the same time (relative) decreasing financial resources and capacities. The cooperation with civil organizations could generate advantages and more added value of the audit activity. A certain civil organization – owing to its features – could deliver relevant, cheap information and offer available additional professional capacity to the SAI. This promising cooperation has constraints and risks too, which must be managed by the national Supreme Audit Institution. An optimized mixture of the cooperation contribute to the effectiveness of the audit activity.

1. BEVEZETÉS

A globális pénzügyi és gazdasági bizonytalanságok, az átrendeződő világgazdasági erőviszonyok és egyéb kedvezőtlen folyamatok következtében egyes kormányzatoknak jelentősen beszűkültek a finanszírozási lehetőségei. Ilyen körülmények között egyre nagyobb figyelem és érdeklődés terelődik a közpénzek felhasználásának hatékonyságára mind az országon kívüli mind az országon belüli érintettek körében. A fejlett demokráciákban a civil szféra irányából is markánsan erősödő nyomás nehezedik a hatalomra, hogy szolgáltatásaik nyújtása során, illetve feladatai ellátásához felhasznált közpénzeket minél nagyobb felelősséggel és egyre hatékonyabban költse el, azaz a közpénzek menedzselése minél magasabb színvonalú legyen. Az említett kívánalmak teljesülésének külső, független ellenőrzésére a nemzeti számvevőszékek (*Supreme Audit Institution – SAI*) jogosultak. Ezek a szervezetek arra hivatottak, hogy kritikus szemmel figyeljék és felügyeljék azokat a kormányzati tevékenységeket, amelyek kapcsán a közszükségletek kielégítéséhez közpénzeket rendelnek az adott feladat ellátásához. A továbbiakban a civil szervezetek és a SAI-k feladatainak összekapcsolódásának lehetőségeiről lesz szó, melyek fokozhatják a közszféra hatékonyságát és elszámoltathatóságát.

2. A SZÁMVEVŐSZÉKEK MŰKÖDÉSÉT MEGHATÁROZÓ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐK, ÉS AZ ELLENŐRZÉSI FUNKCIÓK HATÁSAINAK NÖVELÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ LEHETSÉGES TÉNYEZŐK

A számvevőszéki tevékenységek rövidtávú eredményeinek és hosszú távú hatásainak érvényesüléséhez, illetve ezek fokozásához számos tényező közrejátszhat. Blume és Voight vizsgálatukban a következő determinisztikus jellemzőket nevezték meg, amelyek érdemben hozzájárulhatnak a teljesítményszint növeléséhez (Blume – Voigt, 2010. p. 4.). Az audit mandátumok lehatárolásához segítségünkre lehet az Állami Számvevőszék Ellenőrzési Kézikönyve is, amelyben a következő audit típusokat különítik el nemzetközi sztenderdekhez igazodva (ÁSZ 2008. p. 173-174).

- (1) A számvevőszék (audit) mandátuma: általánosságban három különböző típusú auditot különböztethetünk meg. (a) Szabályszerűségi ezen belül a pénzügyi-szabályszerűségi ellenőrzés (*regularity and financial audit*): arra keresi a választ, hogy az elszámolások, kimutatások és különösen a költségvetési beszámolók szabályszerűek, törvényesek voltak-e, az adott év beszámolási elveivel volt-e kollízió, és milyen volt a vizsgált szervezetnél, projektnél az év során kialakult financiaális helyzet, pénzügyi eredmények illetve a készpénzforgalom. (b) Teljesítmény audit (*performance audit*,

value-for-money audit): a számvevő azt ellenőrzi, hogy a közszolgáltatások fogyasztói milyen értéket kaptak a közpénzek felhasználása révén, illetve hatékony, gazdaságos és eredményes volt-e a pénzgazdálkodás. (c) Átfogó⁹ ellenőrzés (*comprehensive audit*): az auditált szervezet vezetési, szervezési és belső kontroll mechanizmusait értékeli hasonló megközelítésben, mint a szabályszerűségi audit bár azon túlmutató, komplexebb megközelítésben vizsgálja a feladatok ellátását, megvalósítását, az erőforrások felhasználását és egyéb menedzsment folyamatok kivitelezését.

A számvevőszéki mandátum, felhatalmazás körébe tartozik a közpénzeket érintő döntések utáni (*ex post* – döntően ez a jellemző), illetve a döntések előtti véleményezés joga is (*ex ante*). Az *ex ante* véleményezés jelentős megtakarításokhoz vezethetnek. A megállapításokat tartalmazó audit jelentések (*audit reports*) nyilvánosságra hozatala szintén ebbe a kategóriába sorolható. A nyilvánosság ereje ösztönzőleg hathat a helyes kormányzati viselkedésre. A nem megfelelő közpénzügyi menedzsmentet szankcionáló szerepkör egyértelműen a számvevőszékek mandátumához tartozik.

- (2) Számvevőszéki függetlenség: az egyik legmeghatározóbb tényezők egyike. Függetlenség esetén mind a kormányzattól, mind az összes érintettől érdekeltségben elkülönülten, semlegesén kell végeznie a tevékenységét. A függetlenség szintjének meghatározásához a következőket kell figyelembe venni (Blume – Voigt, 2010. p. 5.) A megfelelő színvonalú ellenőrzéshez rendelkezésre állnak-e a releváns információk, az ellenőrök kinevezésének az időtartama és procedúrája, az ellenőrök javadalalmazása, visszahívási lehetősége, a számvevőszék saját költségvetési lehetőségei, gazdálkodásának határai, a függetlenséget garantáló alkotmányos garanciák.
- (3) A számvevőszék szervezeti, társadalmi-gazdasági környezete: ha nincs felhatalmazása szankcionálásra, akkor mindenképp szükség van egy független bíróságra, hogy érvényesülhessenek a SAI megállapításai és kihatással legyenek a közpénzek kezelésére. Egyes országokban megjelentek ugyanakkor a számvevőszékek tevékenységét kiegészítő szervezetek, intézmények, mint például az ombudsman vagy a korrupcióellenes ügynökségek. A számvevőszékek megállapításainak közvetítésében és a társadalom széles köreiben is érthetővé tételében egyre inkább szerepet vállalnak a civil szervezetek is. A számvevőszékek és a civil szervezetek szorosabb együttműködésének okaival a további fejezetek foglalkoznak (Blume – Voigt, 2010. p. 5.)

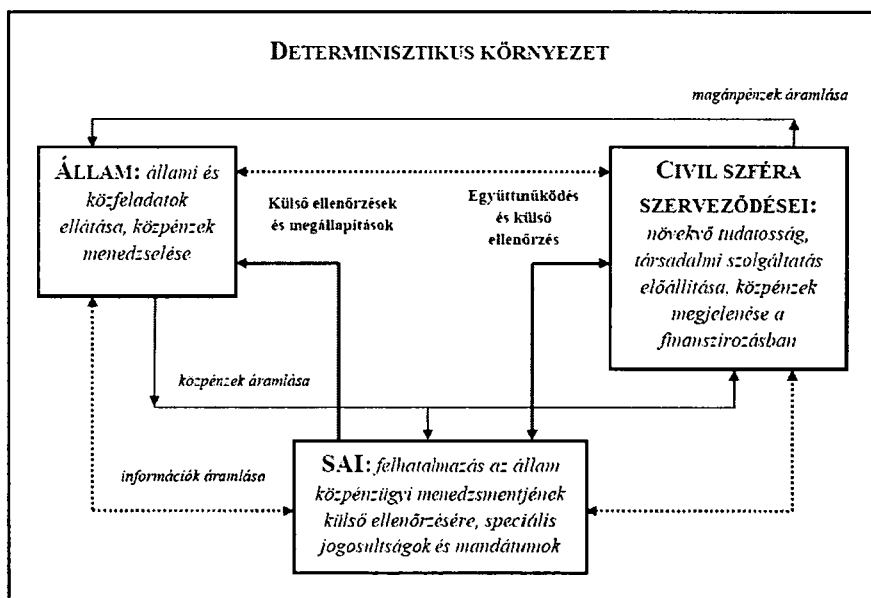
Annak ellenére, hogy a számvevőszéket tevékenységének hatásosságáról számos tanulmány beszámol, vannak olyan szerzők, akik kritikusan kezelik ezeket az eredményeket, és anomáliákat azonosítanak működésükkel kapcsolatban. Frey arra hívja fel a figyelmet, hogy a számvevőszékek alkalmazottai szintén bürokraták, és figyelmen kívül hagyják a nem pénzügyi jellegű költségeket az ellenőrzések során, valamint túlzó részletességgel tárnak fel apróbb eltéréseket, miközben a jelentős hiányosságokról nem készül jelentés (Frey 1994). Blankart még ennél is továbbmegy. Véleménye szerint nincs vétőjoga a szervezetnek, hogy kiadásokat visszatartson, kívülállóként nehezen tud bizonyítani bármilyen hiányosságot, míg tagjai nem rendelkeznek bírói jogkörrel, továbbá a számvevőszékek monopolhelyzetben vannak tevékenységüket illetően, ami nem helyez rájuk kompetitív nyomást, és végezetül jelentéseik, észrevételeik a régmúltra utalnak vissza, amely már nem nagyon érdekli a közvéleményt (Blankart 2006)¹⁰.

⁹ Az „átfogó” elnevezés nem adja jól vissza a fogalom tartalmát, az angol kifejezés nehezen fordítható le.

¹⁰ A megfogalmazott kritikák inkább túlzó véleményeket tartalmaznak, mintsem érdemben ragadnák meg a külső, független ellenőrzés esszenciáját.

3. A SZÁMVEVŐSZÉKEK ÉS A CIVIL SZERVEZETEK EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK MOTIVÁCIÓI

Az említett vélemények ellenére a számvevőszékek léte, funkciói elengedhetetlenek a társadalom, az állam és a gazdaság számára is. De vajon miért kap egyre nagyobb szerepet a külső ellenőrzés és a civil szervezetek összefogása? Milyen motivációs erők vezetnek a két felet, hogy együttműködjenek? A kérdések megválaszolásához először is szükséges a civil szektor, az állam és a SAI közötti kapcsolatok leegyszerűsített – a téma szempontjából fontos szempont szerinti – ábrázolása. Az ábra két szektort jelenít meg a köztük lévő információ- és pénzáramlással együtt, valamint a független számvevőszéket, amely funkciói révén információkat gyűjt össze, majd tematikus szempontok szerint feldolgozva azokat továbbítja az érintettjei (*stakeholderei*) részére (*transzformációs hatás*). A rendezett információtömeg (audit jelentések, publikációk, tanulmányok stb.) áramolhat az állam felé, amely visszacsatolásként szolgál a közpénzügyi menedzsmentre vonatkozóan, illetve áramolhat a civil szféra irányába, ahol a publicitás révén felerősödhetnek a megállapítások hatásai. A minél szélesebb körű, érthetőbb tájékoztatás növelheti a bizalmat a kormányzati gazdálkodás irányában. A determinisztikus környezet olyan dinamikusan változó lehatárolás, amelyben a szereplők, aktorok döntései, tevékenységei érdemben kihatnak a számvevőszékre, annak szervezeti tulajdonságaira, felhatalmazásaira (mandátum), ellenőrzési és egyéb kapcsolódó tevékenységeire.

1. ábra: Az állam, a civil szféra és a SAI közötti pénz- és információáramlások

Forrás: felhasznált irodalmak alapján saját szerkesztés

A nonprofit vagy más néven harmadik szektort alkotó civil szervezetek mint az állampolgárok önkéntes alapon történő szerveződésai a társadalom fontos építőelemeit jelentik, és funkcióik révén jelentős szerepet töltenek be a területi folyamatok alakításában (Kis – Kocsis-Nagy, 2010). A civil szervezetek a társadalom azon csoportjai, amelyek különböző célok mentén szerveződő nem kormányzati szervezetek, és hatékonyan tudnak bizonyos helyi közösségi érdekeket képviselni, ugyanakkor specializációjuk, jellegzetességeik révén olyan információk, tapasztalatok, tudás birtokában vannak, amelyek a számvevőszék hatásos ellenőrzése

szempontjából fontosak lehetnek, éppen emiatt kiemelt fontossággal kell kezelni a számvévszékeknek ezeket a csoportosulásokat. A módosított meghatározás eredetije Bajmócy nevéhez füződik (Bajmócy 2011. p. 106). A téma szempontjából egzaktabb megközelítést Kovács Árpád adja meg: a nonprofit szektor elemei (egyesületek, alapítványok, szövetségek, közhasznú társaságok, egyéb társadalmi szervezetek, civil szervezödések) jelentös közösségi forrásokat használnak fel, ugyanakkor a közpolitika formálóiaként, változásgeneráló organizációkként azonosíthatóak és potenciális kihatásuk van a közkiadások alakítására. Közös jellemzöjük, hogy közfeladatuk ellátása kapcsán föleg társadalmi szolgáltatásokat nyújtanak, amelyek pártok¹¹, egyházak, szakszervezetek, kamarák esetében igen speciális: ekkor közösségszervezö, együttmüködésre serkentö szellemi „szolgáltatásokról” van szó (Kovács 2010 p. 320-329).

Az együttmüködés elönyei a SAI szemszögéböl: (Pyun 2006; Ramkumar 2007a,b; INTOSAI 2011):

- A SAI-k és a civil szervezetek együttmüködése elösegíti a gazdasági fejlődést, a fenntartható fejlődést, a szolgáltatások nyújtását és a korrupció elleni küzdelmet
- a társadalom tagjai, illetve a belölük szervezödö civil organizációk a kormányzati szolgáltatások, tevékenységek végfogyasztóiaként olyan ismeretek birtokában vannak, amelyek a kormányzati teljesítmény megítélésakor hasznosnak bizonyulhatnak
- A társadalommal és a civil szervezetekkel folytatott információcsere növelheti a számvévszékek elismertségét és a közszféra iránti bizalmat
- A hatékony kommunikáció és a releváns információk megosztása növelheti a társadalom tagjainak a tudatosságát, figyelmét a közügyek és a közszolgáltatások minösége iránt
- A hibákról és a lehetséges kockázatokról szóló számvévszéki jelentések lehetővé teszik a társadalom tagjai számára, hogy döntéseiket hiteles információkra alapozva tudják meghozni, így a SAI legfontosabb érintettjeinek nyújtott érték növekszik
- A civil szervezetek – mint a társadalmi elvárásokat speciális dimenziók mentén kikristályosító, tömörítö szervezet – igényeinek a beépítése az ellenörzési stratégiákba, illetve a tevékenységi és ellenörzési tervekbe tovább emeli az ellenörzési megállapítások hitelességi szintjét
- A civil szervezetek „lefordítják” a jelentések szakmai nyelvezetét és közérthetövé teszik a szélesebb közönség számára is, amely növelhetik az audit tevékenység impaktját
- A civil szervezetek önkéntes, saját funkcióikhoz kapcsolódó, elkötelezett vizsgálódásai kiegészíthetik a számvévszékek munkáját
- A szükösen rendelkezésre álló erőforrások miatt (anyagi lehetöségek, kapacitáshiány stb.) a külsö auditor szervezetnek szükösége lehet könnyen hozzáférhető, releváns információkra, illetve a civil szervezetek szakemberei külsö szakértöként is tevékenykedhetnek olykor bármiféle anyagi ellentételezés nélkül
- A különféle társadalmi, gazdasági területekben érintett civil szervezetekkel kiépített információs hálózat diverzitása, heterogenitása elösegítheti az ellenörzési tevékenységgel kapcsolatos tudás vagy innováció kialakulását
- Nem elfelejtendö, hogy az együttmüködésben résztvevö civil szervezet számára is számos elönyt jelent a SAI jelenléte: egyéni szervezeti célok valószínűbb

¹¹ A pártok gazdálkodásának szabályszerüségi ellenörzése - egyedülálló módon - Magyarországon az Állami Számvévszék feladata. Lásd részletesebben: 1989. évi XXXIII. törvény – a pártok müködéséről és gazdálkodásáról, illetve 2011. évi LXVI. törvény – az Állami Számvévszékéről.

teljesülése, nyomatékosabb fellépés, szakmai fejlődés, ellenőrzéssel kapcsolatos információkhoz való könnyebb hozzáférés (Ramkumar 2007b)

Természetesen a potenciális együttműködés kockázatokat és hátrányokat is hordozhat magában (Pyun 2006; Ramkumar 2007a,b; INTOSAI 2011):

- a túl sok civil szervezettel kialakított szorosabb együttműködés megoszthatja a számvevőszékek amúgy is szűkös erőforrásait, csorbult az ellenőrzési munka hatékonysága
- Nemzetbiztonsági szempontból érintett ellenőrzésekkor aggályos lehet egy civil szervezet jelenléte, beavatkozása
- A civil szervezetek és a számvevőszékek kooperációja során elképzelhető, hogy a különböző alkalmazott ellenőrzési módszerek, illetve az eltérő szakmai háterek miatt a tevékenység összehangolása további kapacitások kiépítését követeli
- Az együttműködés rossz fényben tüntetheti fel a számvevőszékek egyik legfontosabb deklarált jellemzőjét a függetlenséget, illetve az együttműködésre kiválasztott civil szervezet esetleges hozzá nem értése árnyékot vet a SAI magas szintű szakmai profizmusára

4. AZ INTOSAI VÉLEMÉNYE ÉS AJÁNLÁSAI A CIVIL SZFÉRÁVAL VALÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSRŐL

A fentebb leírt előnyök és hátrányok ismeretében az INTOSAI – International Organization of Supreme Audit Institutions – a legfőbb ellenőrző intézmények nemzetközi szakmai szervezete, amelynek az egyik legfontosabb feladata, hogy a tagintézményeknek szakmai útmutatásokat adjon, a következő ajánlásokat teszi a nemzeti számvevőszékek számára. A javaslatok összhangban állnak a Limai és Mexikói Nyilatkozatokkal (INTOSAI Deklarációk), amelyek különös hangsúlyt fektetnek az audit megállapítások relevanciájára, közérthetőségére, minden egyes érintett számára könnyű elérhetőség biztosítására, továbbá arra, hogy az eredményeket a legújabb, leghatékonyabb csatornákon keresztül közvetítsék a társadalom tagjai részére (INTOSAI 2011. p. 4).

A nemzeti számvevőszékeknek a hosszú távú hatásaiknak növelésére, a tevékenységük hozzáadott értékének megteremtéséhez ajánlott, hogy jó kapcsolatokat alakítsanak ki az érintettekkel, ezen belül a civil szervezetekkel is, és az ezekre vonatkozó elképzeléseket építsék be a PR és kommunikációs stratégiákba is. Az együttműködés lehet mélyebb is, hiszen részvételükkel könnyebben feltárhatóak a társadalmi kifogások és a közpénzek hibás felhasználása, valamint olyan javaslatok, amelyek a közszolgáltatások színvonalának emelésére hivatottak. Az kooperáció során a számvevőszékeknek olyan mechanizmusokat kell kiépíteniük, amelyek segítik a társadalmi visszacsatolások érzékelését és kiértékelési lehetőségét. A SAI-knak fel kell térképezniük a civil szervezetek részvételét, befolyását, hozzájárulását a költségvetési folyamatokhoz, hiszen maga a költségvetés az ellenőrzés alapját. A tudományos és kutatóintézetekkel való célirányos együttműködés kialakítása hozzájárulhat a lakosság növekvő tudatosságához és érzékenységéhez az elszámoltathatóságot illetően. Az ajánlások terjesztéséhez, a gyakorlati alkalmazások elősegítéséhez az INTOSAI egy szakmai útmutatót (*Guidance*) dolgoz ki, amely olyan elemeket, feltételeket, kondíciókat tartalmaz, amik reagálva a lehetőségekre és a valós kockázatokra hozzájárulnak a tagintézmények hatásosabb működéséhez. Sikeres együttműködések elemzését találhatjuk Ramkumar átfogó tanulmányában, amely rámutat a számvevőszékek és a civil szervezetek kooperációjának mindkét oldalára (Ramkumar 2007b).

5. ZÁRÓ GONDOLATOK

A számvevőszékek szorongatott helyzetben vannak: egyre több elvárásnak kell megfelelniük, miközben szűkülő erőforrásokkal kell szembesülniük. Az INTOSAI javaslatainak megfogalmazásakor számos kérdéskört azonban tisztázatlanul hagyott, amelyeknek a pontosítását a nemzeti számvevőszékekre hagyják. A kényes egyensúly megteremtése a deklarált függetlenség és az optimalizált számú és mélységű együttműködések, a közös audit tevékenységek, a külső szakértői segítségnyújtás és az információ áramoltatás, transzformálás között így továbbra is a helyi környezethez leginkább igazodni tudó nemzeti számvevőszéki menedzsment feladata marad. A civil szervezetekkel való együttműködés elősegítheti a hatékony és eredményes audit tevékenység megvalósulását, hiszen minőségi, releváns és olcsón beszerezhető információkhoz juthat a SAI, miközben szakértői kapacitással is bővíthetnek a felhasználható inputok köre. A számvevőszékek egyre nagyobb részénél figyelhető meg a civil szféra felől érkező jelzések, észrevételek tudatos befogadása, amelyek akár vizsgálat-generáló, súlypontozó tényezők is lehetnek. A fentebb leírt folyamatban kitüntetett szerephez kellene jutniuk a harmadik szektor azon szerveződéseinek, amelyek nyomatékos érdekérvényesítő és szakmai értékformáló erővel bírnak, és hozzá tudnak járulni az ellenőrzési tapasztalatok, javaslatok adaptálásához, átviteléhez. Mindezekkel párhuzamosan a kimeneteli (*output*) oldalon, az audit tevékenység hatásának, a hozzáadott értékének növelésében szintén tud érvényesülni a kooperáció.

IRODALOMJEGYZÉK

Állami Számvevőszék (2008): Az Állami Számvevőszék Ellenőrzési Kézikönyve – A számvevőszéki ellenőrzés szakmai szabályai. ÁSZ Módszertani Kiadványok Második tartalmilag korszerűsített kiadás.

<http://www.asz.hu/ellenorzes-szakmai-szabalyok/ellenorzesi-kezikonyv>

Bajmócy, Z. (2011): Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe. JATEPress Szeged, 2011.

Blankart, C.B. (2006): Öffentliche Finanzen in der Demokratie: Eine Einführung in die Finanzwissenschaft. 6. völlig überarbeitete Auflage. Verlag Franz Vahlen, München.

Blume, L. - Voigt, S. (2010): Does organizational design of supreme audit institutions matter? A cross-country assessment. In: European Journal of Political Economy (2010), doi:10.1016/j.ejpoleco.2010.07.001

Frey, B.S. (1994): Supreme auditing institutions: a politico-economic analysis. In: European Journal of Law and Economics. 1, 169–176.

INTOSAI (2011): Conclusions and recommendations of the 21st UN/INTOSAI Symposium on effective practices of cooperation between supreme audit institutions and citizens to enhance public accountability. Vienna, Austria 2011.

<http://www.intosai.org/blueline/upload/18conclusions200711e.pdf>

Kis, K. - Kocsis-Nagy, Zs. (2010): Civil aktivitás és társadalmi részvétel. A Hódmezővásárhelyi kistérség nonprofit szektorának vizsgálata megyei, regionális és országos kitekintéssel. Területi statisztika. 5. 530-550.

Kovács, Á. (2010): Közpénzügyek. ELTE Eötvös Kiadó, Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest, 2010.

Pyun, H. (2006): Audit and Civil Society: The Korean Experience. In: International Journal of Government Auditing, Technical Articles, INTOSAI.

Elektronikus elérhetőség: <http://www.intosaijournal.org/technicalarticles/technicalapr06.html>

Ramkumar, V. (2007a): Expanding Collaboration between SAIs and Civil Society. In: International Journal of Government Auditing, Technical Articles, INTOSAI.

Elektronikus elérhetőség: <http://intosaijournal.org/technicalarticles/technicalapr2007a.html>

Ramkumar, V. (2007b): Our Money, Our Responsibility – A Citizens’ Guide to Monitoring Government Expenditures. The International Budget Project. Washington D. C., USA.

http://www.sasnet.org/curriculum_final/downloads/PM/Working%20Papers%20&%20Case%20Studies/03%20Expenditure%20Monitoring%20Guide%20-%20Vivek%20Ramkumar%20Procurement.pdf

A HELYI TERMÉKEK JELENTŐSÉGE A VIDÉKGAZDASÁGBAN

Dr. Ph.D. Panyor Ágota
egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar, Szeged

SUMMARY

As we experienced nowadays, the accelerating changes of the unpredictable profitability of the economy, the changing agrar policy, the problems caused by the intensive agriculture and the climate change are threatening the viability and the health of the natural environment and the population. These changes can not be left ignored. The aim of my thesis, to demonstrate, one of the effective instruments of the reduction of vulnerability is the creation and maintenance of diverse local economy. I point to the local products and the local consumption can be the sustaining force of the rural population, and to those opportunities which enable a more liveable environment.

1. BEVEZETÉS

A mezőgazdaság, illetve a vidéki térségekben megvalósuló élelmiszertermelés létünk alapja, talán mégsem kezeljük ehhez képest méltóan. A mezőgazdasági gazdálkodás munkát, élelmet, megélhetést biztosít az emberek számára. A termelési feladatok mellett regionálisan eltérő környezeti és társadalmi, foglalkoztatási feladatokat is magára kell vállalnia.

Egyre fontosabbá válik, hogy a gazdálkodók új utakat keressenek, amely enyhíti függőségüket a számukra befolyásolhatatlan piactól, az energia- és termékelátástól. Önellátásra törekvő helyi gazdasági rendszer kialakítására kell törekedniük a gazdálkodóknak, melynek fontos mozgatórugója a helyi termékek és az azokkal kapcsolatos fejlesztési lehetőségek (Székelyhidi, 2003). A helyi termékek feltérképezésének és fejlesztésének szükségességét tehát, a helyi társadalmi-gazdasági rendszer kialakításának igénye, illetve az ilyen alapokra helyezkedő rendszer irányába történő elmozdulás alapozza meg. Munkámban szeretnék rámutatni arra, hogy a helyi termékek és a helyi fogyasztás a vidék lakosságmegtartó ereje lehet, valamint azon lehetőségekre, melyek segítségével egy élhetőbb vidék alakítható ki.

2. A KISTERMELŐI RENDELET VÁLTOZÁSA

2010. május 15-én lépett hatályba a 52/2010 (IV.30.) FVM rendelet - Kistermelői rendelet - módosítása számos lobbizás és a sok civil szervezet ajánlásának megfelelően. A módosításra azért volt szükség, mert az Unió csatlakozás és a közösségi szabályozások életbe lépése nehéz helyzetbe hozta a kistermelőket, akik nem voltak felkészülve a nemzetközi gazdaságok versenyére. A rendelet célja elsősorban a kistermelők szűkös értékesítési lehetőségeinek bővítése. A módosítások olyan különbségeket rejtenek, melyekkel vidéken tömegek számára válik egyszerűbbé a hozzáférés a helyi, háztáji termelésből származó pluszjövedelemhez. A rendelet nagy lépést jelent a kistermelői élelmiszertermelés elterjedése útján. Az új rendelet alapot szolgáltat arra, hogy a jövőben a magyar kistermelői élelmiszerek is megtalálhatóak legyenek a boltok polcain és a vendéglátóegységek asztalain.

A módosított rendelet szerint: „A kistermelő olyan személy, aki a megtermelt-begyűjtött árut, vagy a megtermelt alaptermékéből készített élelmiszert, jogszerűen kifogott halat egyenesen a végfogyasztónak vagy a vendéglátónak adja el. Az alaptermék és az élelmiszer fázisa között elvégezethet harmadik féllel is köztes részfolyamatot, de csak biztosított nyomon követhetőség mellett. Az élelmiszerbiztonsági felelősség a kistermelőt terheli. Nem állati eredetű alaptermékeket, mézet és halat piacon szabadon árulhat. Minden más terméket is szabadon árulhat, de ezeket csak a termelés helyszínének helyi adó

megyében, vagy az azzal szomszédos megyék határain belül teheti. A kecske, juh, szarvasmarha és strucc húsát csak közvágóhídi vágás után, saját gazdaságában, otthonában értékesítheti, vagy eladhatja helyi vendéglátónak, kiskereskedőnek. Az értékesítést saját maga vagy csak közeli hozzátartozója végezheti. Lényeges változás még, hogy a nagyipari feldolgozáson átesett kistermelői termék kistermelői terméknek minősülhet a feldolgozás után is. A szükséges állategészségügyi, higiéniai szabályoknak való megfelelés, a megfelelő csomagolás, és azon a „termelői” termékekre vonatkozó információk feltüntetése kötelező” (52/2010. (IV.30.) FVM rendelet).

Az 52/2010. (IV.30.) FVM rendeletbe a civil szervezetek javaslatai közül számos bekerült, mely a kistermelők számára kedvező változásokat hozott. További lényeges változásokat hozott a 2010. július 5-én hatályba lépett 4/2010 (VII.5.) VM rendelet, mely módosította a kistermelői élelmiszer-előállításra és kereskedelemre vonatkozó korábbi előírásokat és a civil javaslatok közül még több kedvezőt beemelt a szabályozásba.

A kistermelői rendelet legfontosabb módosításai – a 4/2010 (VII.5.) VM rendelet szerint - a következők:

- Az állati alaptermékek és a feldolgozott kistermelői termékek értékesíthetőek az előállítás szerinti megyében és Budapesten (régióban), vagy gazdaság helyétől légvonalban számítva az ország területén legfeljebb 40 km távolságon belül a végső fogyasztó részére, valamint boltokba és vendéglátó egységekbe, így a közvetítésbe is.
- A kistermelő is végezhet szolgáltatásokat más magánszemély, kistermelő részére élelmiszerének előállítása során (pl.: hús füstölés, terménytisztítás, pasztörizálás).
- Ellenőrzött állományból származó baromfi és nyúlféle házi vágása esetében a településen, a végső fogyasztó számára történő értékesítésnél nem kell a vágásnál hatósági húsvizsgálatot elvégeztetni legfeljebb heti 50 db házi tyúkféle, 25 db vízi szárnyas vagy pulyka, 13 db nyúlféle vágása esetén.
- Kistermelő is végezhet falusi vendégasztal szolgáltatói tevékenységet az általa megtermelt vagy előállított, és kiegészítő alapanyagként vásárolt élelmiszer felhasználásával.

3. A KÖZVETLEN ÉRTÉKESÍTÉS LEHETŐSÉGEI

A kistermelők nagy része kisebb boltokba, szaküzletbe szállít, piacon árul és az idegenforgalom révén tud értékesíteni. Az alábbiakban felsorolt – a termelő és a fogyasztó szorosabb illetve lazább kapcsolatán alapuló közvetlen kereskedelmi – módszerek olyanok, ahol a közvetítőket részben vagy egészben kiiktatják, ezzel a haszon nagyobb része marad a termelőnél vagy a szövetezésnél. A közvetlen kereskedelem lényege a termelő és a fogyasztó közvetlen kapcsolata, a bizalom, a jó minőségű, egészséges, környezetkímélő módon előállított áru és a tisztességes jövedelem a gazda számára. A vevők körét a helyi közösség tagjai, a városi fogyasztók és a turisták/vendégek alkotják. A közvetlen kereskedelem értékesítési formái közül a termékek értékesítésének legolcsóbb módja a helyben történő értékesítés személyes eladással: helyi piacok, vásárok, saját gazdaság (Kajner 2009).

3.1. KÖZVETLEN KERESKEDELEM FALU-VÁROS KAPCSOLATÁBAN

A.) Termelő és fogyasztó szorosabb kapcsolatán alapuló közvetlen kereskedelmi rendszerek:

- *Részarányos gazdálkodás:* A termelő az év elején végzett becslése alapján a szerződött vásárlói között arányosan felosztja költségeit. A befizetett összegért cserébe a fogyasztó rendszeresen megkapja a termék arányos részét.
- *Állandó vásárlók rendszere (dobozrendszer):* A termelő és a fogyasztók értékesítési szövetséget hoznak létre. A vásárlók kötelezettséget vállalnak a rendszeres vásárlásra, míg a termelő arra, hogy mikor és milyen terméket szállít.
- *Több család közös beszerzői kört alapít:* A beszerzői kör családjainak képviselője adott rendszerességgel egyszerre vásárolja meg és szállítja el a számukra szükséges mennyiségű élelmiszert, majd egymást közt szétosztják az árut és a költségeket.
- *Közétkeztetés:* A jelenleg hatályos Közbeszerzési törvénynek köszönhetően a helyben termelt terményeket közbeszerzési eljárás nélkül vásárolhatják meg a közétkeztetést végző intézmények bölcsődék, óvodák, iskolák, hivatalok, egészségügyi intézmények).
- *Speciális minőséget igénylő fogyasztók:* A szermaradványok és az adalékanyagok iránti ellenérzések egyre inkább növekednek a fogyasztókban. Ennek köszönhetően a bioélelmiszerek magas minősége és kedvező élettani hatásai miatt egyre szélesebb körben értékesíthetők, például bioétermek vagy rákbetegeket gyógyító intézetek számára. A kistermelőknek célszerű rendszeres, akár szerződéses kapcsolatot kiépíteniük az ilyen típusú intézményekkel (Kajner 2009).

B.) Termelő és fogyasztó lazább kapcsolatán alapuló közvetlen kereskedelmi rendszerek:

- *Kiszállítási rendszer:* A termelő egy elosztási pontra vagy közvetlenül házhoz szállítja a vásárlóknak a megrendelt terméket.
- *Gazdálkodók piaca:* A kistermelők szövetkezete, civil szervezet vagy helyi önkormányzat által szervezett alkalmoszerű vagy rendszeres árusítási lehetőség kistermelők számára.
- *Termelői bolt (tájbolt):* olyan kiskereskedés, melyben az adott régió gazdáinak termékeit árusítják.
- *Bioélelmiszert árusító boltok:* A gazda termékeit már létező bioboltokba szállítja.
- *Helyi zöldséges boltok:* Napjainkban sajnos általánosságban elmondható, hogy a zöldségesek nem a helyi kistermelőtől, hanem a nagybani piacról vásárolnak. Azonban érdemes a gazdáknak az együttműködésre hajlamos zöldséges boltokat felkeresni, és kisebb mennyiség értékesítéséről megállapodni, ezzel is növelve saját értékesítési lehetőségeiket.
- *„Szedd magad” akciók:* A vásárló saját maga szedi meg a terményt és fizet annak tömege szerint.
- *Mozgóbolt:* A gazda kisteherautó segítségével a település, illetve annak vonzáskörzetében a forgalmas csomópontoknál (például: iskola, piac, hivatal) az autóról árulja termékeit.
- *Internetes kereskedelem:* Viszonylag új értékesítési lehetőség a gazdák számára. Működő példái a Magyar Áruk Áruháza (www.hmo.hu), illetve különböző online biokereskedések (www.bionatura.hu, www.bio-bolt.hu)
- *Védjegy létrehozása:* A védjegyek létrehozásának célja a termelők piacra jutásának segítése. A jogtulajdonos és a védjegyfelhasználó szerződést köt. A felhasználó a szerződésben meghatározott időre és összegért felhasználói jogot kap. A jogtulajdonos folyamatos marketing, reklám és piacépítési feladatot lát el, egységes

grafikai arculatot, valamint programokon, fesztiválokon részvételi és kiállítási lehetőséget biztosít (Kajner 2009).

3.2. KÖZVETLEN KERESKEDELEM FALUSI KÖRNYEZETBEN

Falusi környezetben a termelők az értékesítésnél az emberek közelségére, illetve közvetlenebb kapcsolatára építhetnek. Az értékesítési módszereket – Kajner (2009) szerint - megkülönböztethetjük az alapján, hogy ki a vevő.

Értékesítés elsősorban helyieknek:

- helyi gazda/gazdák tájboltja a faluban,
- mozgóárusok,
- a termelő házhoz szállítja a fogyasztók megrendelését,
- a vevő házhoz jön,
- házhozszállítási rendszer, részarányos termelés vagy állandó vásárlók rendszere,
- piaci, vásári értékesítés a faluban,
- kalács típusú élelmiszer előállítás és feldolgozás.

Értékesítés elsősorban turistáknak:

- speciális rendezvények (például: borsap, sajt- és túrófesztivál),
- értékesítés a helyi üdülők, szálláshelyek vendégei számára,
- tájjellegű éttermek, csárdák,
- nyári táborok, erdei iskolák.

4. A HELYI TERMÉKEK SZEREPE A VIDÉK FEJLŐDÉSÉBEN

Magyarország területének túlnyomó része vidéki jellegű. Az ott élők nagy részének az élete közvetve vagy közvetlenül kapcsolódik a mezőgazdasághoz. A vidéki térségek szempontjából ezért rendkívül fontos az agrárgazdaság jövedelmezőségének a javítása.

A közvetlen, bizalmi kapcsolatokon alapuló termelői-fogyasztói együttműködések, valamint a közösség által támogatott termelési formák a piaci nehézségeket diverzifikációval, az alternatív értékesítési lehetőségek kihasználásával a kistermelők túléléséhez, értékteremtéséhez, szélesebb értelemben a vidékfejlesztéshez, a fenntartható európai mezőgazdálkodáshoz járulhatnak hozzá (Balázs- Simonyi, 2009).

A kistermelőknek, valamint a helyben előállított és fogyasztott termékeknek fontos szerepe van a vidék népességmegtartó erejében. Az elmúlt időszak jelentős változásai: 52/2010 (IV.30.) FVM rendelet, a 4/2010 (VII.5.) VM rendelet és a Közbeszerzési törvény módosítása új lehetőségeket nyitott meg a kistermelők előtt. A közvetlen értékesítés ereje abban rejlik, hogy a termelőtől a termék közvetlenül a fogyasztóhoz jut el, kizárva a kis- és nagykereskedőket. A rövid értékesítési láncnak köszönhetően a termékek frissek, egészségesek, megbízhatók és környezetkímélők. Az adott térségre jellemző identitás, valamint a hagyományok mellett ezen jellemzőkben rejlik a helyi termékek különlegessége a tömegtermékekhez képest (Panyor, 2007). Az ilyen típusú termékek fogyasztásával nő a vidék hozzáadott értéke, valamint az ott élő gazdálkodók megélhetését is segíti.

Fontosnak tartom a helyi termékek feltérképezésének és fejlesztésének szükségességét. Ezek a termékek a vidék életében fontos szerepet töltenek be, hozzájárulnak a gazdálkodók megélhetéséhez, a vidék lakosságmegtartó erejéhez, a munkanélküliség csökkenéséhez és a vidéki életminőség javításához. Természetesen ennek alapfeltétele, hogy ne csak önmagukban létezzenek helyi termékek, hanem a fogyasztókban is tudatosodjon az, hogy a helyi termékek vásárlásával és fogyasztásával jelentős hatással lehetnek a térség gazdaságára és ebből adódóan saját életükre.

A Közös Agrárpolitika reformja keretében 2012 októberében az Európai Bizottság nyilvánosságra hozta az EMVA támogatásokról (2014-2020) szóló jogszabály-tervezetét. Ebben nagyon fontos szerepet kap a helyi piacok működésének megerősítése, a helyi termékekre alapozott élelmiszer-feldolgozás, a helyben termelt különleges élelmiszerek piacra jutásának megkönnyítése, növelni kívánják a rövid értékesítési láncok szerepét. Ennek érdekében tematikus alprogramokat lehet majd a vidékfejlesztési programokba foglalni, különös tekintettel a rövid értékesítési láncokra.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmúlt időszak törvényi változtatásainak köszönhetően új lehetőségek nyíltak meg a hazai kistermelők előtt. Megerősödhet a helyi értékesítés, aminek köszönhetően mindenki jól jár: a termelő, a boltos, a vendéglős és a fogyasztó is egyaránt. A termékek kiskereskedelmi és vendéglátóegységekbe történő forgalmazhatósága nagyobb jövedelemhez juttathatja a kistermelőket, fellendülhet a vidéki gazdaság és enyhülhet a válság okozta munkanélküliség. Várhatóan több különleges, minőségi magyar termék jelenik majd meg a piacon, és növekedni fog azok iránti kereslet is. Mindezzel együtt fellendülhet a turisztika és a vendéglátás is, valamint komoly változások lehetnek a hazai élelmiszer-kiskereskedelemben.

IRODALOMJEGYZÉK

Balázs B. - Simonyi B. (2009): Együtt a helyi élelmiszer-rendszerekért, Védegylet, Szövetség az Élelmiszer-önrendelkezésért, Környezeti Társadalomkutatók, Budapest

Kajner P. (2009): Helyi termelés, helyi fogyasztás, helyi termékek egészségesen!, Szövetség az Élő Tiszáért Védegylet, Budapest

Panyor Á. (2007): A földrajzi árujelzős termékek a vidékfejlesztésben. *Gazdálkodás* 51. évfolyam 20. Különkiadás pp. 206-208.

Székelyhidi T. (2003): Alternatív vidéki vállalkozások szervezése, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest

52/2010. (IV.30.) FVM rendelet

4/2010. (VII.5.) VM rendelet

A KÉSZLETGAZDÁLKODÁS OPTIMALIZÁLÁSÁNAK MÓDSZEREI, A KÉSZLETTARTÁSI RÁTA DIAGNÓZISA

Pupos Tibor¹ - Kovács Zoltán² - Kis-Simon Tünde³ - Pintér Gábor⁴
¹egyetemi tanár, ²vezérigazgató, ³Ph.D. hallgató, tanársegéd⁴,
 Pannon Egyetem, Georgikon Kar, Keszthely
¹IMMOGLOBAL Zrt. Szeged

SUMMARY

The standard of stockpiling has an important role in the life of companies every time. This role basically correlates with the economic effects of the stockpiling. The results and definitions in the related sources have many paradoxes. They are deficient or bad explained many times. The theme of this study is the known methods and algorithms which theoretic base is not questionable but which practical usage has many problems. In the framework of the study we reveal the importance of concretizing variables in the contexts, we interpret their economic content, we define the problems coming forward in case of their practical application, and we make a proposal for concretizing the variables and for the algorithm of their practical application.

ÖSSZEFOGLALÓ

A készletgazdálkodás színvonala mondhatni folyamatosan napirenden van a vállalatok életében. E megkülönböztetett szerep alapvetően a készletgazdálkodás gazdasági hatásaival van összefüggésben. A kapcsolódó forrásmunkákban közölt eredmények, a fogalmak értelmezése sok esetben hiányos, vagy rosszul értelmezett. Jelen tanulmányban a készletgazdálkodással összefüggésben azon ismert módszerek és algoritmusok képezik a kutatás tárgyát, melyeknek elméleti megalapozottsága nem vitatható, de gyakorlati alkalmazásuk több problémát is felvet. A tanulmány keretében feltárjuk a kapcsolódó összefüggésekben szereplő változók számszerűsítésének fontosságát, értelmezzük gazdasági tartalmukat, meghatározzuk a gyakorlati alkalmazásuk során jelentkező problémákat, és javaslatot teszünk a változók számszerűsítésének és gyakorlati alkalmazásuk algoritmusára.

1. A KAPCSOLÓDÓ FOGALMAK ÉRTELMEZÉSE

Mint a hazai, mint a külföldi szakirodalomban a kapcsolódó fogalmak értelmezése nem nevezhető egységesnek, a szerzők a forgótőkét a forgóeszközök teljes állományával, vagy a nettó forgótőkével veszik azonosnak. A Közgazdasági ABC (1973: 158.o.) szerint: „A forgótőke a termelőtőkének azok az elemei, amelyek egy termelési periódusban elhasználódnak és értéküket átadják az új terméknek” Ez a megfogalmazás a forgótőkét a termelésben felhasznált forgóeszközökkel veszi azonosnak. Tartalmilag teljesen azonos definíciókat találhatunk az alábbi forrásmunkákban: Közgazdasági kislexikon (1987:173. o. ; Magyar Nagylexikon (2003: 628. o.). Hámori (2000: 46. o.) szerint: ”Current assets” forgótőke egy vállalat vagyonának másik része az állótőke mellett. A forgótőkének három fő összetevője van: Az első az alaptőke, beleértve a készáru, félértékű áru és a nyersanyagokat;...A második tétel a számlakövetelések és rövid lejáratú adósok....A harmadik elem a készpénz és a rövidlejáratú befektetések. A forgótőke mérete különösen a pénzügyi arányok szempontjából a vállalat likviditásának fő mutatója.” A szerző végső soron a forgóeszközök teljes állományát tekinti forgótőkének. Hogy a forgótőkét, miért lehet a likviditás fő mutatójának tekinteni, az, az olvasó számára csak a forrásmunka alapján nem ítélni meg.

Tartalmilag lényeges különbség fedezhető fel azon szerzők munkájában, akik a forgótőkét a nettó forgótőkével veszik azonosnak. A témakörrel összefüggésben mondhatni alapirodalomnak számít Brealey/Myers (1993: 464-473. o.) munkája, melyben a szerzők a

forgótőkét a lekötött forgóeszközök és a folyó források összességéként értelmezik, mint a forgótőke összetevőit, azaz elemeit. A forgótőke működési ciklusát a

folyamatos alakváltozások sorozatként tüntetik fel. A fenti összefüggés alapján igaz lenne, hogy a forgótőke egyenlő azzal a pénzmennyiséggel, amely egy körforgás megvalósításához szükséges? A működési ciklus sajátosságaihoz kapcsolódóan a szerzők az alábbiak szerint fogalmazzák: „Egyetlen állandó elem szerepel ebben a folyamatban – nevezetesen a forgótőke. A forgótőke összetevői folyamatosan változnak. Ez az egyik oka annak, amiért a (nettó) forgótőkét jó összefoglaló mutatónak tartják a forgóeszközökre és a folyó forrásokra.” Egyértelmű lenne a forgótőke definíciója, ha nem szerepelne ott a zárójelben lévő „nettó” jelző, valamint a folyó forrásokra való hivatkozás, ha csak a forgótőke működési ciklusáról van szó. Véleményünk szerint a *működési ciklus tőkeigénye és a ciklus forrásigénye, illetve annak struktúrája külön-külön vizsgálandó*. Hangsúlyozottan kell megemlíteni azt is, hogy a *tőkeigény és forrásigény nem ugyanazt takarja, mivel szerepük a finanszírozásában teljesen eltérő*. A szerzők a továbbiakban az alábbiak szerint fogalmazzák: „A forgótőke – mint mérőszám – erőssége abban rejlik, hogy nincsenek rá hatással a különböző forgóeszközök és folyó források átmeneti, vagy szezonális jellegű változásai.” Ha ez így van, akkor a forgótőke – adott termelési folyamatra jellemző feltételek keretei között – állandó összegű tőkelekötésre enged következtetni. Hivatkozott szerzők véleményével összhangban Illés I-né (1994), hivatkozva az angolszász országok gyakorlatára is, úgy ítéli meg, hogy a forgóeszközöket (current assets) forgótőkének nevezik (working capital), majd az alábbiak szerint fogalmazzák: „Kitüntetett szerepe azonban a nettó forgótőkének van (net working capital), amely a forgóeszközök és a rövid lejáratú kötelezettségek (current liabilities) különbsége. A nettó forgótőke tehát a forgóeszközöknek az a többlete, amit tartós forrásokkal (saját tőkével és hosszú lejáratú kötelezettségekkel) kell finanszírozni.” Nem lehet egyetérteni ezzel a megfogalmazással. Véleményünk szerint nem a forgóeszközök többletéről, hanem annak csak adott hányadáról van, illetve lehet szó. A szerző – előzőekben hivatkozott munkájában – részletesen ír az időbeliség elve érvényesítésének fontosságáról a finanszírozási stratégiák megválasztása kapcsán. Megállapítja, hogy egy fejlődő vállalkozás zavartalan működéséhez befektetett eszközökre és tartósan lekötött forgóeszközökre, valamint átmenetileg szükséges forgóeszközökre van szükség. Ez utóbbiak „a gazdaság ciklikussága, valamint a termelés vagy értékesítés szezonálisága miatt, bizonyos szabályszerűséggel a trend körül változik. Másik része előre megjósolhatatlan, napról-napra, hónapról-hónapra fluktuál.” A fentiek alapján igaz lenne, hogy a forgótőke azonos a tartósan lekötött forgóeszközökkel? A forgótőkének olyan értelmezése is előfordul, amikor a forgótőkét a nettó forgótőkével veszik azonosnak, és a forgótőkét a mérleg adatai alapján számszerűsítik, és ennek alapján értelmezik.

$$\text{NFT} = (\text{FE} + \text{AIE} - \text{CT}) - (\text{RLK} + \text{PIE})$$

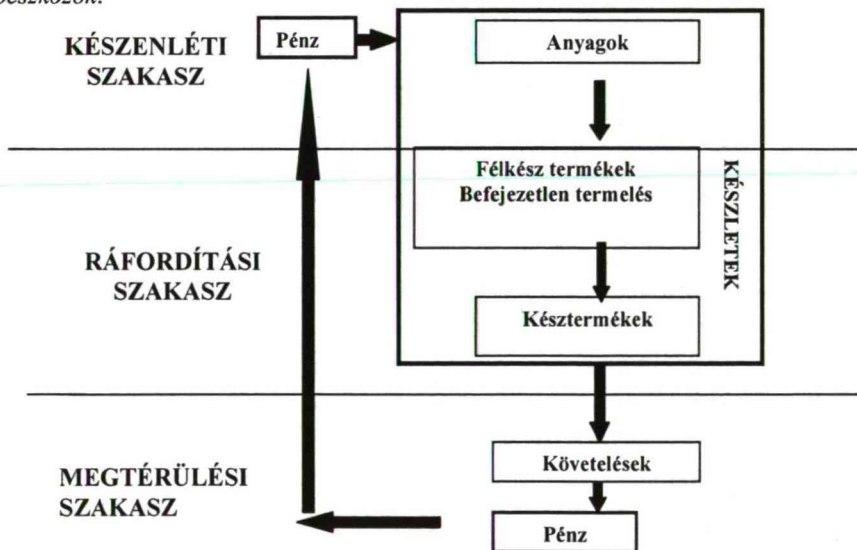
ahol

NFT = Nettó forgótőke, **FE** = Forgóeszközök, **AIE** = Aktív időbeli elhatárolások
CT = Céltartalék, **RLK** = Rövid lejáratú kötelezettségek, **PIE** = Passzív időbeli elhatárolások

A fenti összefüggés alapján, a nettó forgótőke értelmezése – amelyet a számítás módja a kötelező mérleg-egyezség miatt egyébként egyértelműen determinál – nem is lehet más. Arra azonban fel kell hívni a figyelmet, hogy a fenti értelmezés alapján a nettó forgótőkének van/lehet egy fontos sajátossága, nevezetesen, - amit egyébként gyakorlati ténytársok is bizonyítanak -, hogy *értéke lehet negatív* is. Ez az eset viszont éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy a nettó forgótőke nem lehet azonos a forgótőkével, mert a nettó forgótőke csak az időbeliség elvére enged következtetni. Ugyanis, ha a nettó forgótőke negatív, az a vállalat agresszív finanszírozási stratégiájára utal, amely olyan fokú, hogy a befektetett eszközök adott állományát is rövid lejáratú források finanszírozzák. Ilyen esetben viszont a fenti definíciókat nem lehet értelmezni

A területtel foglalkozó forrásmunkák alapján megállapítható, hogy mind a nemzetközi, mind pedig a hazai szakirodalomban a kapcsolódó fogalmak értelmezése nem egységes, az általánosság szintjén mozog, ellentmondásos, mivel szakmai és elméleti megalapozottságuk hiányzik. Az egyes értelmezések nem tesznek különbséget a tőke és a folyó termelés költségei fogalmak között. Nem vizsgálják a forgóeszközök egyes elemeinek a termelési folyamatban betöltött szerepét. Nem tárják fel az időbeliség ok-okozati összefüggéseit, ezért az eszközstruktúra és forrásstruktúra kapcsolatrendszerét vizsgálatát is csak a mérleg szintjén végzik el. Mindezek alapján a kapcsolódó fogalmak, mint a forgótőke, idényszerűen jelentkező forgóeszközök, forgóbefektetés, nettó forgótőke sem lehet egységes és szakmailag megalapozott.

Az elméleti összefüggések megértése, az ok-okozati összefüggések feltárása céljából vegyük alapul a termelési folyamatot, mint gazdasági rendszert, de fókuszáljunk annak *gazdasági hatásaira*, azaz kezeljük azt úgy, mint értékteremtő folyamat. Ha ezt megtesszük és elfogadjuk az említett szempontokat, akkor az 1. ábra összefüggéseit kapjuk. Ez képezi elméleti alapját a forgótőke és a kapcsolódó fogalmak értelmezésének. Fogadjuk el, hogy a vállalat csak egyféle terméket gyárt, anyacsavart. Ismert, hogy a termelés során a termelési folyamatba inputok áramlanak be, és a termelési folyamat sajátosságainak megfelelően, megtörténik azok transzformációja outputokká. *Gazdasági szempontból ezek az inputok a forgóeszközök.*

1. ábra. A forgóeszközök körforgása, mint a forgótőke értelmezésének elméleti alapja
Forrás: Szerzők saját munkája

A 1. ábra alapján megállapítható – ami a valóságban is így van -, hogy a forgóeszközök első megjelenési formája a *pénz*. A pénz teszi lehetővé, hogy inputokat vásároljunk. A pénzt tehát átváltjuk a végtermék előállításához szükséges forgóeszközökre, gömbvasra. A termelési folyamat még nem indult meg, de felkészültünk annak indítására. Ezt a szakaszt *készlenléti szakasznak* nevezzük. A termelés a gömbvas darabolásával kezdődik. Ennek a végterméke a darabolt gömbvas, mint *félkész termék*. A termelési folyamat eredménye lesz az anyacsavar, mint *késztermék*. A termelés indításától a késztermék megjelenéséig tart a *termelési szakasz*. Ezt követi az értékesítés. Az ellenérték, azaz az *árbevétel* átutalásáig *követelésállomány* is keletkezik. Ez a szakasz a *megtérülési szakasz*, melynek eredménye ismét a *pénz* lesz.

A vázolt összefüggések alapján látható, hogy az *értékkeremtő folyamat végső soron a forgóeszközök körforgását jelenti*. A *forgóeszközök körforgásán a forgóeszközök folyamatos alakváltozásának sorozatát értjük, amikor a pénzforgóból - a termelési folyamat sajátosságaitól és a kapcsolódó befektetési, szervezési döntésektől is függően - újra pénzforgóhoz jutunk*. A termelési folyamat sajátosságai, a menedzsment kapcsolódó döntései miatt a körforgás egyes elemei más-más formában jelennek meg, illetve öltönek testet, pl. a befejezetlen termelés nem minden termelési folyamat (szolgáltatás előállítása) működési ciklusában jelenik meg, készpénzes értékesítés esetén a követelés állománnyal sem kell számolni. Az ábráról az is leolvasható, hogy a forgóeszközök vázolt megjelenési formái között vannak olyan elemek is, amelyek a forgóeszközök működési ciklusában nem jelennek meg, pl. értékpapírok, készletre adott előlegek, alapítókkal szembeni követelések, egyéb követelések, stb. Ezek az elemek tehát nem elemei a körforgásnak, de szerepeltetésük a vagyonmérlegben természetesen indokolt.

Az ok-okozati összefüggések feltárása érdekében tovább kell lépni, mivel nem elegendő csak a körforgás és elemeinek értelmezése. *A körforgásban megjelenő forgóeszköz-féleségeket abból a szempontból is vizsgálni szükséges, hogy azok milyen szerepet töltenek be a termelés folyamatosságának biztosításában*. Ez a terület az, amelyet hivatkozott szerzők teljesen figyelmen kívül hagynak, sem a nemzetközi, sem pedig a hazai szakirodalom nem vizsgálja a fennálló összefüggéseket. A körforgás folyamatossága ugyanakkor csak ezen összefüggések által biztosított. A továbbiakban értelmezzük a körforgás forgóeszközeinek termelési folyamatban betöltött szerepét úgy, hogy nyomon követjük a körforgást.

Az előzőekben említett példát vegyük alapul. Feltételezzük, hogy a termelés egyenletes, az értékesítés 10 naponként történik, a fizetési határidő 20 nap, az alapanyag beszerzés a termelés intenzitásának megfelelően történik, és a biztonsági alapanyagkészlet öt nap termelési igényének felel meg. A késztermék készlet - a nem pontosan prognosztizálható kereslet miatt - legyen azonos szintén öt nap termelésével.

Belátható, hogy a folyamatos termelés elengedhetetlen feltétele, hogy az egyes szakaszok találkozásánál (szakadási pontok) *készletek képződjenek*, továbbá az, hogy a vállalat kereskedelmi hitelezési politikájától függően - a fizetési határidő hossza - a *követelésállomány is állandó eleme lesz a működési ciklusnak*. Levonhatjuk azt a következtetést, hogy a folyamatos termelés vitelének elengedhetetlen feltétele, hogy a körforgásban megjelenő forgóeszközök - *pénz, készletek, követelések* - a termelési folyamat sajátosságai, a kapcsolódó gazdasági döntések által meghatározottan, egymás mellett egyidejűleg kell, hogy létezzenek, azaz állandó jelleggel lekötvé legyenek. Hogy a bennük állandó jelleggel lekötvött pénz értékösszege mekkora, az, nagymértékben függ a termelési folyamat sajátosságaitól, a kapcsolódó döntésektől, pl. fizetési határidők, készletgazdálkodás színvonala, fizetési módok, biztonsági pénzkészlet állománya stb. is.

A folyamatos termelés vitele azzal is együtt jár, hogy a termelésnek költségei vannak. Ezek a költségek azonban első megjelenési formájukat tekintve szintén forgóeszközök. Költséggé akkor válnak, amikor a gyártás során felhasználjuk azokat, eredeti megjelenési

formájukat elvesztik, és értékük átmegy az új termék értékébe. Tehát a költségek – de *csak a közvetlen költségek (az előállítási költség) - vagyonná transzformálódnak*. A közvetett költségek (a gazdasági általános költségek) – mivel készletekre nem terhelhetők – úgymond rejtve maradnak, nem jelennek meg a készletek értékében. A vagyonná transzformálódó költségek megjelenési formái tehát a készlet és követelésállomány.

Miután áttekintettük az összefüggéseket, definiálhatók a forgóeszközök azon elemei, amelyek a körforgás, és a folyamatos termelés biztosításában betöltött szerepük alapján szükségesek, a kapcsolódó fogalmak egyértelműen értelmezhetők.

A forgóeszközök fogalom tágabb kategória, mint a forgótőke.

- *A forgótőke a forgóeszközök körforgásának folyamatában, egy adott időszakra vonatkozóan, a folyamatos termelés biztosítása érdekében, a termelési folyamat(ok) és a termelés szervezésének sajátosságai által meghatározottan, állandóan megjelenő vagy jelen lévő forgóeszköz-féleségek tökéként funkcionáló állományértéke. Elemei; a folyamatos termelés viteléhez nélkülözhetetlen készletek, követelések és a pénzeszközök biztonsági pénzkészlet hányada.*
- *Az idényszerűen jelentkező forgóeszközök azok, amelyek a forgótőkén felül jelentkeznek. A gazdálkodás gyakorlatát alapul véve a körforgás készletléti és ráfordítási szakaszában, készletekben és a készletekre nem felosztható, közvetett költségek, mint készpénzköltségek formájában jelennek meg és rejtve maradnak. A körforgás megtérülési szakaszában követelésekben, forgatási céllal vásárolt értékpapírokban és pénzeszközökben lehetnek jelen.*
- *A forgóbefektetés az idényszerűen jelentkező forgóeszközök azon állományértéke, amely a folyamatos termelés indításától a megtérülésig (árbevétel realizálásáig) felmerül.*

Kiemelten kell megemlíteni, hogy a forgótőke kifejezésben a „forgó” jelző csak arra utal, hogy a forgóeszközök e hányada tökéként funkcionál, tehát állandó jelleggel le van kötve. Ez a tőke tehát nem „forog”. A bennük lekötött tőke felszabadítása csak úgy lehetséges, ha pl. a biztonsági készletszintet csökkentjük, rövidebb fizetési határidőt adunk, stb. ez utóbbi esetben viszont akár azzal is számolnunk kell, hogy vevőket veszítünk, mert a rövidebb fizetési határidőt a vevők adott hányada nem tudja vállalni.

A példaként hozott anyacsavargyártást alapul véve a forgótőke elemei tehát az alábbiak lesznek:

Készletek:

- *Alapanyag* (a gömbvas biztonsági készlet szintje, 5 nap termelésének megfelelő mennyiség)
- *Félkész termék* (szeletelt gömbvas, 5 nap termelésének megfelelő mennyiség)
- *Késztermék* (anyacsavar, 5 nap termelésének megfelelő mennyiség)

Követelések:

Az értékesítés üteme és a fizetési határidőnek megfelelően az átlagos havi záró Követelésállomány. (Állományértéke az elfogadott feltételek miatt egy hónap nettó árbevételének 67%-a)

Pénz: (A biztonsági pénzkészlet, például egy havi bér és a közterhek)

A forgóeszközök főbb csoportjairól, a termelési folyamatban betöltött szerepükről az *1. táblázatban* közöltek adnak tájékoztatást.

1. táblázat. A forgótőke és az idényszerűen jelentkező forgóeszközök elemei

MEGNEVEZÉS	FORGÓTŐKE	IDÉNSZERŰEN JELENTKEZŐ FORGÓESZKÖZÖK
1. KÉSZLETEK		
- Anyagok	Biztonsági vagy törzskészlet	Biztonsági készleten felüli készletállomány
- Befejezetlen termelés	A termelésszervezés által meghatározott állományérték	A forgótőke állományértékét meghaladó készletállomány (A mezőgazdaság esetében ez nem jelentkezik)
- Félkész termékek	A termelésszervezés által meghatározott állományérték	A forgótőke állományértékét meghaladó készletállomány
- Növendék, hízó és egyéb állatok	A tenyészállat utánpótlást szolgáló állomány	A tenyészállat utánpótlást meghaladó állatállomány értéke
- Áruk	A termelésszervezés által meghatározott állományérték	A forgótőke állományértékét meghaladó készletállomány
- Készletre adott előlegek	-	Idényszerűen jelentkező forgóeszköz
- Késztermékek	A termelésszervezés által meghatározott állományérték	A forgótőke állományértékét meghaladó készletállomány
2. KÖVETELÉSEK		
- Követelések áruszállításból és szolgáltatásból.	A vállalat kereskedelmi politikája függvényében tervezett állományértékét	A forgótőke állományértékét meghaladó követelésállomány
- Követelések kapcsolt vállalkozásban szemben	A termelésszervezés által meghatározott állományérték	A forgótőke állományértékét meghaladó követelésállomány
- Követelések egyéb részesedési viszonyban lévő vállalkozással szemben.	A konkrét viszonyok ismeretében dönthető el	
- Váltókövetelések	Nem elemei a körforgásnak	Teljes állományértékük idényszerűen jelentkező forgóeszköz
- Adott előlegek		
- Egyéb követelések		
3. ÉRTÉKPAPÍROK		
4. PÉNZESZKÖZÖK		
	A biztonsági pénzkészlet	A biztonsági pénzkészleten felüli állományérték

Forrás: Szerzők saját munkája

2. A KÉSZLETEK SZEREPE A GAZDÁLKODÁSBAN

A termelési típusú vállalatok esetében a forgóeszközök van túlsúlyban. Ebből következik, hogy a forgóeszközökkel való gazdálkodás hatékonyságát a készletekkel való gazdálkodás alapvetően meghatározza. Az elméleti összefüggések tárgyalásánál láttuk, hogy a folyamatos termelés vitelének egyik elengedhetetlen feltétele, - a termelési folyamatot, mint termék előállítási rendszert és az adott termék ellátási láncot alapul véve - a készletek megjelenése a forgóeszközök körforgásában. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a vertikum valamennyi szereplőjénél szükségszerű a készletek jelenléte. Jól példázza ezt a „Just in Time” termelési filozófia gyakorlati alkalmazása is, mely esetben az ellátási lánc szereplőinél csak a végtermék előállítójánál nem képződnek „alapanyag” készletek. Olyan termelési folyamatok is vannak, például a szolgáltatásokon belül a vendéglátás, ahol az alapanyagkészletek jelentik azt a puffert, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a termelés sajátosságaiából eredő

bizonytalansági tényezőket kiküszöböljük, mivel nem tudjuk megtervezni termék szinten, hogy a betérő vendég mit fog rendelni. Ezen túlmenően pl. az élelmiszerek eltarthatósága, a tárolási időre vonatkozó előírások felülírják és adott esetben ki is zárják a készletgazdálkodás optimalizálásához használható ismert összefüggések alkalmazását. Lehetne még példákat hozni az ágazati illetve termelési folyamatok sajátosságaival magyarázható raktározást érintő területekre, pl. a mezőgazdasági termelés szezonális jellege (szezonális termékek), ez utóbbiak más iparágaknál is előfordulnak. A készletek szerepe, funkciója, állományértékének alakulása, struktúrája stb. tehát függ

- a termelési folyamat sajátosságaitól,
- a kapcsolódó menedzsmentdöntésektől,
- és a készleteknek a termelési folyamatban betöltött szerepétől is.

A készleteket a termelési folyamatban betöltött szerepük alapján az alábbi készletcsoportokra bonthatjuk:

- A *biztonsági, vagy törzskészlet*, azt a minimális készlet szintet jelenti, amely alá a folyamatos termelés biztosítása érdekében nem csökkenhet a készlet annak érdekében, hogy készlet hiány ne forduljon elő. Végso soron az alapanyag ellátás kockázatainak a kiküszöbölését biztosítja. Mivel állandó jelleggel le van kötve, tőkeként funkcionál, azaz a forgótőke eleme.
- A biztonsági készleten felül jelentkező készlet a folyamatos termelés igényéből eredeztethető, annak kielégítését szolgálják.
- A „szabad” készletállomány azt a készlet mennyiséget jelenti, amely a rendelések ütemezésével és a rendelt mennyiséggel összefüggésben, a folyamatos termelés alapanyagigénye, és a biztonsági készlet szint felett, az adott időegység (pl. az adott hónap végén) záró készleteként jelenik meg.

A készletgazdálkodással összefüggésben további készlet szinteket is szükséges értelmezni, melyek az alábbiak:

- A *maximális készlet szint* a biztonsági készlet szint és az egyszerre rendelt mennyiség összege.
- A *jelző készlet* az a készlet szint, amely a rendelés feladásától a készlet beérkezésig felhasználásra kerül. (Az utánpótlási időtartam alatt felhasznált készlet mennyisége.)

2.1. A KÉSZLETGAZDÁLKODÁS KÖLTSÉGEI

A készletgazdálkodásban az előzőekben értelmezett készlet-féleségeknek fontos szerepük van, állományértékük alakulása nagymértékben befolyásolja a készletgazdálkodás gazdasági terheinek, azaz költségeinek alakulását. A készletgazdálkodás optimalizálásához ismert és alkalmazott, illetve gyakorlati alkalmazásra javasolt módszerek, algoritmusok használhatósága érdekében fontos értelmezni az összefüggésekben szereplő változók tartalmát is. A készletgazdálkodás költségeit és azok főbb jellemzőit a 2. táblázatban foglaltuk össze.

2. táblázat. A készletgazdálkodás összes költségének fontosabb tételei

Csoport sorszáma	A költség megnevezése	A költség jellemzője	
		Állandó	Változó
I.	1. Raktáros munkabére és közterhe 2. Üzemeltetés költsége (fűtés/hűtés, világítás, stb.) 3. Építményadó 4. Értékcsökkenési leírás	1.	2; 3; 4 Az egységnyi készlettel arányosan változó költségek
II.	1. Rendelési költség (kommunikáció: telefon, e-mail, stb.) 2. Beszállítás költsége 3. Adminisztratív költségek (nyilvántartás)	-	1; 2; 3 A rendelés számával arányosan változó költségek
III.	1. Betárolás költsége 2. Vám, illetékek 3. Adminisztratív költségek	-	1; 2; 3 A rendelt mennyiséggel arányosan változó költségek
IV.	1. Használózási költség 2. Üzemviteli hitel kamata 3. Hiányköltség	1.	2; 3 Az egységnyi készlettel arányosan változó költségek

Forrás: Szerzők saját munkája

A 2. táblázatban vázolt költségstruktúra a problémakör elméleti megközelítését jelenti. A gyakorlati alkalmazás során az egyes, elméletileg értelmezhető költség tételek egzakt lehatárolása vagy számszerűsítése nem valósítható meg, vagy adott esetben a költség kis részaránya, súlya miatt, stb. akár figyelmen kívül is hagyható/k. Ilyen költségnek lehet tekinteni pl. a *hiányköltséget*, amely a készlethiányból adódó árbevétel kiesést jelenti. Nehezen számszerűsíthetőnek kell tekinteni a raktár üzemeltetésének változó költség-hányadát is, ami a raktárkapacitással, azaz a raktár méretével van összefüggésben. A raktárkapacitást viszont a maximális készletszint és a fajlagos kapacitás alapján tervezzük, a maximális készletszintet pedig a biztonsági készlet, és az egyszerre rendelt mennyiség összege adja. Ez utóbbi viszont az időszak szükséges alapigénye és a kapcsolódó költségek ok-okozati összefüggéséből számszerűsíthető az ismert készletgazdálkodási modellek és alkalmazható matematikai összefüggések felhasználásával. A 2. táblázatban szereplő költség tételek főbb sajátosságai az alábbiakban foglalható össze:

Az *I./1. költség tétel* adott termelési kibocsájtás és termelés-szervezés mellett állandónak tekinthető. A költség állandó jellege miatt, a készletgazdálkodás optimalizálásához figyelmen kívül lehet hagyni.

Az *I./2 költség tétel*, a készletszintek által meghatározott raktárkapacitás-igényen keresztül, arányosan változó költségnek tekinthető. Az optimális rendelési tétel nagyság (EOQ) összefüggésében szereplő készlettartási ráta „r” értékében szerepelnie kell.

Az *épitményadó (I./3 költség tétel)* arányosan változó költség, a raktár méretével arányosan változik, ami viszont a készletszinttel van összefüggésben, tehát a készlettartási rátában szintén szerepelnie kell.

Az *értékcsökkenési leírás (I./4)* a raktárkapacitás alakulásával arányosan változik (Ft/m^2), a fajlagos beruházási költség és a leírási kulcs által meghatározottan. Szerepeltetése a készlettartási rátában szintén indokolt.

A 2. táblázatban szereplő *II. és III. költség csoportok* értelmezése és számszerűsítése nem jelent problémát. A rendelések számával illetve a rendelt mennyiséggel arányosan változó költségként értelmezhetők. Az EOQ modellbe minden nehézség nélkül számszerűsíthetők és beépíthetők.

A *IV. csoportba tartozó költség tételek közül, a hiányköltség (3)* a termelés jelenlegi színvonalára mellett nem életszerű, és számszerűsítése objektív módon nem is lehetséges, mivel

tervezésnél az erőforrások kapacitását mindig 100%-ra tervezzük. Ebből eredően figyelmen kívül hagyható.

A *IV./1. tétel* értelmezése és számszerűsítése a forrásmunkákban véleményünk szerint szakmailag nem megfelelő, mivel a készlettartási rátába az alternatív befektetés rátáját építik be. Az üzemviteli hitelkamat kezelése *IV./2 tétel* megegyezik a használdozati költségével. A cikk kertében – a későbbiekben – bizonyítjuk ezen algoritmus korrekciójának szükségességét. A fentiekből egyértelműen következik, hogy a készletgazdálkodás optimalizálásának központi kérdése az optimális rendelési készletmennyiség meghatározása, az alkalmazható összefüggésben szereplő egyes változók – különös tekintettel a készlettartási rátára - számszerűsítése. A megválaszolendő kérdés tehát: Menynyit és mikor rendeljünk?

2.2. A KÉSZLETTARTÁSI RÁTA DIAGNÓZISA

A hazai és nemzetközi szakirodalom több módszert is ismer az optimális rendelési tétel nagyság meghatározására (Koltai, 2006; Vörös, 2010; Kovács, 2001; Chrissoleon et. al., 2006), melyből a három legjelentősebb:

- Legkisebb egységköltség (LUC) modell
- Legkisebb összes költség (LTC) modell
- Gazdaságos rendelési tétel nagyság (EOQ) modell

A fenti modellek közül a LUC és az LTC iterációval közelít a legkisebb költséget jelentő megoldáshoz, addig az EOQ modell egy meghatározott formula segítségével adja meg a rendelendő mennyiséget. A modell összefüggése:

$$EOQ = \sqrt{\frac{2A * D}{v * r}}$$

EOQ: Optimális rendelési tétel nagyság (természetes mértékegység db, t, stb.)

A: Egy rendelés költsége (Ft/rendelés)

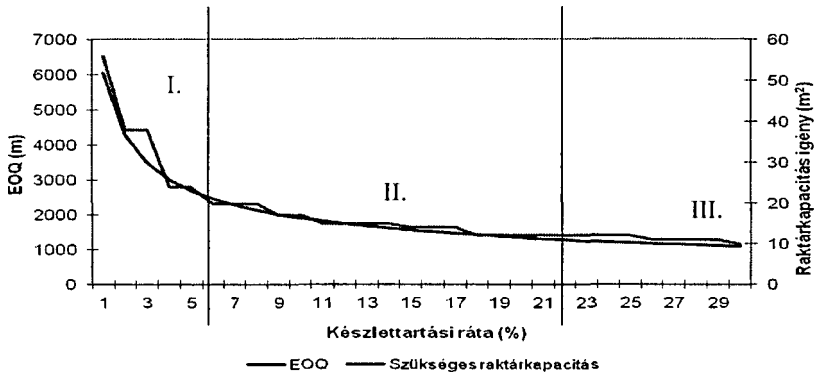
D: Időszak alapanyag igénye (természetes mértékegység, t, m, stb.)

v: Egységnyi alapanyag beszerzési ára (Ft/t, Ft/m, stb.)

r: A készlettartási költség egységnyi készletértékre jutó értékét számszerűsíti (Ft/Ft/időszak). Kifejezhető százalékos formában is.

Az összefüggés számlálójában szereplő változók (A; D) számszerűsítése nem jelent problémát. A nevezőben szereplő „v” szintén ismert, a készlettartási ráta „r” számszerűsítése viszont több értelmezésbeli és számszerűsítési problémát is felvet, ezért mert az összefüggésben ennek értéke döntő mértékben befolyásolja az EOQ alakulását. A szakirodalom nem, vagy felszínesen foglalkozik az „r” értékének meghatározásával. Márpedig, a készlettartási ráta a központi tényezője az összefüggésnek, mivel egyidejűleg ez határozza meg – nagyságának függvényében – jelentős mértékben az egyszerre rendelt mennyiséget és ez által a kritikus készlet szinteket és ezeken keresztül a raktározás összes költségét is.

Az ismert összefüggéseket felhasználva gazdasági tényadatokon alapuló modellszámítással elemeztük az alapanyagok készletgazdálkodási költségeinek alakulását a készlettartási ráta függvényében. A modellben egy öltönyöket gyártó vállalat alapadatait vettük alapul. A modellszámítással összefüggésben természetesen nem az abszolút nagyságrendek, hanem az összefüggések és a jelentkező tendenciák a fontosak, amelyek a folyamatos készlettartást igénylő termelési folyamatokra általánosíthatók. A kapott eredmények alapján kiemelten kell megemlíteni, hogy az *EOQ rendkívül érzékeny a készlettartási ráta nagyságára*, amit a 2. ábra szemléltet.

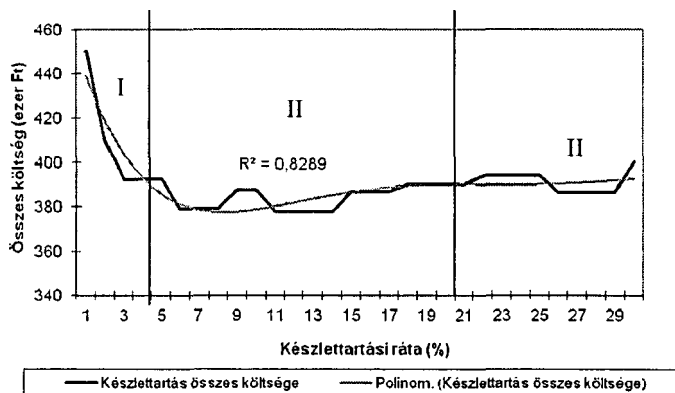

2. ábra. A készlettartási ráta, az EOQ és a szükséges raktárkapacitás alakulása

Forrás: Szerzők saját munkája

A 2. ábra alapján – a gyakorlati alkalmazást is figyelembe véve – kiemelendő, hogy három tartományt lehet elkülöníteni a készlettartási ráta EOQ-ra gyakorolt hatását alapul véve. A görbe lefutása alapján egyértelmű, hogy a racionális tartományt a II. jelenti. Azaz a készlettartási ráta adott számszerű értéke felett – a modellben ez 20% - nincs jelentősége a raktárkapacitásra gyakorolt hatást illetően. Az I. tartomány szintén irreálisnak értékelhető. Az előzőek tehát egyértelműen bizonyítják, a készlettartási ráta számszerűsítésének fontosságát. (A javasolt algoritmust a későbbekben részletesen ismertetjük.)

A raktárkapacitás igény ismeretén túlmenően vizsgálni szükséges a készletezési költségek alakulását is. A modellszámítás eredményeit a költségek alakulása szempontjából a 3. ábra szemlélteti. A 3. ábra jól kifejezei, hogy az „r” növelésével a készletezés összes költsége csökken, majd egy adott érték után növekedni kezd. Kell, hogy létezzen tehát egy olyan készlettartási ráta, amely mellett az adott rendelési és beszerzési költségek esetén, a készletgazdálkodási költség minimális. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a költség minimuma a II. tartományban helyezkedik el. Ebből eredően a készlettartási ráta is e tartományban keresendő a gyakorlati alkalmazás során.

3. ábra. A készlettartás összes költsége és a készlettartási ráta kapcsolata

Forrás: Szerzők saját munkája

2.3. A KÉSZLETTARTÁSI RÁTA SZÁMSZERŰSÍTÉSÉNEK JAVASOLT ALGORITMUSA

A kutatási eredményeink alapján a készlettartási ráta számszerűsítésének főbb tételei az alábbiak:

- készletezési költség,
- használdozati költség,
- hiány költség,
- üzemviteli hitel kamata

A 2., 3. ábra mutatja, hogy a ráta helyes számszerűsítésének nagyon komoly hatásai vannak, amelyekkel feltétlenül indokolt számolni. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy egy nagyvállalat esetében milyen nagyságrendeket jelent(het) a készletek alakulása, ennek hatása még hatványozottabban jelentkezik. A problémásnak ítélt kérdések javasolt algoritmus a az alábbiakban foglalhatók össze:

1/ Az anyagszükséglet és a biztonsági alapanyagkészlet számszerűsítése nem okoz problémát. Ezek ismeretében számszerűsíthető az átlagos alapanyagigény. Az ár ismeretében az átlagos alapanyagkészlet értéke, az alábbi összefüggések alapján:

$$\text{Átlagos készletérték} = \text{Átlagos készlet} \times \text{egységár}$$

$$\text{Biztonsági készletérték} = \text{Biztonsági készlet} \times \text{egységár}$$

2/ A raktározás/készlettartás költségei tervezhetők. (Állandó és változó költségek szerinti bontásban.)

3/ Meghatározzuk az egységnyi átlagos készletértékre jutó raktározási költséget, az alábbi algoritmus alapján.

$$\text{Egységnyi átlagos készletértékre jutó raktározási költség} = \frac{\text{Raktározási változó költség}}{\text{Átlagos készletérték}}$$

Ez az érték úgy is értelmezhető, hogy a raktározási költség hány %-a a készletértéknek, ebből eredően az egységnyi készlet beszerzési árának. Eljutottunk tehát a készlettartási ráta egyik elemének, a készletezési költségnek a készlettartási rátába való beépítéséhez, számszerűsítéséhez.

4/ A használdozati költség rátájának kezelése az alábbi algoritmussal megoldható. A használdozati költség – ahogy ez ismert – csak a tőkeként funkcionáló eszközlekötésre értelmezhető, azaz a forgótőke állományértékére (biztonsági vagy törzkészlet).

$$\text{A használdozati költség (Ft)} = \text{Biztonsági készletérték} \times r$$

ahol

r: Alternatív tőkebefektetés hozamrátája

A továbbiakban a használdozati költséget viszonyítjuk az átlagos készletértékhez, és százalékos formában értelmezzük. Az elmondottak alapján adódik;

$$\text{Használdozati költség készlettartási rátája (\%)} = \frac{\text{Biztonsági készletérték} \cdot r}{\text{Átlagos készletérték}} \cdot 100$$

5/ Az üzemviteli hitel kamatlába készlettartási rátára gyakorolt hatásának számszerűsítése nem jelentheti a kamatláb mechnaikus „beemelését” a rátába. Figyelembevételének fontossága nem vitatható, de szakmailag elfogadható és védhető algoritmust célszerű

alkalmazni. Ismert, hogy a folyamatos működés üzemviteli hitelállományának, és kamatának számszerűsítése a pénzforgalmi tervben történik. A pénzforgalmi terv tartalmazza a működés pénzáramait, a működési pénzáramok pedig a bevételek és kiadások egyenlegei. Tehát ismert az összes bevétel és összes kiadás. A kiadások összegében ismert a felhasznált alapanyag kiadási pénzárama is. Az adatok ismeretében a javasolt algoritmus az alábbiakban összegezzük:

a/ Meghatározzuk a kiadások százalékos megoszlását.

b/ A megoszlás arányában megosztjuk az üzemviteli hitelek kamatának összegét.

c/ Számszerűsítjük az üzemviteli kamatláb készlettartási rátáját az alábbi összefüggés alapján

Üzemviteli hitel kamatlábának készlettartási rátája (%):

$$\frac{\text{Üzemviteli kamat arányosított összege}}{\text{Átlagos készletérték}} * 100$$

6/ A számszerűsített értékeket összegezzük, és így megkapjuk a készlettartási rátát.

7/ Ha szükséges, célszerű korrekciót, érzékenységi vizsgálatot végezni, korrigálni a rendelkezésre álló tényadatokkal. Továbbá adott feltételek keretei között, arra is sor kerülhet - például ahol szezonális van - hogy egy-egy időszakot külön-külön kezeljünk, tekintsünk tervezési egységnek.

A ráta helyes számszerűsítésének tehát nagyon komoly gazdasági hatásai vannak, amelyekkel feltétlenül indokolt számolni. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy egy nagyvállalat esetében milyen nagyságrendeket jelenthet a készletek alakulása, ennek szerepe még hangsúlyosabban és hatványozottabban jelentkezik.

3. ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A vállalatok hosszú távú pénzügyi helyzetének stabilitásában az időbeliség elvének érvényesítése nem nélkülözhető. Ennek elengedhetetlen feltétele, hogy a folyamatos termelés viteléhez szükséges termelési eszközök tökéletesen funkcionáló állományértékének finanszírozása csak lejárat nélküli saját, illetve hosszú lejáratú idegen forrásokkal történhet. A tanulmány keretében – több éves kutatómunka eredményeként – definiáltuk a *forgótőke*, *idényszerűen jelentkező forgóeszközök* és a *forgóbefektetés* fogalmakat. E fogalmak új értelmezése lehetővé teszi a szakirodalomban jelen időpontig nem tisztázott, illetve tévesen értelmezett fogalmak, és ok-okozati összefüggések feltárását. A feltárt összefüggések tisztázása felhívja a figyelmet a terület elemzéséhez alkalmazott pénzügyi mutatószámok szükséges korrekciójára is. A gazdasági hatások számszerűsítése kapcsán bizonyítottan tekintjük, hogy a forgóeszközökkel való gazdálkodásban meghatározó szereppel bíró készletgazdálkodás optimalizálásához a szakirodalomban megtalálható és javasolt módszerek gyakorlati felhasználásánál a tanulmányban közölt algoritmusok alkalmazása nem nélkülözhető.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bárány, L-né. (főszerk.) (2003):** Magyar Nagylexikon. Budapest: Akadémiai Kiadó. p. 628.
- Brealey-Myers (1993):** Modern vállalati pénzügyek. Első kötet. Budapest: Panem Kft. Második javított kiadás. pp. 463-484.
- Brüll, M. (főszerk.) (1987):** Közgazdasági Kislexikon: Budapest.p.173.
- Chrissoleon P. et. al. (2006): Stochastic Modeling of Manufacturing Systems, pp. 286-290. Springer, Berlin

- Hámori, É. (2000):** Zseb-közgazdaság érdekelteknek és érdeklődőknek. Budapest: Szerzői kiadás. p. 173.
- Illés, I-né (1994):** Társaságok pénzügyei. Budapest, SALDO Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Rt. pp. 270-361.
- Koltai T. (2006):** Termelésmenedzsment. Budapest: Typotex Kiadó.
- Kovács Z. (2001):** Termelésmenedzsment. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó.
- Muraközy, T.-Zánkai, G.(ed) (1973):** Közgazdasági ÁBC. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó, Közgazdasági és Jogi Kiadó. p.158.
- Pupos T. (2011):** Forgótőke-gazdálkodás. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház Zrt. (Megjelenés alatt)
- Pupos et. al. (2010):** Forgótőke és elemeinek értelmezése valamint a forgótőke-menedzsment, Gazdálkodás, 54. évf. 5. szám, p. 488-498.
- Pupos, T.- Demeter, Gy.(2004):** Forgóeszközök, forgótőke és a mezőgazdasági termelés
- BRÜLL, M. (főszerk.) (1987):** Közgazdasági Kislexikon: Budapest.p.173.
- Pupos, T. (2005):** A tőkeszükséglet meghatározásának módszertani kérdései. In: Jávora A. (szerk.) A mezőgazdaság tőkeszükséglete és hatékonysága. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar. pp. 35-41.
- T. Pupos –Zsolt P.- G. Horváth (2008):** Methodological issues of determining capital needs. Banks and Bank Systems Volume 3, Issue 3, pp.31-34.
- Vörös, J. (2010):** Termelés- és szolgáltatásmenedzsment. Budapest: Akadémiai Kiadó.

A KÜLFÖLDI TŐKE ÉS A MULTINACIONÁLIS CÉGEK SZEREPE ÉS A GAZDASÁGRA GYAKOROLT HATÁSA MAGYARORSZÁGON

Tóth-Kmoskó Éva
Villeroy&Boch Magyarország Kft.

SUMMARY

Presence of the international companies, alien properties, and the foreign capital in Hungary is under a wide social debate. It is the foreign capital which established Hungary's long-range development and this capital will significantly influence it in the future, too. After the political transformation reintegration into the world economy, establishment of market economy and modernization of the economic structure realized by foreign investments implied an outstanding potential for further development.

However, by today the capital drawing ability of Eastern Europe, and Hungary has declined as a result of which adaption to the new situation, reversal of this trend, our ability to keep the capital, and giving the chance to companies in home property all are of stressed importance.

I could conclude that it is absolutely necessary to improve the capital attracting ability of Hungary from the aspect of her future development.

It is necessary to become specialized in new fields, in activities which need labour force of high qualification, for example we can aim at location of service, financial and administrative centres within the company groups to our country.

It is important to increase the efficiency of subventions. Besides, it is advisable to pay attention to regional development if we want prevent companies from leaving our country after that the subventions have been finished.

We should pay more attention to the soft factors of capital attraction. It is necessary to consider what qualitative and quantitative conditions a given area has for example, in the fields of life quality, education and culture.

1. BEVEZETÉS

A posztoszocialista országokban – köztük hazánkban is - a 80-as éves végén jelentek meg az első külföldi beruházók. Európa keleti blokkjának felzárkóztatása a külföldi tőkebefogadás által, azaz a multinacionális vállalatok térhódításával kezdődhetett el. A folyamat kibontakozását jelentősen elősegítette egyrészt a globalizáció, másrészt pedig a potenciális tőkefogadó országok gazdaságpolitikája. Utóbbi jelentősen elősegítheti, vagy éppen bizonyos keretek között fékezheti a világgazdasági átalakulás hatásait. A következőkben a Magyarországra érkező külföldi tőkebeáramlás jellemző mozzanatait és annak hatásait veszem górcső alá.

2. KÜLFÖLDI MŰKÖDŐ-TŐKEBEÁRAMLÁS A RENDSZERVÁLTÁSTÓL AZ 1990-ES ÉVEK VÉGÉIG

Hazánkban a rendszerváltás előtt a nemzetköziesedés fogalma jórészt kimerült a KGST-országokkal folytatott sajátos kapcsolatrendszerben és a külföldi tőkebefektetés szerepe minimális volt.

A rendszerváltás azonban mérföldkövet jelentett, mivel a korábbi gazdasági kapcsolatok minőségileg megváltoztak, szinte korlátlan lehetőségek nyíltak a nemzetközi cégek számára ahhoz, hogy nálunk termelő- és szolgáltató vállalkozásokat építsenek ki. (Simai 2007)

Ha a 90-es éveket vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy hazánkba a legtöbb tőkét a németországi vállalatok hozták, elsősorban az energetikai privatizációban történő jelentős részvételnek köszönhetően. Az Egyesült Államok is jelentős részt vállalt a zöldmezős beruházásokból. (General Electric, General Motors, Ford, Gardin Glass).

Emellett megjelentek osztrák, francia, holland, olasz befektetők is.

A külföldi tőke először jellemzően Budapest és környékére, valamint Észak-Dunántúlra koncentrált, ugyanakkor némileg teret nyert az autópályákhoz közeli térségek, így Északkelet-Magyarország (TVK, Borsodchem, Alkaloida) és a keleti országrészben Gödöllő, valamint Kecskemét. (Diczházi 1998)

A fejlett piacgazdaságokba való integrálódás fontos tényezője a *direkt tőkeimport*, mely a GDP-re is nagy befolyással van, hiszen közvetlenül megvalósul a fejlett technika átültetése és a tőkeimport mellett megjelenik a modern vállalatirányítás. A multinacionális vállalatok már meglévő kapcsolataiknak köszönhetően nagyon jó eredménnyel büszkélkedhetnek a külpiacok megszerzésében. Mindezek fontos szerepet játszanak abban, hogy a tranzíciós pályára lépő ország *relatív magas fenntartható növekedési ütemet képes elérni*, akár egy-két évtizedes időtávlatban is.

1997-re, vagyis a meginduló növekedés kezdetére a magyar gazdaságba beáramló működő tőke állománya 15,5 milliárd dollárt tett ki, ami '97-es dollárárfolyamon számítva a GDP 42%-át jelentette. Ekkorra Magyarország elveszítette vezető helyét a direkt tőkeimport-állomány abszolút nagyságát nézve a volt szocialista országok között, de az egy főre jutó összes direkt import, valamint a direkt tőkeimport GDP-re vetített arányában még mindig vezető helyet foglalt el.

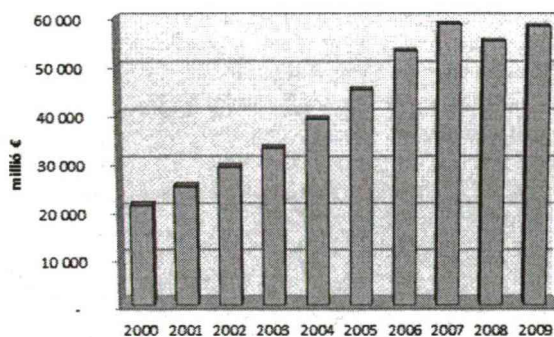
A kezdeti időszakban a feldolgozóiparba irányult a tőkeimport több mint fele, de 1997-re ez az arány megváltozott, mivel a szolgáltató szektor szívta el a nagyobb import tőkét, ekkorra a súlya 59%-ot tett ki.

Mindez a *növekedés ütemét jelentősen befolyásolta*, hiszen az exportdinamika a feldolgozóiparban eleinte lényegesen nagyobb volt, mint a terciér szektorban. A technikai fejlődés mára már a szolgáltatási szektorban is jelentős, ezért ez a terület is jelentősen befolyásolja a hosszú távú fejlődést. Azt is érdemes megfontolás alá venni, hogy a viszonylag magas növekedési ütem a tranzíciós pályán a követő gazdaságban mindig nagyobb, mint a vezető gazdaságé. (Erdős 2003)

3. KÜLFÖLDI MŰKÖDŐ-TŐKEBEÁRAMLÁS AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

Ha a működő tőke-beáramlási folyamatot hosszabb távon, azaz 1990. és 2009. év között vizsgálom, akkor már hazánkban a külföldi működő tőke állománya meghaladja az 58 milliárd eurót.

A Magyarországra érkező közvetlen külföldi tőkebefektetések 2000-tól 2008-ig tartó éves megoszlását az alábbi oszlop-diagram tartalmazza, melyből kitűnik, hogy a 2007. év kiemelkedő volt az 58 457 millió eurós összegével. 2008-ban a tőkeállomány csökkenése egyértelműen a külföldi tőke kivonásnak köszönhető. A diagramból az is jól lekövethető, hogy a növekedés 2007-ig folyamatos, addig a vizsgált időszakban a beáramlott tőke több mint duplájára növekedett, majd némi visszaesést követően 2009-ben majdnem elérte a 2007. évi szintet az 58 420 millió euró összeggel.

1. ábra. A magyarországi közvetlen külföldi tőkebefektetések állományának alakulása 2000-től 2009-ig.

Forrás: Magyar Nemzeti Bank 2011 alapján saját szerkesztés

A 90-es évekre jellemző *magas német befektetési arány* Magyarországon 2009-re is megmaradt, hiszen az összes külföldi tőkebefektetésből ez az ország 25,4% részt vállalt. 2000-től 2009-ig vizsgálódva az is megállapítható, hogy a közvetlen tőkebefektetések nagy része Európából származik, mivel ez az arány az évek során 79-84% között mozgott. A német tőke (25%) mellett kiemelkedő a holland (14,57%), az osztrák (12,87%), a francia (5,67%), a luxemburgi (5,01%) és az amerikai (3,65%) részarány.

2009-ban is fennmaradt az ezredfordulón már megfigyelhető tendencia, hogy a szolgáltató ágazatok szívták fel a beáramló külföldi tőke több mint felét. A szolgáltató ágazatokba irányult a külföldi tőke nagy része (64,9%), nem is érzékelhető a bányászatba, vagy a mezőgazdaságba áramló tőke, mind 1% alatti, míg a feldolgozóipar 24,8%-ot képviselt. (Magyar Nemzeti Bank 2011)

4. A MULTINACIONÁLIS CÉGEK JELENLÉTÉNEK HAZAI HATÁSAI

A XXI. században a nemzetköziesedés tekintetében igen nagy szerephez jutnak a multinacionális társaságok, bankok, a multilaterális szervezetek és az Európai Unió.

Simai Mihály 2007-ben megjelent könyvében a következőt olvashatjuk: „A transznacionális társaságok nemzetgazdasági fontosságát tekintve *Magyarország* az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciájának kutatói által számított *„transznacionalizáltsági mutató”* tekintetében a fejlett országok között és az EU keretében is a hetedik helyen áll, *világméretekben* pedig nyolcvan ország közül a *tizenkettedikek* vagyunk. A transznacionalizáltsági mutató alapja a nemzetközi társaságok tőketulajdonának nagysága, az általuk termelt új érték aránya a BNT-ben, az általuk foglalkoztatottak aránya a dolgozói létszámban.” (Simai 2007)

A multinacionális vállalatok hazai térnyerésének megítélése *folyamatos viták* keresztüzében áll.

Vizsgáljuk meg közelebbről a hatásokat!

A magyar gazdaság *világ gazdasági reintegrációjának* folyamatában a 90-es évek óta a külföldi szektor bővülése vált a legfontosabb tényezővé. E folyamat belső hatása is kiemelkedő.

A külföldi tulajdonú vállalatok jelentősen *átformálták a magyar nagyipar szerkezetét*, az exportot és importot, a technikai fejlődés mértékét és irányát, valamint a szolgáltató szektor minőségét.

Ne felejtjük el, hogy e nemzetközi vállalatok jelentősen befolyásolják *az állam és a*

lakosság jövedelmeit és a foglalkoztatottságot.

Nyilvánvaló, hogy a fenti folyamat révén közvetlenül *ki vagyunk téve a nemzetközi piaci folyamatok hatásainak* (legyen az pozitív, vagy negatív hatás), mindez segíti a magyar gazdaság növekedését, de ezzel együtt számolnunk kell a jelentős ingadozások, a verseny és akár a spekulatív műveletek lehetséges következményeivel is.

A külföldi zöldmezős ipari beruházások által *új munkahelyek* jönnek létre, ezen vállalatok túlnyomórészt exportra termelnek. Legjelentősebb képviselőjük az Audi, Opel, Suzuki, Ford, Philips, Nokia, Sony stb.

Nagyobb szakmai és társadalmi kritika fogalmazódik meg az energiaszektor és a pénzügyi intézetek külföldiek részére történő privatizációja kapcsán. Előbbi az *áremelésekkel*, utóbbi a magyar vállalkozások *nehezebb hitelhez jutásával* és a *külföldi kontroll növekedésével* magyarázható.

Az élelmiszeripari és kereskedelmi „multik”, hipermarketek átsábítják a *hazai tulajdonú* kis- és közepes méretű boltok vásárlóit, mely folyamat egyértelműen az utóbbiak *ellehetetlenüléséhez* vezet.

A multinacionális cégeknél a fejlesztésekről, a profit sorsáról, a beruházásokról az *anyavállalat központjában születik döntés*, így mi annak vagy nyertesei, vagy vesztesei lehetünk. Nyertesei lehetünk a további itthoni beruházások, regionális „alközponti” funkció betöltése révén, ugyanakkor más országban lévő leányvállalatok is „elorrozhatják” előlünk ezen lehetőségeket, ami további kockázatot jelent.

A külföldi tőke megjelenését megelőzően a hazai állami cégek tőkehiányban szenvedtek, mely megakadályozta a versenyképes műszaki-technológiai beruházások sorát.

Nyilvánvaló, hogy a nemzetközi cégek a fenti problémát saját tőkeerejük, illetve alacsonyabb költséggel járó hitelek révén megoldották, azaz a tulajdonosok *biztosítani tudták* a vállalat átszervezéséhez, a korszerűbb gépek, technológiákhoz szükséges *pénzügyi és műszaki forrást* is.

A hazai tapasztalatok szerint a multinacionális cégek a privatizált vállalatoknál komoly *átszervezést* hajtottak végre. Ez érintette az értékesítési és marketing osztályokat, az értékesítési hálózatokat, melyektől a piacgazdasági kívánalmaknak mindinkább megfelelő, vevőorientáltabb működést követelt meg. Alapvetően két stratégia valósult meg, nevezetesen a vállalatcsoportra jellemző standardok átültetése, vagy a helyi fogyasztói szokásoknak megfelelő marketing- és értékesítési stratégia.

A pénzügyi vonalon jellemző volt, hogy a tulajdonos által delegált munkatárs személye által egy *erős kontroll* jött létre, melyet a vállalat mélyebb megismerése, és a tartalékok felmérése kísért. Emellett jellemzővé vált a *pénzügyi információs rendszer modernizálása*, valamint az *ügyviteli rendszerek kiépítése*.

Számos nemzetközi cég költségei között megjelennek a know-how, a licence-k, a tanácsadói díjak, menedzsment szolgáltatások díjai, melyek segítségével többek között az *adóoptimalizálás* is megvalósítható a vállalatcsoporton belül.

Az újonnan megszerzett hazai cégek termékpalettája is átalakult, mely a vállalatcsoport stratégiájához jobban igazodik. Ezáltal a *kapacitás-átalakítás, -bővítés és -kihasználás* az egyes leányvállalatoknál hatékonyabb működést eredményezett, esetleg ezzel *kiszorítva a kisseriás gyártást*.

A *profitlisztítés* révén egyes kiszolgáló tevékenységeket (karbantartás, takarítás, étkeztetés, biztonsági szolgálat) kiszerveztek és már külső vállalkozóktól rendelték meg (outsourcing).

A *kutatás-fejlesztés* területén a kapacitást az átfogó vállalatcsoport érdekeknek vetik alá, mely szintén *újjászervezést*, leépítést, vagy épp új kutatóbázis kiépítését jelenti. Egyre inkább elterjedtek az ún. regionális kutatás-fejlesztési részlegek.

A multinacionális cégek általában központosított beszerzési politikát folytatnak,

melynek a nagy volumenű rendelésből adódó árkedvezménye jelentős költségelőnyt kovácsol. Ennek következtében sajnos *lecserélésre kerültek* a csak hazai céget kiszolgáló, korlátozott kapacitással bíró *helyi háttérpári beszállítók* és az import aránya ezen a téren megemelkedett. Így komoly piacvesztést szenvedtek el pl. a Lehel Hűtőgépgyár, a Tungsram, a Telefongyár egykori beszállítói. Ezen túlmenően a *beszállítói kör meghatározásánál a minőség, az ár és a szállítási megbízhatóság* döntő fontosságú, melynek révén csak a versenyképes cégek maradhatnak bent. Utóbbiak viszont más országban működő leányvállalatokat is kiszolgálhatnak.

A *vezetői szinteken erős az anyavállalati kontroll*, a hazai vezetők önállósága kisebb, mint a magyar tulajdonú vállalatoknál.

A nemzetközi cégek jórészt *fiatal, iskolázottabb munkaerőt alkalmaznak*, akik rugalmasabban adaptálják az új ismereteket, és sokkal inkább terhelhetőek, mint idősebb kollégáik. Ezért a külföldi tulajdonú cégek hajlandóak *magasabb bért* fizetni alkalmazottaiknak, bár e *munkavállalók termelékenysége* kompenzálja a magasabb munkaerő-költséget.

Magyarországon a multinacionális cégek révén megvalósult *tudástranszfer* által olyan humán erőforrás jelent meg a magyar munkaerőpiacon, ami valóban kreatív, termelékeny és versenyképes. Emellett a modern vállalatvezetési, illetve menedzsment ismeretek széles körben elterjedtek. Az idegen nyelvtudás ebben a környezetben elengedhetetlen és a szervezeti és szervezési ismeretek, valamint a vállalatirányítási rendszerek ismerete szintén széles körben elterjedt.

A külkereskedelmi mérleg vonatkozásában megfigyelhető, hogy a külföldi tőkebefektetések *kezdeti időszakában romlik a külkereskedelmi mérleg*, hiszen előtérbe kerülnek az anyavállalat beszállítói, ezt később kompenzálhatják a megerősödött hazai beszállítók export kiszállításai. Az ipari technológiák nagy részénél a beruházások javarészt importból valósulnak meg, tehát ezek a típusú fejlesztések rontják a mérleget. Ezt azonban az ezekből eredő későbbi exporttöbblet ellensúlyozni tudja. A hazai piacok megszerzésére irányuló külföldi tőkebefektetéseknél az import előtérbe kerülhet főként a személygépkocsi-összeszerelés, a telefonközpont-gyártás vagy a csomagolástechnika területein.

A folyó fizetési mérleg a külföldi tőkebehozatal révén (beruházások, fejlesztések) javul, azonban a profittranszfer - azaz a nyereség devizában történő kiutalása - révén romlik. Az osztalékfizetés mellett más *jövedelem-kivonási technikák* is megjelennek, nyilvánvalóan az adóoptimalizálás okán.

Számos ágazatban – pl. az építőiparban, kereskedelemben, élelmiszeriparban és az energiaszektorban, közműszektorban - a külföldi tőke megjelenésével komoly mértékű *koncentráció* jött létre, melyet a nagyobb piaci részesedés, az *optimális üzemméret* indukált.

Emellett több ágazatban megfigyelhető a *verseny növekedése*, hiszen a hazánkban meghonosult a versenyszellem, mely egyrészt a hazai vállalatokat is versenyképessé tette, másrészt a verseny a vevők érdekeit is szolgálja pl. a pénzügyi szektor területén.

A hazánkba érkező külföldi menedzserek és azok családja jelentős jövedelmű fogyasztóként élnek mindennapjaikat. Ezen igények kielégítése miatt *kulturánkba begyűrűzik a nemzetközi jelleg*, mely kulturális programokban, a nemzetközi média terjedésében, speciális szolgáltatásokban testesül meg. (Antalóczi 1998) (Diczházi 1998) (Szalai 2008)

5. A MULTINACIONÁLIS CÉGEK JÖVŐJE HAZÁNKBAN

A működő tőke megszerzésének gondolatára a „kevés a főka és túl sok az eszkimó” kép jelenik meg előttem. A '90-es években hazánk a periféria-országokra jellemző módon az *olcsó munkaerő* és a *kormányzati támogatások* révén tudta becsalogatni a külföldi tőkét. Azonban a privatizációs időszakot követően az FDI-beáramlás dinamikája csökkenni látszik, azaz *stratégiát kell váltanunk a többi periférián működő országhoz képest*.

A *kivonulások is súlyosan érintik a hazai gazdaságot*, gondoljunk az IBM példájára és azokra a cégekre, amelyek semmilyen kapcsolatot nem kívántak, illetve kívánnak kiépíteni a hazai vállalkozásokkal, összeszereltetik a külföldi beszállítóktól érkező termékeket, melyet rögtön továbbítanak a külföldi piacok felé. Az ilyen gyökeret nem eresztő cégek általában bérlik az üzemsarnokot, sőt a munkaerő jelentős részét is, ezáltal pár hét alatt könnyedén telephelyet tudnak váltani.

Mindenképpen a magasabb hozzáadott értéket létrehozó, illetve a hazai beszállítókat és képzett munkaerőt preferáló tevékenységeket kell „helyzetbe hoznunk”, főként a kutatás-fejlesztésnek kell kulcsszerephez jutnia.

Ez javarészt megóvhat minket a kitelepülésektől, bár biztosra menni ebben az esetben sem lehet, hiszen a *profitorientáció* lebeg a nemzetközi cégek stratégiai döntéshozóinak szeme előtt. A szolgáltató- és logisztikai központok is kitörési pontot jelenthetnek hazánk számára, bár napjainkban ez is óriási versenyt jelent.

A gyökértelen nemzetközi vállalatok mellett meg kell említenünk a másik pólust is, hiszen vannak javarészt olyan vállalatok, *melyek K+F tevékenységet* is folytatnak hazánkban, ilyen például a General Electric, Sanofi Chinoin, Nokia, Siemens, Audi, Knorr-Bremse, Flextronics, Michelin, Unilever stb. (Ivics et al. 2004)

Új befektetőként jelent meg 2009-ben Kecskeméten a Mercedes, mely 2012-ben kezdi magyarországi termelését és reméljük, hogy a fenti körhöz is csatlakozni fog.

A hazánkba betelepült high-tech iparágban tevékenykedő nemzetközi cégek esetében beruházási döntéseinek meghozatalakor az *iparban lévő know-how* is befolyásoló tényező volt. Az pedig még nagyobb előrelépés, amikor a magyarországi telephelyeken, a gyártóhely kategórián túllépve fejlesztési és tesztközpontok létesülnek. Erre kiváló példa az egri ZF leányvállalata, mely tudományos partnerévé választotta a Miskolci Egyetemet és a Budapesti Műszaki Egyetemet. Ebben az esetben is a cég irányt szab a kutatásoknak, és a kutatási eredmények azonnal berobbanhatnak a technológiafejlesztés területére, mely visszahat hazánk exportképességére, a gazdaság növekedésére. Ennél *jobb win-win kapcsolatot* nehezen tudok elképzelni. (Bogdán 2007)

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A téma feldolgozása során arra a következtetésre jutottam, hogy a magyar gazdaság jövőbeni fejlődésének szempontjából elengedhetetlen a tőkevonzó képességét javítani. Ennek érdekében az alábbiakat tartottam fontosnak kiemelni:

- Nagyobb figyelmet kell kapniuk a magasabb hozzáadott értékű tevékenységeknek.
- A *szolgáltatásokra való átállás* mindenképp új helyzetet teremt, hiszen ez a telephelyi előnyökről való gondolkodást is megváltoztathatja. Ezáltal előtérbe kerülhet a magas fokú szakképzettség és a nyelvtudás.
- A külföldi tőke feldolgozóiparba történő áramlása akkor valósulhat meg sikeresen, ha *megfelelő szolgáltató háttér jön létre*.
- Tovább kell fejleszteni a közlekedési és hírközlési infrastruktúrát.
- *Új területekre, magasabban kvalifikált munkaerőt igénylő tevékenységekre kell szakosodni*, például megcélozhatjuk a nemzetközi vállalatcsoportokon belüli szolgáltató, pénzügyi, számviteli központok hozzánk történő telepítését.
- Növelni kell a *szubvenciók hatékonyságát*. Emellett a területfejlesztésre is gondot kell fordítani, ha el akarjuk kerülni, hogy a támogatások megszűnésével a cégek továbbálljanak.
- Vissza kell szorítani a korrupciót.
- Nagyobb figyelmet kellene szentelni a tőkevonzás puha tényezőinek, figyelembe kell venni, hogy az adott terület milyen mennyiségi és minőségi adottságokkal

rendelkezik például az *életminőség, az oktatás és a kultúra* területén.

Ezáltal nem csupán hosszú távú tőkeimporthoz, hanem folyamatos tudástranszferhez is juthat Magyarország.

Emellett szükség van a nemzetközi kitettségünkől eredő kockázat minimalizálására is.

A hazai cégek felzárkóztatása óriási kihívást jelent, de egy stratégiailag átgondolt, jól szervezett támogatási rendszerrel ezek a vállalatok a nemzetközi cégek komoly, nagy súlyú beszállítóivá, sőt akár versenytársaivá, vagy a hazai piac jelentős szereplőivé válhatnak, nem csak magyar, hanem nemzetközi viszonylatban is.

A mai magyar gazdaság kiemelt kérdése az, hogy a rendelkezésünkre álló hazai humán tőkét hogyan tudjuk kiaknázni mind a nemzetközi, mind pedig a magyar tulajdonban lévő cégek javára, amellett, hogy a mind anyagilag, mind pedig szakmailag megbecsült alkalmazotti réteg, a menedzsment, az adóbevételek révén az államháztartás és ezáltal, közvetetten a magyar társadalom elégedett lehessen. Tisztában vagyok azzal is, hogy nem minden külföldi cég hagyott, illetve hagy maga mögött sikertörténeteket Magyarországon, éppen ezért a kormányzat felelőssége is ennek a kockázatnak a minimalizálása, például azáltal, hogy a külföldi cégeket ösztönözni kell a hosszú távú maradásra, és a magyar beszállítók igénybevételére.

Öszinte reményeimnek adok hangot akkor, amikor elképzelek egy olyan jövőt, ahol a hazai közvélemény tudatában a multinacionális cég fogalma nem negatív érzéseket, hanem leginkább a bizalmat, a fejlődési lehetőségeket, a követendő mintát, a hazai gazdaság fejlődését, a kulturális sokszínűséget jelenti majd.

IRODALOMJEGYZÉK

Antalóczy K. (1998): A multinacionális cégek szerepe a világgazdaságban, Kelet-Közép-Európában és Magyarországon. Korunk. 3. évf. IX/3. www.hhrf.org/korunk/9803/3k02.htm (2011.02.20.)

Bogdán Z. (szerk.) (2007): Multinacionális cégek hatása a kutatás-fejlesztésre - Az együttműködés kényszer és lehetőség. Gazdasági Tükörcső magazin. 2007/4. <http://www.gtm.hu/magazin/multinacionalis-cegek-hatasa-a-kutatas-fejlesztésre> (2011.02.20.)

Diczházi B. (1998): Tapasztalatok és tanulságok. Külföldi működőtőke-befektetések Magyarországon. Korunk. 3. évf. X/11. www.hhrf.org/korunk/9811/11k27.htm (2011.02.20.)

Erdős T. (2003): Fenntartható gazdasági növekedés. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Ivics M. – Katona K. – Schlett A. (2004): Vonzó-e Magyarország a működő tőke számára? In: Botos Katalin: Pénzügyek a globalizációban. JATEPress. Szeged.

Magyar Nemzeti Bank (2011): Közvetlen tőkebefektetések (idősorok). A nem rezidensek magyarországi közvetlen tőkebefektetés (részvény, egyéb részesedés és újrabefektetett jövedelmek) állományának országokénti megoszlása. www.mnb.hu/Statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/vii-kulkereskedelem/mnbhu_kozetlen_tokebef (2011.02.20.)

Simai M. (2007): A világgazdaság a XXI. század forgatagában. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Szalai E. (2008): A multinacionális vállalatok, valamint társadalmi, gazdasági és politikai kisugárzásuk Magyarországon. Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok. www.otka.hu/index.php?akt_menu=3713 (2011.02.20.)

TÁRSADALMI FOLYAMATOK

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY ÉS KÖRNYÉKÉNEK FELTÉRKÉPEZŐJE ÉS LEÍRÓJA

Gálné Horváth Ildikó Ph.D. hallgató¹

¹ Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs

SUMMARY

Bodnar, Bela name only on Hodmezovasarhely for living persons known, little figure in an encyclopedia his name, the city's inhabitants commemorate him with respect however.

Two of his works appeared, in which collected the expressions attaching to the city's geography, names, natural formations in an alphabetical order. He started discovering surroundings at his age of 12 and gathered diligently geographical names attaching to the city, lost surface ones outside and inner-city area from aged people. Unfortunately his works is publishing in many manuscripts was left over, altogether only a book appeared in his form after his death. His research results mean a starting point to a number area of science in our days, let it be nature or society geography, ethnography, religion geography, history, linguistics.

1. BEVEZETÉS

Bodnár Béla 1900. január 28-án született Hódmezővásárhelyen és 1980. március 27-én halt meg Szegeden. Tanár, a Szegedi Tudományegyetem Földrajz tanszékének tanársegédje, földrajzi szakíró. Gyermekek- és ifjúkoráról annyit tudunk, hogy édesapja munkásságának példáját követve korán elkezdett foglalkozni szülővárosa földrajzi környezetével, adatokat gyűjtött róla, majd írásba foglalta összegyűjtött eredményeit. Meglepő módon tanulmányairól, egyetemi munkásságáról nem olvashatunk szűkre szabott életrajzában, sem a „Jeles vásárhelyiek”, sem pedig a „Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon”-ban. Más, tudósok életéről összeállított almanachban sem lelhető fel dr. Bodnár Béla neve.

Hódmezővásárhely és környékének természet- és társadalomföldrajzának bemutatása, a történetének vizsgálata során azonban nélkülözhetetlen gyűjtőmunkája, amelyet már 1938-ban befejezett, de csak 1983-ban jelent meg könyv formájában a Tanulmányok Csongrád megye történetéből c. sorozat VII. köteteként.

Értékes leírásai, kutatásai kéziratban maradtak, ám a Bodnár- hagyatékról nagyon keveset tud a helytörténet, a helyi levéltár, valamint azok a helytörténettel és földrajzzal foglalkozó kutatók, akik gyakran hivatkoztak rá tudományos munkáikban. Egyetlen kézírata található a Szegedi Tudományegyetem könyvtárában, melynek címe: Hódmezővásárhely régi vízrajza.

Munkáiban a hódmezővásárhelyi határ vízi világát, domborzati viszonyait, népességének alakulását, vallásföldrajzát dolgozta fel, hű képet adva a 19-20. század fordulójának időszakáról. Dolgozatomban nyomtatásban megjelent munkáján keresztül szeretném bemutatni példaértékű gyűjtőmunkáját, amely egyben hasznos örökség az utókor számára.

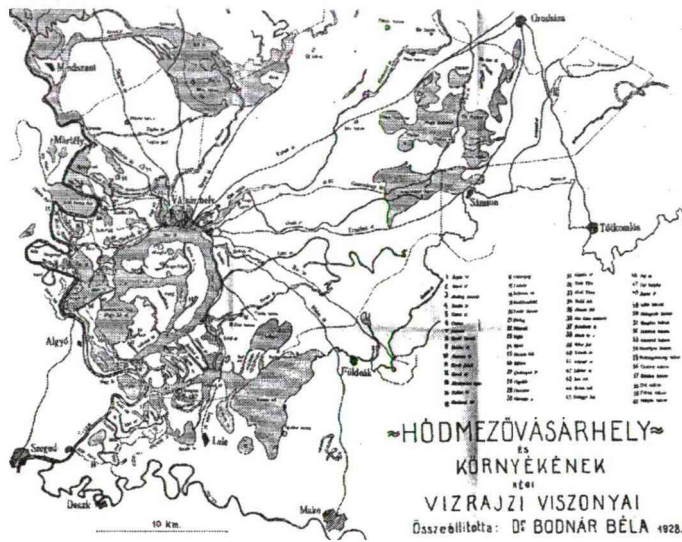
2. CSALÁDI HÁTTÉR

Apja, Dr. Bodnár Bertalan, a Vásárhelyi Református Főgimnázium, ma Bethlen Gábor Református Gimnázium tanára, aki Vásárhelyre közeli rokona, Szeremlei Sámuel – Vásárhely történetírója javaslatára került 1892-ben, ahol 36 évig tanította a természetrajzot, földrajzot. Megalapította és európai színvonalú bemutatóhellyé fejlesztette az iskola természetrajzi múzeumát. A sok ezer darabból álló gyűjteménnyel – mely a határon túl is ismertté tette az iskola nevét – a Tisza-Maros szög növény és állatvilágáról akart teljes képet nyújtani.

Fia, Bodnár Béla tőle tanulta a természetszeretetet, a rendszeres megfigyelést és adatgyűjtést. 1912-ben (12 éves korában) kezdte gyűjtőtevékenységét. Gyűjtőmunkájában

édesapja biztatása mellett Szeremlei Sámuel is gyakran segítette útbaigazításaival, értékes adataival. A Szegedi Egyetem tanársegédjeként repülőről figyelte a vásárhelyi határ vízi világának nyomait. 1928-ban jelent meg „Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza” című dolgozata, a Föld és Ember VIII. évfolyam 4. számában. „Ez a dolgozatom Hódmezővásárhely emberföldrajzának egy fejezete, melyet legközelebb Hódmezővásárhely jelenkori vízrajza című munkám fog követni”- írta. Írása alapos munka, noha mindössze 43 oldal. Mellékletként megtalálhatjuk benne az általa összeállított Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajzi viszonyai című térképét (1. térkép).

1. térkép. Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajzi viszonyai (1928)

Forrás: BODNÁR B.: Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza, Kézirat, 1926.

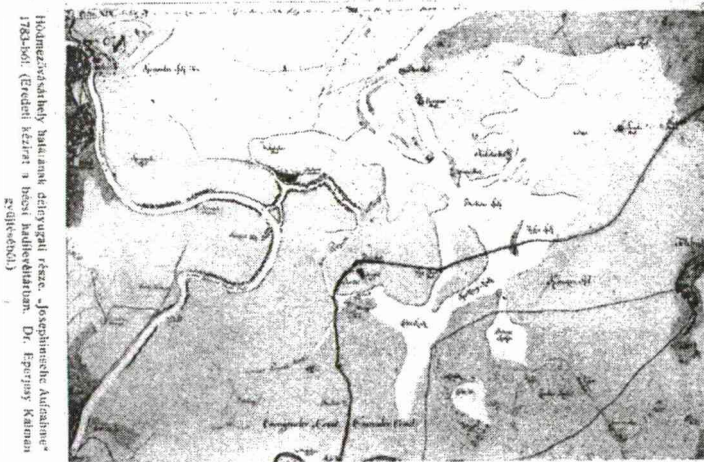
További értékes térképeket találunk még benne a Mindszent- Apátfalva tiszai társulás átnézeti térképét az 1860-as évekből (2. térkép).

2. térkép. Hódmezővásárhely környéke átnézeti térképe (1860)

Forrás: BODNÁR B.: Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza, Kézirat, 1926.

3. térkép. Hódmezővásárhely határának délnyugati része (1783)

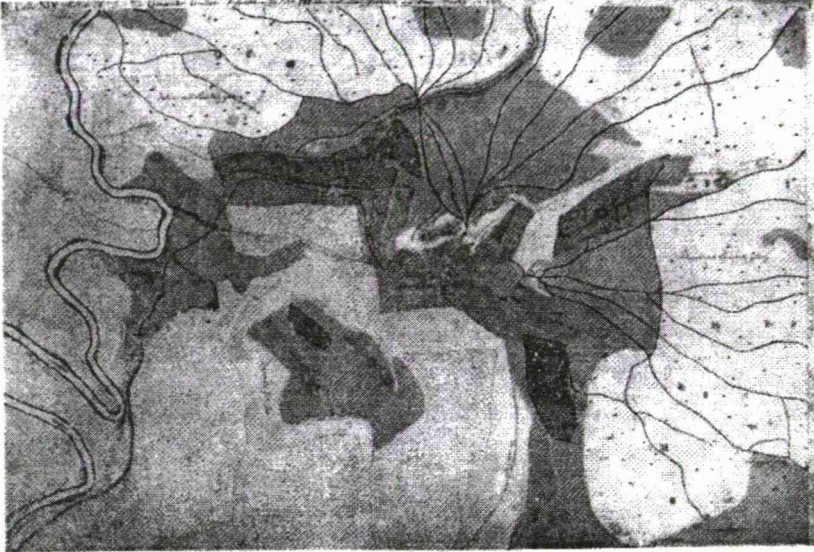

Forrás: BODNÁR B.: Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza, Kézirat, 1926.

Hódmezővásárhely határának délnyugati részét 1783-ból. (Eredeti kézirat a bécsi hadilevéltárban. Dr. Eperjesy Kálmán gyűjtéséből.) (3. térkép), valamint Hódmezővásárhely belterülete és határának nyugati részét 1783-ból. (Eredeti kézirat a bécsi levéltárban. Dr. Eperjesy Kálmán gyűjtéséből.) (4. térkép).

4. térkép. Hódmezővásárhely belterülete és határának nyugati része (1783)

Hódmezővásárhely belterülete és határának nyugati része. Jelenhíradás a
„Auriflora” 1783-ból. (Ferdinánd kézirata a Lelesz hódoltságújságban. Dr. Eperjessy
Kálmán gyűjteményéből.)

Forrás: BODNÁR B.: Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza, Kézirat, 1926.

3. KÉZIRATAI

A Hódmezővásárhely jelenkori vízrajza című munkájáról egyik életrajzi lexikon sem tesz említést. Többi írása:

- Hódmezővásárhely domborzati viszonyai, 1933. (Kézirat)
- Hódmezővásárhely iskolái, 1934. (Kézirat)
- Hódmezővásárhely külterületének népsűrűségi viszonyai, tekintettel a felekezeti megoszlásra, 1936. (Kézirat)
- Hódmezővásárhely ártézi kútjai (1880-tól 1935-ig), 1936. (Kézirat)
- Hódmezővásárhely régi és jelenkori utcanevei, 1938. (Kézirat)
- Hódmezővásárhely határában volt középkori elpusztult települések története, 1939. (Kézirat)
- Hódmezővásárhely és környékének nevei, melyet a Csongrád Megyei Levéltár 1983-ban kiadott a „Tanulmányok Csongrád Megye történetéből” VII kötetében.

Sajnálatos módon többi munkája mind kéziratban maradt.

A kiadott munka előszavából már megtudhatjuk:

„Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei”-ben igen értékes összetett tartalmú tudományos kutatásban is gazdagon kiaknázható kiadvány került az olvasó kezébe. 2081 földrajzi név címszava alatt betűrendben adja elő e mű Hódmezővásárhely bel- és egykori külterületének neveit sok- és sokféle - földrajzi nevekhez kapcsolódó - anyaggal, szakszerű földrajzi meghatározásokkal, történeti és egyéb vonatkozásokkal, nyelvészeti szempontból is megfelelő formában. (NYÍRI A. 1983.)

4. TEVÉKENYSÉGE MEGJELENT MUNKÁJÁNAK BEMUTATÁSÁN KERESZTÜL

Anyagát a szerző mint gimnáziumi tanuló kezdte gyűjteni, és 1938-ban fejezte be, állandóan kiegészítve öntötte megfelelő formába szakmai rátermettséggel és nem utolsósorban szülőföldje iránti mélyesleges tisztelettel. Természetes tehát, hogy az egyes nevek cikkeiben gazdag anyag van egybeszerkesztve.

A földrajzi neveket és a hozzájuk fűződő értékes ismereteket Bodnár Béla mint igényes geográfus mindig a helyszínen élő emberektől jegyezte le és ellenőrizte. Ezeket a neveket többnyire az 1880-as évek közepe tájától kezdve használták. Kisebb részük ma is ismert, de többnyire már csak éppen, hogy emlékeznek az itt élők, elsősorban az idősebb korosztály; helyüket sem igen tudják a vásárhelyiek, sokat el is feledtek, de ezek közül még elég soknak megőrzi a nevét ez a mű.

Több esetben más tudományterületek kutatóit is bevonta a munkába. Így például megkérte Dr. Kaiser Károly orvost, okleveles vegyész-mérnököt, vizsgálja meg vegyileg a Kakasszék-tó vizét. A tó vize vegyi elemzésének részletes leírása is olvasható kiadott munkájában.

Áttanulmányozva e névgyűjteményt, kitűnik belőle, hogy Hódmezővásárhelynek és környékének e névtudományi munkája a földrajzi nevekhez fűződő történeti, néprajzi, nyelvészeti és egyéb vonatkozásokat gondosan feltárja és közli. Láthatjuk belőle, hogyan alakult ki és fejlődött az egykori vízjárta területből Hódmezővásárhely mai arculata, mely folyamatosan alakul tovább. A természeti és gazdasági földrajz, a néprajz, a történelem különféle ágai és más tudományágak számára is biztos kiinduló pontként használható a gyűjtemény.

Műveinek kézírata 1938-ra kivétel nélkül elkészült, de az akkori idők nem kedveztek megjelenésüknek. Mindegyik Bodnár korának színvonalán állt, hitelességüket a kor szakértői is elismerték, nem lett volna helyes szétzilálni és megváltoztatni. Az ilyen kéziratokat úgy szokás kiadni, ahogy szerzőjük megalkotta őket. A Csongrád Megyei Levéltár és Hódmezővásárhely Tanácsa Dr. Bodnár Bélának egyetlen kéziratát adta ki, amelyről viszont elmondható, hogy méltó helyet foglal el az újabb közzétett névtudományi művek sorában is. Bodnár Béla földrajztudós akkor végzett földrajznév-gyűjtést, amikor nagyon kevesen gondoltak erre, és még kevesebben foglalkoztak vele. Csak sajnálni lehet, hogy munkája több évtizedes késéssel jelent meg. Dolgozataiban olyan eredményeket tud felmutatni, amelyek tartalmi szempontból maradandónak, máig is időálló értéknek bizonyulnak. A legszomorúbb tény pedig az, hogy könyvének kiadását már nem érthette meg.

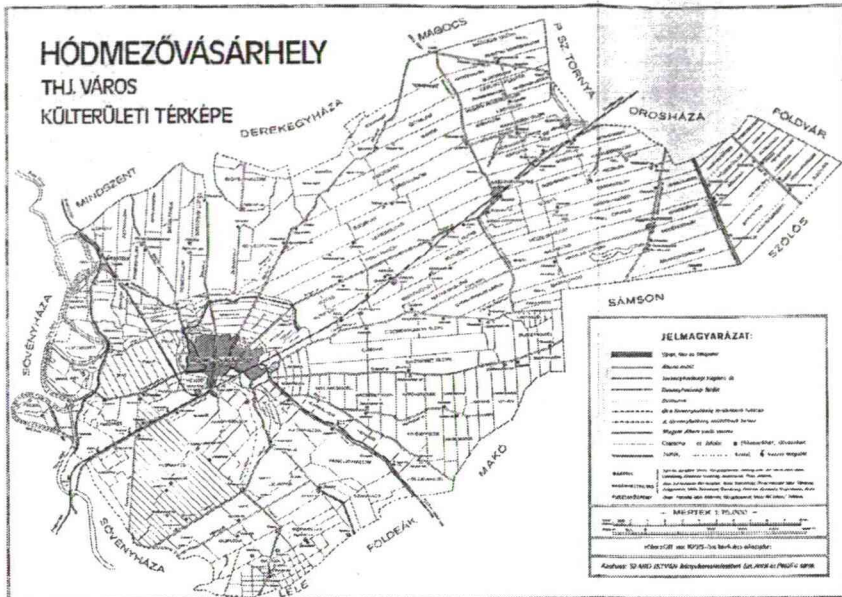
Elismerést érdemel az a körülmény, hogy egyedül is mert és tudott olyan feladatra vállalkozni, amilyennel még ma is kevesen tudnak megbirkózni. Hiszen Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi névkincsét több tudományág szempontjából igyekezett feltárni, a további kutatások számára hasznosítani. Munkája elmélyült levéltári és szakirodalmi búvárkodáson és helyszíni gyűjtésen alapul. Ezért sikerült olyan dolgozatot készítenie, amelynek alapján feltárul az elpusztult falvak nyoma, szinte megelevenedik az egykori táj, a vízszabályozás előtti régi világ. Említést érdemel, hogy a térképek névanyagán kívül Szeremlei Sámuel „Hódmezővásárhely története” című monográfiájára is támaszkodott. Munkái nagy részében törekedett arra, hogy a földrajzi nevek hangalakja a nyelvi valóságnak megfelelően tükrözze Hódmezővásárhely és környékének nyelvjárását. Egyes névcikke – pl. Hód-tó, Ótemplom - szinte önmagában is egy-egy remekbe szabott tanulmánynak felel meg.

Kiadott munkájában külön értéket jelentenek bizonyos földrajzi köznevek, pl. halovány, fok, lápanyag, ponk, torok, stb. gondos, részletes értelmezései.

Sajnálatos, hogy az a térkép, amelyen az összegyűjtött neveket lokalizálta a szerző, a kézirat hagyatékából nem került elő. Bár ezt a hiányt igazán pótolni nem lehet, mégis hasznosnak látszik a más céllal, de nagyjából a gyűjtés idején készült térképek közreadása.

Az egyik – Hódmezővásárhely város külterületi térképe (5. térkép) – ábrázolta a régi vízrajzi, domborzati, út- és településneveket, a másikon – a Hódmezővásárhely belterületének térképe (6. térkép) – olvashatók a fontosabb helynevek.

5. térkép. Hódmezővásárhely külterületi térképe (1938)

Forrás: BODNÁR B.: Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei

Bodnár Béla mindkét ismert munkájában megható az a sorokból kitetsző szeretet, amellyel a szerző Hódmezővásárhelyről, a vásárhelyi emberről, adatközlőiről vall, mely erre a jelentős munkára ösztönzi.

Szerencsés időben végezte az adatgyűjtéseket. Még tudott beszélni sok olyan idős emberrel, akik már a Tisza és a belvízszabályozás előtt is éltek, ismerték az akkori állapotokat, akik készségesen adtak felvilágosítást, sőt a helyszínen pontosan megmutatták helyét, az akkor már erősen beszántott, de régen – mikor még a határ nagy része „víz ország” volt – jelentős és létfontosságú terepemeléseket, és a múltban hozzájuk fűződő eseményeket, az akkori életet elmondták.

A határbejárásokat tervszerűen végezte, összes megfigyelését feljegyezte. 1929-1934-ig terjedő időben a Légügyi Hivatal által tudományos kutatási célra rendelkezésére bocsátott repülőgépekkel szinte percek alatt berepülte, és látta az egész kutatási területet. Főleg alkalmas időszakban: őszi, tavaszi szántás, hóolvadás, és a belvizek idején feltárult a határ „régi” képe, a már kiszáradt, művelés alá fogott erek, tavak, mocsarak medre, amely ezekben az időszakokban megtelt vízzel. A földi bejárások alkalmával a friss mélyszántásokban az alig észrevehető, a török hódoltság alatt elpusztult községek helyére és nyomaira is tudott bizonyos jelekből következtetni, melyet a helyszíni ásások bizonyítottak. E jelek felismerésében az itt élő parasztemberek szájhagyomány útján történő elbeszéléseire, általuk mutatott sajátos képződményekre támaszkodott.

6. térkép. Hódmezővásárhely belterületi térképe (1938)

Forrás: BODNÁR B.: Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei

A Körös- Tisza-Maros ármentesítő társulat igazgató-főmérnöke és munkatársai mind a hivatalban, mind a terepen nagyon sok értékes adatot szolgáltattak, térképeket, tervrajzokat bocsátottak rendelkezésére.

Csaknem 300 kartotékon jegyezte fel először csak a földrajzi neveket, erek, tavak, terepemelkedések, halmok, középkorban elpusztult települések, községek, utak, dűlők nevét, később a csatornák, töltések, hidak, régi csárdák, malmok stb. adatait. Azután a város belterületének régi, jellegzetes városrész utca neveit, műemlékek, régi épületek, templomok, bel- és külterületi régi és új iskolák adatait, régi és új temetők történeteit, a múlt századbeli híres csárda és ménesítő kutak helyét, nevét is felvette adatgyűjtésébe.

A rohamosan változó körülmények arra készítették, hogy az évtizedek óta elfekvő névgyűjtést közreadja, mert ha ez is elkallódik, akkor sok vásárhelyi emlék, jellegzetes helynév végleg feledésbe, veszendőbe megy. Mindez az 1970-es években történt, azonban a kiadást megakadályozta az a kíváncsi, hogy bizonyos részeket ki kellett volna egészíteni. Bodnár ez ellen úgy érvelt, hogy élete főművét az 1938-as állapotoknak megfelelően fejezte be, az egyes kifejezések zöme pedig kiegészítésre szorulna. Előrehaladott kora miatt erre a munkára már nem vállalkozott, segítséget munkája kiegészítéséhez pedig nem kapott.

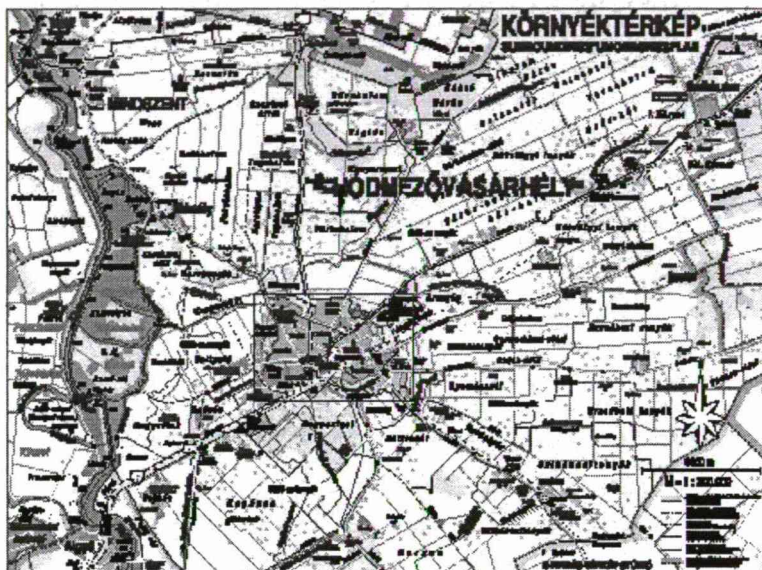
Könyvében a helyneveket ábécé sorrendben közölte, az összegyűjtött sok adat közül a legfontosabbak közreadásával. Valószínű korábbi, kéziratban maradt munkái egy részét magába foglalja 1983-ban megjelent könyve, de nem a teljes anyagot.

Mielőtt a több mint félszázad alatt összegyűjtött anyagot közreadta volna, igyekezett még egyszer a nagy terület néhány jellegzetes részét megtekinteni, hiszen Hódmezővásárhelyről több mint negyven éve elkerült már ebben az időben. Megdöbbsent a nagy változásokon. Szerinte a város elvesztette régi érdekes „vásárhelyi” jellegét.

3-4 évtized távlatából egymás után jutottak eszébe a határ minden részéről a feljegyzéseiben is megőrkített dolgos vásárhelyi emberek, akik nemcsak szívesen szolgáltak

felvilágosítással, megszakítva legnagyobb dologidőben is munkájukat – készségesen mutogatták a régi emlékeket, amelyeket a helyszínen segítségük nélkül talán észre sem vett volna. Közülük sokan emlékeztek arra, amikor sokszor 15-20 km-re a várostól a határt barangolta térképekkel, jegyzetekkel a kezében, hogy kedves szóval „gyűjön be, ne kerülje el szerény tanyánkat” beinvitálták, és igazi vásárhelyi vendégszeretettel megkínálták meleg étellel-itallal, és felelevenítették a régi emlékeket és szájról-szájra fennmaradt hagyományokat.

7. térkép. Hódmezővásárhely külterületi térképe napjainkban

Forrás: FIRBÁS Z.: Hódmezővásárhely külterületi térképe

Köztudomású, Vásárhely népe ő-ző tájszólással beszél, főleg a református őslakosság. Az ẽ-ző kiejtést az idegenből betelepítettek utódainál találjuk. Munkájában erre is kitér, jelöli az egyes földrajzi nevek tájszólásban használt kiejtését. Munkájának értékét ez nemcsak nyelvészeti szempontból emeli, hanem a kiejtés feltüntetésével az adott halmokon, érparton élő népesség származására is enged következtetni, s megmutatja, hogy őshonos vásárhelyiek vagy betelepítettek éltek azon a helyen.

Tudatában volt annak, hogy gyűjtése hiányos. Vásárhely határa, így kutatási területe is óriási volt annak idején- a Tiszától Orosházán túlnyúlva kb. 45 km, Mártély- Derekegyháza vonalától a Maros felé 25- 30 km.

Akik munkáját segítették, már nem élnek, de emléküket megőrizte kiadott munkája. 1980. március 27-én halt meg Szegeden 80 éves korában. Halála után 30 évvel, amikor jelen dolgozatomban felidéztem Bodnár Béla földrajz tudós életútját, munkásságát, meggyőződésem, hogy több tudományág számára egyaránt hasznos. Örömmel és mély érdeklődéssel forgattam írás közben, és biztosan gyakran fog még segítséget nyújtani későbbi kutatásaim során.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Bodnár Béla kéziratai sajnos nem elérhetők, sorsukról vajmi keveset tudunk, azonban kiadott írása és térképei pótolhatatlanok a hely földrajzának bemutatása során. Munkásságának értéke az a rengeteg adat, amelyet feljegyzéseiben, majd halála után kiadott könyvében megmentett az utókoroknak.

A város jelenlegi külterületi térképével összevetve látható a vásárhely környéki táj változása, külterületének alakulása. (5. térkép) Kiindulópont lehet a kutató számára, hogyan vette birtokba az ember az egykori vízi világot.

A korabeli vásárhelyi tanyák alakulása is nyomon követhető; összevetve napjainkban készült külterületi térképpel (7. térkép) megdöbbenve látjuk a változásokat: az egykori Hódtó helyén lakótelep épült, olvasókörök, tanyai iskolák tűntek el. Bár nevüket még őrzik a rég beszántott halmoknak, domboknak a napjainkban készült térképek, de eredetük, jelentésük Bodnár Béla gyűjtőmunkája nélkül feledésbe merülne.

IRODALOMJEGYZÉK

Bodnár B. (1926): Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza, Kézirat, SZTE Egyetemi könyvtár, pp.1-44.

Bodnár B. (1983): Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei, in: Blazovich L. (szerk.): Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből VII. Szeged, pp.11-13, 245-248.

Firbás Z. (2009): Hódmezővásárhely külterületi térképe, Firbás Térképstúdió. Szeged,

Kőszegfalvi F. (szerk.) (1993): Jeles Vásárhelyiek; Vásárhelyi téka 2. Helytörténeti, irodalmi, művészeti tanulmányok 2.Hódmezővásárhely, p.26.

Kőszegfalvi F. – Borus G. (szerk.) (2002): Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon, Bába kiadó, Szeged, p.31.

Nyíri A. (1983): Előszó, in: Blazovich L. (szerk.): Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből VII. Szeged, pp.7-9.

Patariczáné Kelecsényi M. – Szigeti J. (1998): Lakóhelyünk Hódmezővásárhely, Mayer Nyomda és Könyvkiadó, Hódmezővásárhely

A POSZTMODERN EMBER ÉS AZ ÓSZÖVETSÉG VILÁGA

Simon Zsolt¹ – Vanderstein Noémi²

Ph.D. hallgatók: Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola

¹adventista lelkész

²tanár

SUMMARY

The title of this publication is “The World of the Post-modern Man and the Old Testament”. Nowadays, it is not easy to live your life according to the teachings of the Old Testament, and to take the challenges of the post-modern world at the same time. Our aim is to introduce the aspects of the Biblical issues and the academic perspectives of the topic, too. We intend to show the process of becoming a Subject from the individual as the starting point. It is necessary to see that culture plays an important role in people’s lives, culture that we are born into. This culture is the basis for both of the human beings’ religion-beliefs and their opinion about the crucial steps of the world.

1. BEVEZETÉS

Miközben egyetemünkön továbbra is büszkén járnak-kelekednek azok az „öslények”, akik nem tudják, hogy az értelemben vetett vakhit kora lejárt, kint a világban már más szelek fújnak (McGrath A. 1997). Az egyik hitrendszer épp olyan joggal számíthat meghallgatásra, mint a másik. De van ennek hátránya is. Minden hitrendszert egyformán elfogadottnak kell tartani. Bármilyen igaz lehet, ha számomra igaz.

A hitrendszereknek nem csupán a mindennapi ember szintjén kell megküzdniük az elfogadással, hanem a tudományosságban is. Akadémiai szinteken ez a küzdelem sokkal nehezebb. A tudomány már nem mindenható megmondója a dolgoknak, hanem egyre inkább ki kell szolgáltatnia azt a társadalmat, amelyben él; válaszolnia kell azokra az újabb és újabb kérdésekre melyek napról napra felmerülnek, ha nem akar a fentebb említett öslénnyé válni, amit csodálni ugyan lehet, de alkalmazni nem. Nem kivétel ez alól a teológia sem.

A tudományosságnak erre az önmagával vívott versenyfutására kíván rámutatni ez a dolgozat. El lehet-e érkezni a ma társadalmához, van-e esély a találkozásra az emberért?

2. A POSZTMODERN TUDOMÁNYA

Az alábbiakban olvasható összefoglaló „A megigazulás tana és a posztmodernitás: impulzusok a nyilvános teológia számára” című tanulmány egy részletét képezi:

„Mit is jelent a posztmodern vagy posztmodernitás? Csak egy változásról szóló elgondolás lenne, netán a kulturális identitás tapasztalaton keresztüli megváltozását jelentené? Vagy egy másfajta szociális érzékenységre történő felhívás a megváltozott szociális körülmények között? Bármelyik irányultságot vagy jelentést is vesszük figyelembe, azzal a bizonytalansággal együtt, amit a fogalom magában rejt, egyértelmű, hogy ez a jelenség kétséget kizáróan megtapasztalható a legtöbb társadalom vagy közösség életében. Szinte pusztán tényként számolhatunk azzal, hogy a posztmodern eszme egyre inkább meghatározó tényezővé vált Közép-Kelet Európában is. A változás kulcsszavaként mutatkozva minden ízében próbálja átszöni az ember életét. Jelen van gondolkodásban, cselekvésben és értékelésben egyaránt. Nem csupán a társadalom egy részére vonatkozik, vagy éppen annak egyfajta értelmezésére, hanem átfogó változást igényel. Nem egyszerűen az emberi élethelyzet körülményeinek a megváltozását követeli, hanem annak értelmezését is feladatának tartja, ami szintén változásnak van kitéve. A posztmodern gondolkodásnak ezen a területen van legnagyobb szerepe.

A posztmodern elképzelések nem csak a kis közösségek szintjén láttak és látnak napvilágot, hanem az egész társadalom életét befolyásolják. Amint az így felmerülő kérdéseket próbáljuk megválaszolni, és megragadni a posztmodern értelmét, elkerülhetetlen az egyén és a társadalom életének befolyásolására törekvő modernitás, valamint a posztmodernitás közötti különbségek felvázolása. A modernitás fogalmát történeti kontextusba ágyazva először Hegel használja. Visszatekintve a XVII. századra látjuk a modernitás kiindulópontját, és egyben világossá is válik, hogy ez az a pillanat, amikor a szekuláris és a vallásos mind az egyéni, mind pedig a közösségi élet értelmezésének vonatkozásában kezd eltávolodni egymástól. Ez egyben azt is jelenti, hogy az emberi élet kifejeződésében a vallásos elképzelések egyre kevesebb szerepet kezdenek játszani. Így a szekuláris és vallásos közötti különbségtétel létjogosultsága, amely befolyásolja a közgondolkodást per definitionem, ettől a ponttól kezdve áll fenn. A racionalitás (ratio) mint olyan, egyre inkább a figyelem középpontjába kerülve nagyobb hangsúlyt kap mind az emberek életében, mind a közállapotok értékelésében. Ezzel egy időben kerül előtérbe a magát környezetétől függetleníteni képes személy. Mindez azonban korántsem jelenti azt, hogy a vallásos elképzelések ne lennének hatással a társadalom és az egyén életére. Európa rendkívül gazdag XVII-XVIII. századi története sok példával szolgál ennek bizonyítására (példaként említhetjük Közép-Kelet Európa területén a vallási szabadság elnyerésére irányuló törekvéseket). Ezzel együtt a modernitás az élet sok területén eredményez kiugró fejlődést. Ebben a folyamatban az egyén környezete formálójaként jelenik meg, úgy mint aki képes a maga szüksége és igényei szerint alakítani az őt körülvevő világot. Ezzel alapvetően az egyéni és a közösségi identitás szerkesztésének folyamatát segíti elő. Mégis, a modernitásban az egyén részéről egyfajta igény jelenik meg a személyes identitás formálására, és ezáltal a társadalom, a közösség életének alakításában való részvételre is.

Napjainkban sokan szkeptikusak a tekintetben, hogy a személyes részvétel elengedhetetlen alapja a közösségi élet alakításának. Ezért tekintünk úgy a modernitásra, annak egybefogó, egyetemes eszméire, mintha idejük már lejárt volna, noha karaktereit gondolkodásunk még mindig tükrözi. A racionalitás elsőbbségét valló modern eszme a mai napig érezteti hatását (Kant, Hegel), amelyben a kérdés nem az, hogy megragadható-e valamiféle általános igazság, hanem az, hogy miként lehetséges ezen általános igazságoknak az elfogadtatása. Ez úgy is szemlélhető, mint napjaink elképzeléseinek kritikája abban a vonatkozásban, hogy ez a gondolkodás elutasítja azt a vélekedést, mely az emberi élethelyzet értelmezését a pusztá egoizmus oldaláról közelíti meg. Bár nem talál visszhangra, mégis mindez a posztmodern kritikájának tekinthető. Így az egyén egyre inkább gyanakodva tekint a modernitás programjára azt állítva, hogy nem létezik semmi, amit „közös történetnek” nevezhetnénk. Jürgen Habermas szerint ez a gondolkodási folyamat már korábban, Nietzsche felbukkanásával megkezdődött, aki alapjaiban kérdőjelezte meg a racionalitás modern gondolatát.

Ennek következményeként szemlélhetjük a posztmodern paradigma XX. századi kifejlődését. E paradigma olyan gondolkodásmódot takar, melyben az egyén számára nem lényeges a társadalom, a közösség életének formálásában való részvétel. A gondolkodás alapját a nincs mit tennem azon kívül, ami az én személyes életemre vonatkozik-szándéka jelenti. Így természetesen nem a közös történet, hanem az egyén története élvez elsőbbséget. A következmény nem lehet más, minthogy a fogalmak és értelmezések, melyek a modernitás számára lényegesnek bizonyultak, értelmetlenné válnak. Ennek következtében az egyén elveszíti azt az érzékét, mely a társadalom életében való részvételre ösztönözné. Ebben a posztmodern látásmódban többé már nincs szükség az egyéni és a közösségi életet meghatározó általános érvényű igazságokra. Így, ami közös nem más lesz, mint az alapok, rendszerek és elképzelések érvényességének megkérdőjelezése, mely természetesen a vallásos gondolatokra is vonatkozik. Ennek következtében, a posztmodern által, hogy a hangsúlyt a

személyes szintre helyezi és az általános igazságokat gyanakvással fogadja, olyan utat választ, mely csupán lokális megoldásokhoz vezet, figyelmen kívül hagyva a nagyobb összefüggéseket. Ezért is mondhatjuk, hogy a közép-kelet európai országok egy úgy nevezett 'post-world'-ben élnek. A 'post-world' olyan időszakot jelöl, amelyben az érezhető, hogy minden korábbi létező érték eltűnik, nyomában pedig mindent újra kell kezdeni." (A megigazulás tana, 2011)

Annak a teológiai gondolkodásnak, amelynek legjobb szándékunk szerint szeretnénk hangot adni, nem csupán az a célja, hogy e jelen állapotra reflektáljon, hanem hogy saját forrására támaszkodva a jelent leíró kérésekhez, vitákhoz a releváns megközelítés lehetőségét ajánlja. Éppen ezért az első fejezet célja annak rövid bemutatása, hogy a posztmodern eszme miként van jelen a mai gondolkodásban. A második fejezetben arra kívánunk rávilágítani, hogyan értelmezhető a posztmodern-posztmodernitás történetisége, gondolatrendszere. A harmadik fejezetben külön figyelmet szentelünk a posztmodern eszme teológiai gondolkodásába való beszűrődésének, melynek keretében egy olyan metodológiát mutatunk be, mely a posztmodern eszme elemeit alkalmazza a teológiai gondolkodásban felmerülő kérdések megválaszolására. A következő fejezetben a megigazulás tanát vizsgáljuk meg, mely meggyőződésünk szerint, a kapcsolatok helyreállításának hangsúlyozásával lehetséges forrása a 'nyilvános teológiának'. A tan történeti vizsgálata során olyan megoldásokat keresünk, amelynek a posztmodernnel szembeni álláspont kialakításában nyújtanak segítséget.

3. AZ EGYÉNTŐL A SZUBJEKTUMIG

A posztmodern világnézetben, a fenomenológia, Edmund Husserl filozófiai iskolája azt vizsgálja, az emberi létező hogyan ismeri meg a valóságot. A valóság megismerése egy folyamat, amely az egyén tudatában zajlik le. Husserl szerint, a tudatnak van egy belső központja, ahol absztrakció jön létre. Ezt transzcendentális egonak nevezik. Ez – a gondolkodás tevékenységével - különválasztja önmagát a valóság szintjétől (Husserl E. 1971).

A posztmodernizmus egyik kiemelkedő képviselője, Michel Foucault szerint, az emberi létezőt a szubjektummá válás folyamatában, kettő dolog befolyásolja életében: az ideológia és a hatalom. Az egyénnek tudás által van hatalma abban a kultúrában, amelybe beleszületik. A kultúra: az emberi létező számára legfontosabb közeg. Az Én a körülöttünk lévő kultúra által meghatározott. Azt is mondhatnánk, hogy kulturális kategóriák vannak körülöttünk és az emberi létező aláveti magát az ideológiának azért, hogy túlélje a kultúrát. Foucault továbbá úgy véli, hogy a multikulturalizmus irányító ereje hatást gyakorol a családokra és közösségekre egyaránt (Gordon C. 1981).

Louis Althusser úgy fogalmazza meg az egyén tulajdonságait, hogy a szubjektum nemcsak önmaga cselekedeteinek szerzője, hanem egy olyan emberi létező, aki a körülötte lévő szociális formációk előtt meghajol. A szubjektum a hatalom által jön létre (Belsey C. 1995).

Tanulmányában, Szigeti L. László azt írja, hogy „Az egyén egy sokoldalú kultúra-közötti társadalomban evickél a saját (magával hozott) kultúrája segítségével, de lehet úgy is, hogy maga is már egy hibrid, tehát nincs saját különálló eredeti kultúrája, hanem inkább a körülötte levő kultúrák eredőjében alakítja ki magának azt a kevert kultúrát, ami csakis az ő sajátja.” (Szigeti L. L. 2002)

J. W. Rogerson a kultúrának három szintjét különbözteti meg: 1) infrastruktúra (környezet); 2) struktúra (politikai rendszer); 3) szuperstruktúra (vallás). (Clements R. E. 1993) Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a kultúrák különböznek egymástól. Ezért is tartjuk nagyon lényegesnek Szigeti L. László gondolatát, amely szerint: „pusztán azért, mert valami szokatlan, a domináns, normatív értékrendtől eltér, már magában is értéket képviselhet.” (Szigeti L. L. 2002) Az ember csak akkor boldogulhat a világban, ha megtanulja

elfogadni, hogy létezik domináns és létezik másik is. Nem szabad elnyomni a másik szempontot, ki kell domborítani a másik véleményt is.

Sok esetben maga az egyén is harcol önmagával, amikor megpróbál jó döntést hozni, evickélni a kultúrák között és eldönteni, melyik bibliai olvasat a helyes egy-egy igeszakasz esetében. (Vanderstein N. 2009)

4. GONDOLATOK AZ ÓSZÖVETSÉGHEZ

Egyre több figyelem fordul a posztmodern és az irodalom kapcsolata felé. Nem kivétel ez alól az Ószövetség sem. A posztmodern felé fordulás középpontjában a modernitás filozófiai alapjainak válsága áll. Ez a válság elérte a tudományosság legmagasabb szintjeit is. Ez hatalmas kihívás a teológia számára, mely a bizalmon nyugszik, míg a posztmodern felé fordulás a gyanakvón. Az elmúlt kétszáz évben a teológiának ez a bizalmi jellege is ellentmondásos volt.

Ez az ellentmondás a bizalmi jellegben Wellhausen elméletével került a tudományosságba, majd lassan a nagyobb nyilvánosság elé is. Az Ótestamentum történelmi hitelessége rengeteg vita tárgyát képezte, különösen a XIX. század óta, amikor Julius Wellhausen négy különböző szálát különített el a mózesi könyvekben (JEDP). A Wellhausen-iskola időben behatárolta a különböző szálak keletkezését és későbbi szerkesztésüket; kialakulásukat a X–V. századra tette. Mivel Mózes könyveit – Wellhausen szerint – jóval a benne leírt események megtörténte után állították össze, azok, akik elfogadják Wellhausen elméletét, az Ószövetség első öt könyvének elbeszélőit legendás vagy kitalált alakoknak tartják. A konzervatív Biblia-tudósok többsége azonban elutasította Wellhausen elméletét és az izraeli történelem ilyen negatív értékelését (Wikipedia, 2011).

Rendtorff felismerte a válság jeleit és kimondta, hogy a wellhauseni paradigma többé már nem érvényes, mint az ószövetségi exegézis előfeltétele, de jelenleg nincs más elfogadott koncepció. Rendtorff javaslata a módszertani pluralizmus (Bartholomew C. 1998).

Ez azt jelenti, hogy a forrásanyagok ugyanazok, de más megközelítésben kell nézni azokat. A paradigma változik. Azt gondoljuk, ez megváltozott már. De a terület nyitott. Sok új és gyümölcsöző megközelítés látható, ami vezet a ószövetségi tudományosságot a huszonegyedik században. Pillanatnyilag nincs új modell, és várhatóan a közeljövőben nem is várható olyan új paradigma, amelyet általánosan elfogadnának. Az új módszerek nem fogják eltüntetni a régi kérdéseket.

A módszertani pluralizmus nem könnyíti meg a helyzetet, csak egyszerűsíti.

Bruggermann ismeretelméleti elképzelése egészen más. I. Tudásunkat meghatározza annak a kontextusa, hogy kik vagyunk, milyen közösséghez tartozunk. Bruggermann szerint ezek mindig befolyásolják az Ószövetség értelmezését. II. A szövegösszefüggés meglehetősen lokális, ami lehetetlenné teszi valamiféle nagy igazság kimondását. III. A tudás természeténél fogva plurális. Rendtorff felvetette ugyan a harmadik kérdést, de nem foglalkozott az első kettővel.

Bruggermann a posztmodern elképzelés alapítója (Bartholomew C. 1998). Az Ószövetség olyan, mint egy dráma, amelyből egy új világot el lehet képzelni. A valóság már nem egy barátságatlan, fix, teológiai kategória, hanem egy folyamatos, alkotó feladat.

Hogyan gondolkodik a XXI. századi európai ember? (Dr. Hézsér G. 2005) Az ún. modernizmust a korlátlan technikai fejlődésbe vetett hit jellemezte, az azt követő szociokulturális formát, a posztmodernizmust az élménykeresés, az élmény-kínálatban való válogatás és a narcizmus jellemzi. Az egyéni választás alapja, hogy az adott dolog mennyi élményt ígér. Mivel az elemi materiális szükségletek általában biztosítottak, az egyén számára nem maga az élet a probléma, hanem az, hogyan lehet azt élvezni. Nem az élet értelmének, hanem az élvezetes élményhez jutásnak a kérdése kerül a középpontba. Mivel azonban az élmény hamar ellilán, újabbra és újabbra van szükség. Ez kiábrándultsághoz vezet.

A mai ember személyiségét a nárcizmus jellemzi. A mélypszichológiából származó koncepció szerint az önérték, az önmegvalósítás, az öntudat, a siker foglalkoztatja leginkább korunk emberét. Ezek viszont krízishelyzetekben, amikor „nemkívánatos” élmények dominálnak, nem tudnak eligazodást, életértelmet nyújtani.

Ilyen feltételek mellett a bűn és büntudat központi témájához kapcsolódó, az általános érvényesség igényével fellépő keresztyén tan nem éri el az embereket, mivel életének főtémája ezektől eltávolodott. A mai ember a bűnt tagadja, önmagát csak áldozatként éli meg.

„A keresztyén hit központi törekvése: az ember megszabadítása az életét megnyomorító kötelekektől és így az élet megújulásának (az ’újjászületésnek’) a támogatása. Emberképét nem a teljesítmény, az elismeréstől való rabszolgai függőség és az élmények hajszolása határozza meg. A hit tradicionális tartalma tehát pontosan azt nyújtja, ami a posztmodern embernél hiányzik.” (Dr. Hézsér G. 2005)

Az Ige tehát gyógyít, felemel és megszabadít. A kérdés, hogy az Ige hirdetője nem válik-e akadályává, hogy a Szentlélek elvégezze gyógyító munkáját? Nézzünk néhány példát, először az Ige helytelen és helyes magyarázatára, majd az ige hirdetés stílusával kapcsolatban néhány akadályt jelentő stílust! (Fenyvesi P. P. 2011)

5. IGE MAGYARÁZATOK

1) **2Mózes 32. fejezet** → Ha moralizálunk, akkor arról beszélünk, hogy a pusztában vándorló és aranyborjút öntő nép bálványimádó volt, javíthatatlan bűnösök. Ha azonban úgy közelítjük meg, hogy a látható vezető hetekig tartó távolléte miatt elvesztették tájékozódásukat, és a halálos félelem miatt, utolsó lehetőségként aranyborjút készítettek maguknak, vagyis a motiváció kétségbeesett és félresikerült, de alaptendenciájában életet menteni akaró akció és nem „javíthatatlan, bűnös bálványozás példája”, akkor új lehetőségek nyílnak meg az eset jelenbe való átültetésére.

2) **Dániel 1. ↔ Nehémiás 1:11-2:8** → Moralizálás, amikor úgy mutatjuk be Dánielt, mint aki pusztán az életmódja miatt lett alkalmas az isteni feladatra. Ebben az esetben mit kezdünk Nehémiással, akinek, a király pohárnokaként munkaköre volt a borívás?!

Valójában, amikor Dániel úgy döntött, nem fertőzteti meg magát a király ételével, nem az ételek anyagáról volt szó, hanem magáról a babiloni rendszerről, kultúráról, hitről, stb. Azzal, hogy Babilon legyőzte Izraelt, a kor felfogása szerint a babiloni istenek legyőzték Jahvét. Dániel nemcsak hazáját veszítette el, amikor fogságra vitték, hanem a hitét is támadás érte. Hirtelen a nagy küzdelem színpadán találta magát. A fő üzenet, hogy amikor úgy néz ki, Isten veszített, sőt talán nincs is Isten, amikor a gonoszság győz és nincs értelme becsületesnek és hívőnek lenni, akkor a kisember erre hogyan reagál? Nem erről szól a mai életünk is?

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Amennyiben az ’igazság’ marad a tudományos gondolkodás egyetlen mértéke valószínűleg nem fog találkozni a ma emberével. Akkor megyünk a megfelelő irányba, ha az igazság nem csak igaz lesz, hanem hihető és élhető. Senki nem tudja, hogy a posztmodern meddig marad meghatározó, meddig lesz jelen kulturális tájképünkön. Megléte azonban figyelmeztet és foglalkoztat bennünket állandó készenlétre, nehogy a következő áramlat végzetesen meglepő legyen.

IRODALOMJEGYZÉK

„A megigazulás tana és a posztmodernitás: impulzusok a nyilvános teológia számára.”

<http://dea.unideb.hu/dea/bitstream/2437/80598/1/Doktori%20dolgozat%20magyar.pdf>

Letöltés ideje: 2011. augusztus 5.

Bartholomew, C. (1998): “Reading the Old Testament in Postmodern Times.” In Tyndale Bulletin. 49.1. 1998/May. p. 91-114.

Belsey, C. (1995): “A szubjektum megszólítása.” In Helikon. Irodalomtudományi Szemle. 1995/1-2. Posztsemiotika. p. 18-19.

Clements, R. E. ed. (1993): The World of Ancient Israel. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

The World of Ancient Israel. J. W. Rogerson (1993): “Anthropology and the Old Testament.” Cambridge: Cambridge University Press, 1993. p. 32.

Fenyvesi P. P. (2011): Az evangelizáció lelkigondozói szempontból. [kézirat] Pécel, 2011. p. 2.

Gordon, C. ed. (1981): Power / Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972-1977 by Michel Foucault. New York: Pantheon Books, The Harvester Press, 1981. p. 74., 109-145., 203.

Helikon. Irodalomtudományi szemle. 2002/4. A multikulturalizmus esztétikája.

Helikon. Irodalomtudományi Szemle. 1995/1-2. Posztsemiotika.

Hézszer G. (2005): Pasztorálszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez.

Budapest: Kálvin Kiadó, 2005. p. 84-85., 89.

Husserl, E. (1971): “Phenomenology.” In Journal of the British Society for Phenomenology 2. 1971. p. 77-90.

McGrath, A. (1997): Híd. Budapest: Harmat Kiadó, 1997. p. 261.

Szigeti L. L. (2002): “A multikulturalizmus esztétikája.” In Helikon. Irodalomtudományi Szemle. 2002/4. A multikulturalizmus esztétikája. p. 397-398.

Vanderstein N. (2009): “Losses of Human Beings.” In Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok. 2009/2. p. 93-99.

“Wellhausen elmélet”, in *Wikipedia*.

<http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%93sz%C3%B6vets%C3%A9g>.

Letöltés ideje: 2011. augusztus 4.

RÉGIÓ ÉS TURIZMUS

A VIDÉK ÉS A VIDÉKI TÉRSÉGEK MEGHATÁROZÁSÁNAK EURÓPAI VONATKOZÁSAI (TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG ÚJ VÁROS- VIDÉK TIPOLOGIÁJA APROPÓJÁN)

Kis Krisztián
adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Mériői Kar, Szeged

SUMMARY

The paper reviews the European attempts to designate rural areas, major institutional definitions and the existing practice. The presented rural designations are mostly recommendations, serving statistical purposes, but in neither case constitute as designation for development. Designations for this purpose are under national competence, during which the characteristics of settlement structures, population density, land use and certain socio-economic indicators are taken into account. Whatever approach we take in designating rural areas or defining rural, we need to have relevant information capturing characteristics of rural areas, as well as such geographic units which help to perform rural designation. To this end the European Commission recently introduced a new method, which allows designating urban and rural areas more precisely.

1. BEVEZETÉS

A vidékkel kapcsolatos fogalmak értelmezése, jelentéstartalmának meghatározása nem öncélú tevékenység. Azt a célt szolgálja, hogy az adott fogalom mindenki számára ugyanazt jelentse, azonos tartalommal és értelemben, mert csak így beszélhetünk ugyanarról félreértések nélkül. Felmerül azonban a kérdés, hogy vajon lehet-e egységes, mindenki számára elfogadható, tudományos szempontból is helytálló fogalmakat alkotni. A válasz nagy valószínűséggel: nem, amelynek oka több forrásból gyökerezik. Az eltérő fogalomhasználatnak, a más értelemben való interpretálásnak egyaránt vannak objektív és szubjektív okai. A dolgozat célja nem új fogalmak alkotása, hanem a vidék értelmezése és fogalmi lehatárolása témakörön belül bemutatni a vidék és a vidéki térségek meghatározására tett európai kísérleteket, a kialakult gyakorlatot.

„A vidék, a vidéki térség fogalmának meghatározása nem csupán technikai vagy módszertani kérdés, hanem alapvetően ezen múlik a vidékpolitika egész rendszere, céljai, módszerei stb.” (Szakál 1999). A vidéki területek meghatározása, attól függően, hogy a ruralitást milyen szemszögből vizsgáljuk (földrajzi, szociális, gazdasági vagy kulturális), különböző kritériumok szerint történhet; ugyanakkor a különböző szempontú vidéklehatárolások más-más földrajzi lefedettséget eredményeznek (Maác 2001). Ezzel összefüggésben elmondható, hogy számos vidékdefiníció létezik, melyekre egyaránt igaz, hogy különböző kritériumokra (népességszám, népsűrűség stb.) és a hozzájuk rendelt határértékekre helyezik a hangsúlyt. Ennek megfelelően a lehatárolt területi egységek mérete is változó, továbbá a különböző meghatározások eltérő számú vidéki népességet eredményeznek, s ha a népesség száma meg is egyezik, az általuk vidékinek titulált népesség összetétele eltérő lesz (Du Plessis et al. 2002). Mindezek miatt a szerzők véleménye, hogy igenis számít, milyen meghatározását alkalmazzuk a vidéknek. Kovách (2010) rávilágít arra, hogy a „mindenkori vidékfogalom, olyan társadalmi konstrukció, amely a diskurzusok jelentéskészletét, objektív tartalmakat és a fogalom legitimizációs elemeit hordozza”, s a vidék fogalmának meghatározása nagyrészt attól függ, hogy ki hogyan érzékeli és értelmezi a vidéket. Ezt erősíti Rancher et al. (2004) véleménye is, miszerint nyilvánvaló, hogy a megalkotott vidékdefiníciók magukban hordozzák a különböző tudományágak, célkitűzések és a figyelembe vett körülmények sokszínűségét, éppen ezért ezek eltérő helyzetekben való alkalmazhatósága kétséges.

Akármilyen szempontból is közelítjük meg a vidék lehatárolását, fogalmának meghatározását, mindenképpen szükségünk van releváns földrajzi egységekre és a vidék sajátosságait megragadó releváns információkra, amelyek szintjén, és amelyek segítségével elvégezhető a lehatárolás.

2. A VIDÉK ÉRTELMEZÉSE ÉS A VIDÉKI TÉRSÉGEK LEHATÁROLÁSA

A vidék és a vidéki térségek meghatározására tett európai kísérletek bemutatását időrendi sorrendet alapul véve végzem el, melynek során a fontosabb intézményi meghatározásokat veszem sorba. Az első ilyen dokumentum, az Európai Bizottság által 1988-ban „A vidéki társadalom jövője” (The future of rural society) címmel publikált jelentés, amely lefektette az új fejlesztéspolitikai közelítésmóddal kapcsolatos alapelveket, és a vidéki térségek sajátos fejlesztési igénye kapcsán a dokumentumban foglaltakkal a Bizottság elkötelezte magát a területalapú vidékfejlesztés mellett. A dokumentum szerint „a vidék vagy vidéki térség fogalma nem csupán földrajzi lehatárolást jelent, hanem az vonatkozik a társadalom és gazdaság egészének szerkezetére, a tevékenységek széles skáláját felölelve. A vidéki térségek nemcsak lakó- és munkahelyül szolgálnak, hanem a társadalom egésze számára kiemelkedően fontos funkciókkal bírnak” (EC 1988).

A Vidéki Térségek Európai Chartája vidékdefiníciója

A vidéki térségeket sokáig egyszerűen a „városi térségek” ellentétéként határozták meg, s ahogyan arra többen is rámutatnak (Arcaini et al. 1999, Maác 2001, Sarudi 2003) e szellemben készült az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése által elfogadott Vidéki Térségek Európai Chartája is. A Charta megfogalmazása szerint a vidéki térség olyan szárazföldet, belső vagy tengerparti területet jelent, amely kisvárosokat és falvakat foglal magába, ahol a terület legnagyobb részét a következőkre fordítják (Council of Europe 1996): mezőgazdaság, erdészet, akvakultúra és halászat; a vidéki lakosok gazdasági és kulturális tevékenységei (kézművesség, ipar, szolgáltatások stb.); nem városi jellegű pihenés és rekreáció, természetvédelem; egyéb célok, például lakóhely.

Más megfogalmazásban (Anonim 1998) a „rurális térség” fogalma alatt olyan tágabb értelemben vett terület értendő, amelyben a falvak és a kisebb városok, gazdaságilag és szociálisan egységes egészet alkotnak és összehasonlítva a városi térségekkel bennük:

- számottevően alacsonyabb a lakosság, a gazdasági, szociális és kulturális struktúrák koncentrációja, valamint
- a terület nagyobb részét mezőgazdasági, erdőgazdasági, természetvédelmi és kikapcsolódási célokra használják.

E meghatározás legnagyobb érdeme az egyszerűsége. Valójában azonban inkább túlságosan is leegyszerűsíti a vidéki területek lehatárolását, hiszen a vidéki területeknek is megvannak a maguk jellemzői (erősségei, gyengeségei, sajátos igényei), amelyeket szintén fontos megjeleníteni és figyelembe venni (Arcaini et al. 1999, Maác 2001). A Vidéki Térségek Európai Chartája a hivatalos politika rangjára emelte a vidékkel való törődést, s egyik nagy érdeme, hogy az érték elemzését a közvetlen gazdasági (pénzben kifejezhető) értéken túlra is kiterjesztette, ehhez hozzárendelve fogalmazta meg a vidéki térségek hármass funkcióját (Dorgai 1998, Kovács 2003, Sarudi 2003). A Charta szerint a vidéki térségek három funkciója: a gazdasági, ökológiai és szociokulturális funkció (Council of Europe 1996).

A gazdasági funkciók sokszínűek, ugyanakkor kiemelt jelentőségű a fenntartható fejlődés szellemiségének megfelelő mezőgazdasági termelés, amely hozzájárul a vidéken élők megélhetéséhez, a genetikai erőforrások in situ megőrzéséhez, valamint a rekreáció és turizmus alapjainak megteremtéséhez. A Charta a vidék gazdasági funkcióját kiterjeszti a

mezőgazdaságon túlra is, hiszen annak biztosításában fontos szerepet tulajdonít a különböző szektorokban működő kis- és középvállalkozásoknak is. Az ökológiai funkciók a környezet, a természet és a táj megóvásában, azok fenntartható használata során jelennek meg. Kiemelt jelentősége van ebben az élet természetes alapjai (a föld, a víz és a levegő) megőrzésének, azok megfontolt és fenntartható használatának; az okszerű tájhasználatnak, ezáltal az élőhelyek, a biodiverzitás, a genetikai diverzitás és a tájak sokszínűsége megóvásának. A szociokulturális funkciók magukba foglalják a vidéki területekre jellemző társadalmi és kulturális értékek megőrzését s e szerepkörök fejlesztését.

A vidék meghatározása az Európai Területfejlesztési Perspektívában

Az EU területfejlesztésért felelős miniszterei 1999-ben fogadták el az Európai Területfejlesztési Perspektívát (European Spatial Development Perspective, ESDP), ami az Európai Unió kiegyensúlyozott és fenntartható területi fejlődésének egyik fontos alapdokumentuma. Az ESDP-ben foglaltak szerint az EU-ban a vidéki térségekre, mint komplex gazdasági, természeti és kulturális területekre, a változatosság és a belső fejlődés jellemző. Nem jellemezhetők olyan egydimenziós ismérvekkel, mint a népsűrűség, a mezőgazdasági termelés aránya vagy a természeti erőforrások jelenléte. Korábban a döntéshozók a vidéki térségeket olyan homogén területeknek tekintették, amelyekben ugyanazon korlátozó tényezők és lehetőségek határozzák meg azok fejlődését. Amint arra az ESDP is rámutat, ez a szemlélet ma már nem felel meg az EU realitásának, hiszen az európai vidékre a változatosság, a sokszínűség a jellemző, amely megmutatkozik az emberek és közösségeik, a környezet, a táj és a tevékenységek sokféleségében. Tehát a vidék nem csupán a város ellentéte, illetve nemcsak a mezőgazdasági termelés színtere, még ha e területekre jellemző is a mezőgazdasági földhasználat és foglalkoztatottság esetenként magas aránya. Ennek megfelelően az Európai Területfejlesztési Perspektíva integráltan, funkcionális területi egységként, kezeli a várost és a vidéket, amelyet sokféle kapcsolat és kölcsönös egymásrautaltság jellemez (EC 1999).

Az ESPON által kidolgozott város-vidék tipológia

Az ETP 1999-es elfogadása után szorosabb, állandó jellegű és intézményesített együttműködésben gondolkodtak a tagállamok, melynek előmozdítására, a már meglévő területfejlesztéssel foglalkozó kutatóbázisra alapozva, kutatási hálózatot hoztak létre. Ennek keretében 2002-ben hozták létre az ESPON-t (European Spatial Planning Observation Network, magyarul: Európai Területi Tervezési Megfigyelő Hálózat), annak érdekében, hogy az Unió regionális és területi politikájához, a kohéziós jelentések elkészítéséhez, a következő időszakok programjaihoz egyfajta tudományos háttérrel, iránymutatást adjon. Az ESPON-projektek három csoportba sorolhatók. Az ESPON program tematikus projektjei (1) területfejlesztési kulcsfeladatokat vizsgálnak, a politikák hatásait vizsgáló projektek (2) az ágazati és a területfejlesztési politikák térbeli hatásait elemzik, míg a koordináló projektek (3) átfogó, integrált stratégiákat alakítanak ki az európai területfejlesztés számára (Somlyódyné Pfeil 2005, Vajda 2006).

A vidéki térségek meghatározása szempontjából az ESPON 1.1.2. (Város-vidék kapcsolatok Európában c.) tematikus projektje keretében végzett kutatások szolgálnak releváns információkkal. A kutatási zárójelentés (ESPON 1.1.2. Final Report) készítői megállapítják, hogy a vidéki térségek meghatározásának és osztályozásának nincs egyértelmű és világos kiindulópontja. Véleményük szerint a város-vidék kapcsolatok vizsgálata szükségessé teszi a fogalmi tisztázást. A vidék-város kapcsolatok megléte maga után vonja azt a következtetést, hogy van valami, amit „városi”-nak és valami, amit „vidéki”-nek hívunk. Adott környezetben a város és vidék, mint tércategóriák jellemzői és funkciói határozzák meg a közöttük lévő

viszonyt, illetve kapcsolatokat. E kategóriák jellege azonban attól függ, hogyan definiáljuk őket. A tanulmány szerint a városi és vidéki terek meghatározásával tulajdonképpen a közöttük lévő kapcsolatok jellemző vonásait, főbb jellemzőit határozzuk meg. Bármilyen kapcsolat jellegét az abban közreműködő felek, különösen azok funkciói határozzák meg. A város-vidék kapcsolatok vizsgálatának kiindulási pontja, hogy különbséget tegyünk a strukturális és funkcionális kapcsolatok között. A strukturális tulajdonságok a fizikai környezet azon tulajdonságait jelentik, amelyek az emberi tevékenység eredményeképpen évszázadok alatt alakultak ki és viszonylag állandóak. Ilyen szerkezeti tulajdonságok pl. a területhasználat, a településszerkezet vagy a népesség eloszlása. A funkcionális tulajdonságok a fizikai környezet tényleges használati módját jelentik, ilyen például a termelés, a fogyasztás vagy a kommunikáció különböző formái. Egy adott terület városi vagy vidéki jellegét a fent említett strukturális és funkcionális tulajdonságok (népsűrűség, területhasználat, gazdasági tevékenységek, funkciók stb.) alapján határozhatjuk meg. Az előbbieket alapján a város-vidék kapcsolatok mindkét szempont alapján meghatározhatók. Így a város és a vidék strukturális kapcsolatát a fizikai környezet összetétele és alakulása, míg funkcionális kapcsolatukat a környezet használatának módja határozza meg. Idővel a funkciók átalakulnak, ahogy a termelési és fogyasztási jellemzők változnak, ami a fizikai környezet újraformálódását eredményezi. Így minden város-vidék kapcsolat részét képezik a folyamatos változások és átalakulások. A strukturális kapcsolatokat bizonyos stabilitás jellemzi, hiszen a fizikai környezet változása nem hirtelen történik, ezért ezen tényezők viszonylag közömbösek a funkcionális kapcsolatok szempontjából. A funkcionális kapcsolatok azonban gyorsan megváltozhatnak, a különböző funkciók és tevékenységek ugyanis rugalmasan alkalmazkodnak a különböző fizikai környezethez. Ennek hatására, ahogy azt a gyakorlati tapasztalatok is alátámasztják egyre nehezebb világos és egyértelmű különbséget tenni város és vidék között (Bengs és Schmidt-Thomé 2005).

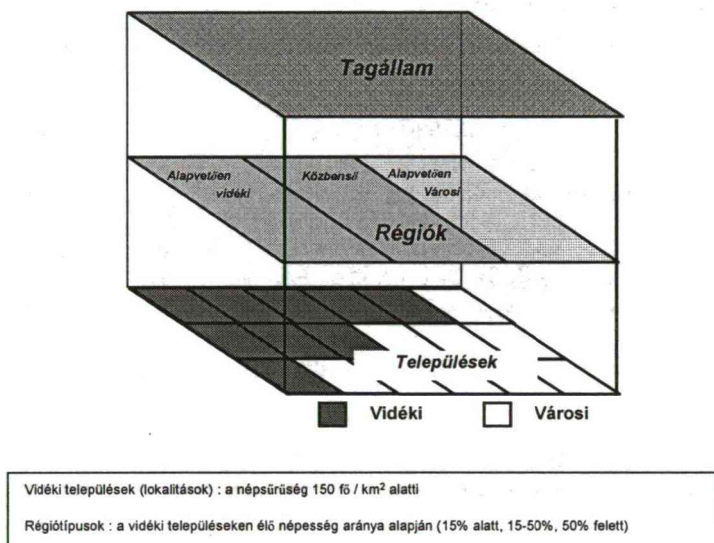
A fejlett piacgazdaságú országokban például a vidéki átrendeződés, a vidéki társadalom és gazdaság jelentős megváltozásának eredményeként a vidéki térségekre egyre inkább az ún. poszt-productivista vidék (post-productivist countryside) válik jellemzővé, azaz a vidéki terek nem elsősorban a klasszikus értelemben vett mezőgazdasági termelés szinterei már. Összefüggésben a város-vidék közötti kapcsolatok változásával ugyanis egyéb tevékenységek, területhasználok és területhasználati módok (minőségi élelmiszertermelés, pihenés és rekreáció, lakóingatlanok, természetvédelem) jelentek meg. E tevékenységek megjelenése pedig átalakította a korábban meglévő, hagyományos struktúrát (Vajda 2006).

Az OECD vidéklehatárolása

A fentiek dacára, az Európai Unióban máig nincs a vidéknek közösségi szinten egységes meghatározása, és semmilyen előírás sincs arra vonatkozóan, hogy a tagországok mit tekintsenek vidéknek. Ettől függetlenül minden tagországnak megvan a maga vidék-meghatározása, ami jellemzően valamilyen társadalmi-gazdasági ismérven (pl. a térség mezőgazdasági jellege, népsűrűség vagy a népességcsökkenés) alapszik. Ebből adódóan a vidéki területek lehatárolása Európában meglehetősen heterogén képet mutat (Arcaini et al. 1999; EC 1997). Felmerül a kérdés, hogy áthidalható-e a probléma, és meghatározhatók-e valamilyen konszenzusos módszer alapján Európa vidéki terei. E tekintetben kiemelt fontossággal bír az OECD által 1994-ben kidolgozott módszer, amely a városi és vidéki térségek megkülönböztetésére a népsűrűséget veszi alapul. Ez a vidéki területek egyetlen nemzetközileg elismert meghatározása, ami azonban csak statisztikai, illetve leíró célokat szolgál, s nem képezi alapját a beavatkozási vagy fejlesztési célterületek meghatározásának a vidékfejlesztési politika számára. Az Európai Bizottság több dokumentumában is hangsúlyozza, hogy az Unió vidéki területeinek lehatárolására következetesen az OECD módszertanát alkalmazza, és kiemeli, hogy az így kapott eredmények egyes esetekben nem

tükrözik megfelelően a területek vidékies jellegét, különösen a sűrűn lakott régiókban (ld. pl. EC 2009).

Az OECD eredeti, 1994-ben publikált módszertana szerint a vidéki területek lehatárolása a figyelembe vett területi szinteknek (helyi és regionális) megfelelően két lépésben történik (ld. 1. ábra).

1. ábra. Az OECD város-vidék tipizálásának alapsémája

Forrás: OECD (1996) alapján saját szerkesztés

Helyi (az uniós területi statisztikai osztályozási rendszer (NUTS) szerint: LAU 2; a mi fogalomrendszerünk szerint települési) szinten vidékinek tekintik azt a települést, ahol a népsűrűség 150 fő/km^2 alatt van. Regionális szinten nagyobb funkcionális vagy adminisztratív egységeket (NUTS 3, a mi fogalomrendszerünk szerint a megyék szintje) különböztetnek meg azok ruralitási foka szerint, attól függően, hogy az adott régióknak mekkora hányada él vidéki településeken. Ennek alapján három típust különítenek el:

- alapvetően (túlnyomórészt) vidéki térség, amelyben a vidéki településeken élők aránya több mint 50%;
- jellemzően vidéki térség (újabban köztes vagy közbenes térség), ahol a vidéki településeken élők aránya 15 és 50% között van;
- alapvetően (túlnyomórészt) városi térség, ahol a népesség kevesebb, mint 15%-a él vidéki településeken (Arcaini et al. 1999, EC 1997).

2007-ben, az OECD 2005-ben publikált módosításait figyelembe véve, változott, helyesebben kibővült a lehatárolás menete, új elemként ugyanis belépett a városi központok szükséges figyelembevétele. Városi központnak tekinthetők azok a 150 fő/km^2 -nél nagyobb népsűrűségű települések, amelyek lakosság száma meghaladja a 200 ezer főt. A megújult módszer harmadik lépése az egyes régiók besorolását módosítja a következők szerint:

- amennyiben az adott, alapvetően vidékinek titulált térségben van olyan város, amelynek legalább 200 ezer lakosa van, ami a régió lakosainak nem kevesebb, mint 25%-át reprezentálja, automatikusan közbenső térség besorolást kap, illetve
- ha az adott közbenső térségben van olyan város, amelynek lakosságszáma meghaladja az 500 ezer főt, ami a régió lakosainak nem kevesebb, mint 25%-át reprezentálja, azt alapvetően városi térségnek kell tekinteni (EC 2009, OECD 2010).

Új város-vidék lehatárolás az EU-ban

Az Európai Bizottság legutóbbi, 2010 decemberében publikált „A vidékfejlesztés az Európai Unióban” c. jelentésében új tipológiát vezetett be, amellyel új és egységes alapot kíván teremteni a városi és vidéki térségek jövőbeni elkülönítéséhez, valamennyi uniós intézmény számára. A módszer kidolgozása 2004-2005-ig nyúlik vissza, amikor a Bizottság kísérletet tett arra, hogy az OECD módszerét térinformatikai megoldásokkal kombinálja. A próbálkozásra akkor még úgy tekintettek, mint egy tisztán tudományos kísérletre (Vard et al. 2005 idézi UN 2007). Az új város-vidék lehatárolásra azért volt szükség, hogy kiküszöböljék a települések és térségek területének eltéréseiből eredő anomáliákat. Ennek érdekében az új tipológia bevezeti az ún. népségi rács alkalmazását, amelynek lényege, hogy az EU területét, egyenként 1 km² területű négyzeteket tartalmazó, rácshálóval fedik be. A módszer a negatív megközelítésből kiindulva határozza meg a vidéki térségeket, azaz, ami nem városi, az a vidéki térség. A módszer segítségével a következő módon határozhatók meg a városi térségek (Eurostat 2010):

- első lépésben kiválasztják a 300 fő/km² népsűrűségi határértéket meghaladó négyzeteket a rácshálóban;
- ezt követően egy szomszédság alapú csoportosítást végeznek, azaz valamennyi, a népsűrűségi határt meghaladó négyzetet a szomszédos nyolc négyzettel vonják össze; amennyiben az 5 ezer kialakított összefüggő négyzetek, cellák összesített népességszáma meghaladja az 5 ezer főt, úgy az adott térség ún. városklaszternek minősül, és ami ezen kívül található, az pedig vidékinek.

Az előbbiekből következik, hogy a módszer kiiktatja a változó területi nagyságú települések szintjét. Régiós (NUTS 3) szinten a korábbi küszöbértékek némi módosításával, de ugyanazon elnevezésekkel történik a besorolás, azzal a különbséggel, hogy nem a vidéki településeken élők aránya, hanem a vidékinek minősülő cellák népességének aránya alapján. A lehatároláshoz az 500 km²-nél kisebb NUTS 3 térségeket, kizárólag besorolási célból, egy vagy több szomszédos NUTS 3 térséggel vonják össze, amelynek eredményeként azok mindegyike ugyanolyan besorolást kap. A vidéki cellák népességének aránya alapján a következő besorolásokat kapjuk (EC 2010):

- alapvetően (túlnyomórészt) vidéki térség, amelyben a vidéki cellák népességének aránya több mint 50%;
- köztes vagy közbenső térség, ahol a vidéki cellák népességének aránya 20 és 50% között van;
- alapvetően (túlnyomórészt) városi térség, ahol a népesség kevesebb, mint 20%-a él a vidékinek minősített cellákban.

Az új tipológia a korábbinak megfelelően veszi figyelembe a nagyvárosi központok jelenlétét az egyes térségek besorolásának korrekciójánál (ld. fentebb). Az új lehatárolás szerint az EU területének 56%-a számít túlnyomórészt vidéki térségnek, ahol a lakosság 24,1%-a él. Ez a terület esetében 4, a lakosság tekintetében 1,6 százalékponttal nagyobb, mint a korábban alkalmazott OECD-módszerrel meghatározott értékek. Magyarország szempontjából

vizsgálva az előbbieket ennél is nagyobb eltéréseket találunk. Hazánk területének 66,1%-a minősül túlnyomórészt vidéki térségnek, ahol a lakosság 47,9%-a él. Ez a terület felől nézve 6,3, a lakosság esetében 8,1 százalékponttal nagyobb, mint a korábbi módszerrel meghatározottak (Eurostat 2010). Az adatokat szemlélve kiderül, hogy mind a vidéki térségek aránya, főként pedig az ott élő népesség aránya Magyarországon jóval magasabb, mint az Unióban.

Érdekességképpen jegyzem meg, hogy a Japán Statisztikai Hivatal (Statistics Bureau of Japan) már 1970 óta használja az előbb bemutatott ún. négyzetrács statisztikát a népesség területi eloszlásának vizsgálatában (Statistics Bureau of Japan 2009).

3. ZÁRSZÓ

Korábban már említettem, hogy az EU-ban nincs egységesen alkalmazott módszer vagy kritériumrendszer a vidéki térségek lehatárolására. A fent bemutatott vidéklehatárolások jobbára ajánlások, illetve statisztikai célokot szolgálnak, de egyik esetben sem jelentenek fejlesztési célú lehatárolást. Az e célból történő lehatárolások tagállami hatáskörben történnek meg, amelyek során településszerkezeti, népességkoncentrációs, területhasználati, illetve bizonyos társadalmi-gazdasági jellemzőkkel összefüggő mutatókat vesznek figyelembe.

IRODALOMJEGYZÉK

- Anonim (1998):** Rurális térségek Európai Chartája. Falu Város Régió, 8. szám. pp. 26-30.
- Arcaini, Elisabetta – Boscacci, Flavio – Camagni, Roberto – Capello, Roberta – Porro, Guido (1999):** A typology of rural areas in Europe. Politecnico di Milano, Milano. <http://www.nordregio.se/filer/spespn/Files/2.3.ruralareas.pdf>
- Bengs, Christer – Schmidt-Thomé, Kaisa (Ed.) (2005):** Urban-rural relations in Europe. ESPON 1.1.2. Final Report. Centre for Urban and Regional Studies Helsinki University of Technology. Electronic publication. http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/ESPON2006Projects/ThematicProjects/UrbanRural/fr-1.1.2_revised-full_31-03-05.pdf
- Council of Europe (1996):** European Charter for Rural Areas. <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta96/EREC1296.htm>
- Dorgai László (1998):** A területfejlesztéstől a vidékfejlesztésig az agrárgazdaság nézőpontjából. A falu, 13. évf. 2. szám. pp. 17-33.
- Du Plessis, Valerie – Beshiri, Roland – Bollman, Ray D. – Clemenson, Heather (2002):** Definitions of "Rural". Agriculture and Rural Working Paper Series No. 61. <http://www.statcan.gc.ca/pub/21-601-m/2002061/4224867-eng.pdf>
- EC = European Commission (1988):** The Future of Rural Society. Commission communication transmitted to the Council and to the European Parliament. COM (88) 501 final, 29 July 1988. Bulletin of the European Communities, Supplement 4/88. http://aei.pitt.edu/5214/01/001713_1.pdf
- EC = European Commission (1997):** Rural Developments. CAP 2000 Working Document. http://ec.europa.eu/agriculture/publi/pac2000/rd/rd_en.pdf
- EC = European Commission (1999):** European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. European Commission. Luxembourg.
- EC = European Commission (2009):** Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information. Report 2009. http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2009/RD_Report_2009.pdf

- EC = European Commission (2010):** Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information. Report 2010. http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2010/RD_Report_2010.pdf
- Eurostat (2010):** A revised urban-rural typology. In: Eurostat regional yearbook 2010. pp. 240-253. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-10-001/EN/KS-HA-10-001-EN.PDF
- Kovács Imre (2010):** A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. MTA doktori értekezés. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- Kovács Teréz (2003):** Vidékfejlesztési politika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Maács Miklós (2001):** A vidékfejlesztés helye, szerepe és fejlődési lehetőségei az Európai Unióban. Doktori értekezés. SZIE, Gödöllő.
- OECD = Organisation for Economic Co-operation and Development (1996):** Territorial Indicators of Employment: Focusing on Rural Development, Paris.
- OECD = Organisation for Economic Co-operation and Development (2010):** OECD Regional Typology. OECD, Directorate for Public Governance and Territorial Development. <http://www.oecd.org/dataoecd/35/62/42392595.pdf>
- Racher, Frances E. – Vollman, Ardene Robinson – Annis, Robert C. (2004):** Conceptualizations of „rural”: challenges and implications for nursing research. Online Journal of Rural Nursing and Health Care, vol. 4, no. 2. pp. 61-77. <http://www.rno.org/journal/index.php/online-journal/article/viewFile/139/137>
- Sarudi Csaba (2003):** Térség- és vidékfejlesztés. A magyar térgazdaság és az európai integráció. Agroinform Kiadó, Kaposvár.
- Somlyódy Péter (szerk.) (2005):** Változási trendek az Unió regionális politikájában – magyar tanulságok. Kutatási zárótanulmány. MTA Regionális Kutatások Központja Dunántúli Tudományos Intézet, Pécs.
- Statistics Bureau of Japan (2009):** A Guide to the Statistics Bureau, the Director-General for Policy Planning (Statistical Standards) and the Statistical Research and Training Institute. Ministry of Internal Affairs and Communications, Tokyo, Japan. <http://www.stat.go.jp/english/info/guide/2009ver/pdf/2009ver.pdf>
- Szakál Ferenc (1999):** A hazai vidékfejlesztés rendszerének EU-konform kialakítási lehetőségei I.: A vidékfejlesztés szervezési és ökonómiai problémái, a mezőgazdasági és a vidékfejlesztési politikák összefüggései. Magyarország az ezredfordulón: MTA Stratégiai Kutatások. BKE Környezetgazdaságtani és technológiai tanszék, Budapest.
- UN = United Nations (2007):** The Wye Group Handbook. Rural Households' Livelihood and Well-Being. Statistics on Rural Development and Agriculture Household Income. United Nations Publication, New York and Geneva. http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/pages/rural/files/9.0_Complete_Publication.pdf
- Vajda Gizella (2006):** Integrált térségfejlesztés az ESPON 1.1.2. program eredményei tükrében. In: Táj, környezet és társadalom. Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére (Szerk.: Kiss Andrea, Mezősi Gábor, Sümeghy Zoltán). SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék, SZTE Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged. pp. 747-756.

KKV-K INNOVÁCIÓS AKTIVITÁSA A DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓBAN

Dr. Ph.D. Vincze-Lendvai Edina¹ - Hodúr Sára²
 főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar, Szeged
 hallgató, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged

SUMMARY

In the 20th century the role of the Universities has changed: the research has become important near the education. Nowadays there is a new, third function: the sale of the results on the market. We wanted to know what connections can be created between the University and the companies. Our aim to investigate the situation and attitudes of SMEs, in the Hungarian South Plain region.

1. BEVEZETÉS

A XX. században az egyetemek szerepe átalakult, az oktatás mellett a kutatás is egyre inkább előtérbe kerül. Emellett napjainkban egy harmadik funkció is megjelenik, a kutatási eredmények piaci értékesítése.

Az Európai Bizottság - a Lisszaboni csúcson (2000.) elhangzottak alapján – az egyetemekre úgy tekint, mint a gazdasági fejlődés motorja (Shattock, 2009). Véleményük szerint az európai egyetemek – összevetve az USA-ban működőkkel – nem használják ki eléggé a potenciáljukat. Elsősorban abban látják a fő hiányosságokat, hogy az európai egyetemek nem képesek az új kihívásokra reagálni, a gazdasági fejlődést támogatni, emiatt rá kell kényszeríteni őket a reformokra (COM, 2006 (a)).

Mindezek hatására az európai, és köztük a hazai egyetemek is, elkezdtek techtranszfer irodákat, spin-off cégeket, kutatáshasznosítási szabályzatokat létrehozni.

Ezen változtatások szükségességét széles körű társadalmi vita övezi.

Kutatásunk során a Szegedi Tudományegyetem ilyen jellegű kezdeményezéséhez mértük fel a kis-és középvállalkozásokat.

Célunk volt a vállalkozói igények feltérképezése, valamint annak a szándéknak a felmérése, hogy a vállalkozók mennyire hajlandók az Egyetemmel együttműködve innovációt végrehajtani, illetve szakmai ismeretekre szert tenni.

2. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. A TECHTRANSZFER FOGALMA, TÍPUSAI

A techtranszfer nem más, mint a „know-how, a műszaki tudás, a vagy technológia egyik szervezeti környezetből a másikba való áramlása” (Roessner, 2000). Másképpen megfogalmazva, egy úgynevezett esernyőfogalom, amely egy sor tevékenységet takar, a technológia kidolgozásától annak piaci megvalósításáig (Doheny- Farina, 1992).

Az egyetemi techtranszfer realizálódása számos csatornán keresztül történhet. Egyes szakemberek (Link et al, 2006) két fő típusát különböztetik meg:

1. Formális - pl. licence szerződések, spin-off vállalkozások, egyetemi-ipari kutatási projektek
2. Informális – pl. baráti interakciók, egyetemi oktató – vállalati kutató közös publikációja.

NIETO (2004) megállapítása szerint a kutatók igen gyakran szinonimaként használják az innováció és az új technológia kifejezéseket. Ezt az elméletet a Frascati kézikönyv (OECD, 2003) is alátámasztja, miszerint „az innováció egy ötlet átalakulása vagy a piacon bevezetett új, illetve korszerűsített terméké, vagy az iparban, a kereskedelemben felhasznált új, illetve továbbfejlesztett műveletté, vagy valamely társadalmi szolgáltatás újfajta megközelítése.”

Az innováció-elmélet új megközelítései a kutató és az egyetem korábnál intenzívebb és hosszabb távú részvételét feltételezi az innováció/techtranszfer folyamatában: a kutatót nem a piactól elszigetelt, hanem azzal folyamatosan együttgondolkodó és együttműködő személynek látatják. A „nagy tudomány” (Price, 1963), melynek fő jellegzetessége a forráskoncentráció, a specializált személyzet (amelyben megjelenik a laboratóriumi munkát koordináló menedzser vagy üzletember), valamint a társadalmi és politikai célokra való utalás, már projektalapú, „nagybani” és drága műszerezettséget igényel (Laki & Palló, 2001). Így a kiemelkedő tudósok sem engedhetik meg maguknak, hogy azzal foglalkozzanak, amivel akarnak, hanem be kell bizonyítaniuk, hogy az ő munkájukat érdemes támogatni.

2.2. A TUDOMÁNYOS VÁLLALKOZÓISÁG ÉS FŐBB FORMÁI

A szakirodalom az egyetem-ipari techtranszfer, sőt a spin-off vállalkozások létrehozásának a szinonimájaként kezeli a tudományos vállalkozóiságot (Klofsten, Jones-Evans, 2000). Hart (2003), a tudományos vállalkozóiságot tágan értelmezve azt az egyetemek gazdasági növekedésben és a nemzeti innovációs rendszerben betöltött szerepével, szűken értelmezve pedig a techtranszferrel azonosítja.

Louis et al (1989) a tudományos vállalkozói tevékenység öt alapvető formáját különbözteti meg, melyek a hagyományos kutatói szerepkörrel való kompatibilitásuk csökkenő sorrendjében a következők:

1. elmozdítás (pályázat által finanszírozott) kutatási projektek,
2. egyetemen kívüli kiegészítő jövedelemszerzés (pl. szakmai tanácsadás),
3. vállalati források elnyerése az egyetem-ipari kapcsolatok kiaknázása által (pl. szerződéses kutatás),
4. kutatási eredmények szabadalmaztatása, valamint
5. a kutatási eredmények hasznosítására létrehozott (spin-off) vállalkozások működtetése.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A Dél-Alföldi régióban tevékenykedő kis- és középvállalkozók attitűdjeit, motivációit, illetve konkrét problémáit egy kérdőíves kutatással kívántuk megismerni. Első körben az összeállított kérdőívek egyénileg, online módon töltöttük ki a vállalkozások vezetőivel. Azok szereztek tudomást erről a felmérésről, akik a Csongrád Megyei Kereskedelmi és Iparkamara tagjai. Őket a Kamara a Hírlevelén keresztül értesítette a felmérésünkről. Az adatszolgáltatás önkéntes volt, ugyanakkor a későbbi elérhetőség érdekében elkértük a cégek, illetve vezetőik pontos címét, telefonszámát is. A vállalkozó által kitöltött kérdőíveket, 46 db-ot, Microsoft Excel program segítségével dolgoztuk fel.

4. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

Az eredmények értékelésénél a kérdések sorrendjét követjük – kérdéscsoportokra bontva.

Az első kérdéscsoportnál a vállalkozásokkal kapcsolatos általános jellegű kérdésekkel kezdtünk.

A kérdőívet kitöltők cégei az alábbiakkal jellemezhetők (1. táblázat):

1. táblázat. A válaszadók vállalkozásainak statisztikai jellemzői (n= 46)

<i>A vállalkozás jellege szerint</i>	darab	%
Egyéni	16	34,8
Társas	30	65,2
<i>A vállalkozás mérete szerint</i>		
Mikro	32	69,6
Kis	11	23,9
Közép	3	6,5
<i>A vállalkozás tulajdona szerint</i>		
Magyar	46	100

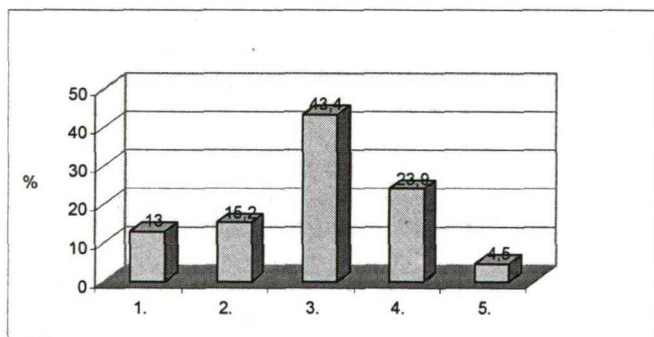
A vállalkozások tevékenységi köre alapján igen széles spektrumot tapasztaltunk. A legtöbben építőiparral (28,3%), szolgáltatással (23,9%), illetve vendéglátással (17,4%) foglalkoznak.

A következő kérdésünkben arra kerestük a választ, hogy a vállalkozó mióta folytatja az adott tevékenységét. Ebből azt szeretnénk volna megtudni, hogy mennyire mélyedt már el az adott tevékenységi körben, mekkora tapasztalattal rendelkezik. A válaszadók 80%-a 10 évnél régebben kezdett hozzá a cége tevékenységének folytatásához, és csupán 7% mondta azt, hogy 1-3 éve végzi működését. Elmondható, hogy a válaszadók 93%-a már több, mint 5 éve, folytatja munkáját az adott területen, tehát elegendő tapasztalattal rendelkezik a szakterületén, így átlátja a gondokat, problémákat.

Ezen a gondolatmeneten tovább haladva kérdeztük meg azt, hogy foglalkozott-e korábban más tevékenységgel. A válaszadók majdnem 60%-a kezdettől fogva csak az adott szakterületen tevékenykedik.

A következőkben arra voltunk kíváncsiak, hogyan látják a jelenlegi helyzetüket a vállalkozók. Megkértük őket, hogy egy 1-5-ig tartó skálán értékeljék a vállalkozásuk eredményességét. A kapott értékeket az 1. ábra szemlélteti. A diagram alapján megállapítható, hogy a vállalkozók 43%-a közepesen elégedett a cégével, illetve annak eredményességével. Azok aránya, akik elégedetlenek (1-es, 2-es minősítés), valamint azoké, akik elégedettek (4.,5. minősítés), pontosan egyforma.

Összességében 2,91 átlagpontot adtak a megkérdezettek a vállalkozásuk eredményességére.

1. ábra. A vállalkozók megoszlása az elégedettség mértéke szerint (n=46)

Forrás: saját szerkesztés, saját kutatás alapján

A jelenlegi helyzet értékelése mellett kíváncsiak voltunk a jövőbeni kilátásokról alkotott véleményükre is. A kérdőívkitöltők 39%-a vélte azt, hogy stagnálás várható, és ugyanennyien gondolták azt is, hogy rosszabbodni fog a helyzetük. A többiek (27%) optimistán tekintettek a jövőre.

A két választ összevetve nem tudunk szignifikáns összefüggést találni a jelenlegi és a jövőbeni helyzet között, vagyis pl. ha jelenlegi helyzetével csak 2-es szinten van megelégedve, akkor is ugyanúgy gondolhatja, hogy javulni vagy éppen rosszabbodni fog az állapota, mintha per pillanat 4-es szintűnek értékelné a vállalkozása sikerességét. Ha azonban a jelenlegi helyzetét közepesnek ítélte meg valaki, akkor jellemzően a „rosszabbodni fog”, illetve a „stagnál” választ jelölte be.

A második kérdéscsoporttal azt próbáltuk meg feltérképezni, indirekt módon, hogy szükségét érzik-e annak, hogy kapcsolatot vegyenek fel az Egyetemmel.

Ennek érdekében megkérdeztük, van-e jelenleg valamilyen megoldásra váró, nem anyagi jellegű problémájuk, illetve olyan ötletük, amit szeretnének kivitelezni, de egyedül nem sikerülne.

A vállalkozók 41%-a érzi úgy, hogy van nem anyagi jellegű problémája, és 46% gondolja azt, hogy szakember segítségére lenne szüksége a céljai megvalósítása érdekében. Ez az adat igen fontos a számunkra, hiszen ők képezhetik azt a potenciális célcsoportot, amellyel az egyetem felveheti a kapcsolatot.

A kérdést konkrétan megvizsgálva az alábbiakat mondhatjuk el.

A problémák megfogalmazásánál döntő részben nem konkrétumok, hanem általános panaszok kerültek a kérdőívbe, pl. munkavállalók alkalmazásának nehézségei, kevés megrendelés, magas bérleti díj, kevés támogatás, stb. Konkrét problémaként a marketing-tevékenység nem megfelelő eredményessége szerepel 2 helyen is.

Az ötletek felsorolása esetében is inkább az általánosságokat ismertették, pl. feketegazdaság megszüntetése, de emellett már több konkrétum is olvasható: gyártástechnológia fejlesztése, géppark bővítése, digitális készülék kidolgozása, külföldi partner céggel kapcsolat felvétele.

Sikerült olyan információhoz jutni, ami elősegíti a végső cél megvalósítását.

A harmadik kérdéscsoport a vállalkozások innovációs tevékenységére irányul. Itt azzal kapcsolatban próbáltunk adatot gyűjteni, hogy a vállalkozások mennyire folytatnak K+F tevékenységet, illetve rendelkeznek-e innovációs szervezettel.

A válaszok – amelyek előre sejtethetőek voltak – a 2. táblázatban kerültek összefoglalásra.

A vállalkozások döntő többsége nem folytat K+F tevékenységet, és mindegyikről elmondható, hogy innovációs egységgel nem rendelkezik. Igen kis hányaduk jelezte azt, hogy szeretne ilyet létrehozni, ők szintén célcsoportjai az egyetemi programnak, hiszen ebben segítséget lehet nekik nyújtani.

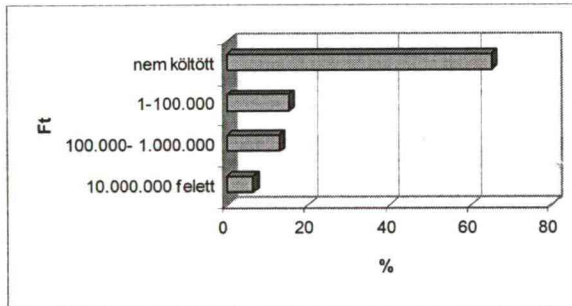
Azok, akik nullszéria-gyártással, illetve fejlesztéssel foglalkoznak, jellemzően a saját cégükön belül oldják meg.

3. táblázat. A vállalkozások megoszlása a K+F, illetve az innovációs tevékenység alapján (n=46)

<i>K+F tevékenység</i>	darab	%
Fejlesztés	5	10,9
Nullszéria gyártás	3	6,5
Egyik sem	38	82,6
<i>Innovációs szervezet</i>		
Van	0	0
Nincs	46	100
<i>Innovációs szervezet létrehozására való igény</i>		
Van	5	10,9
Nincs	41	89,1

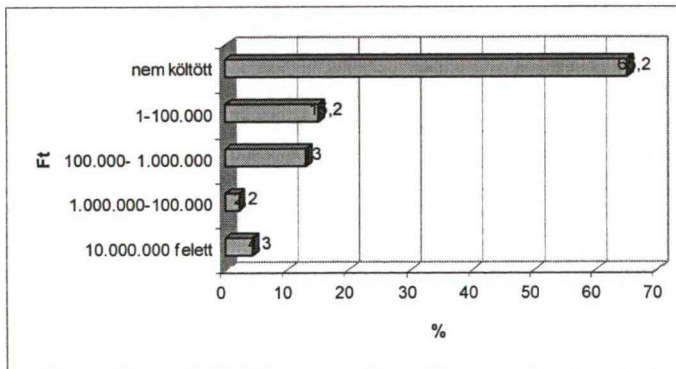
Forrás: saját szerkesztés, saját kutatás alapján

Itt tettük fel azt a kérdést, miszerint mennyit költött az elmúlt évben innovációra, illetve mennyit szándékozik költeni az idén. A válaszok a 2.,3. ábrán láthatóak.

2. ábra. A válaszadók megoszlása az innovációra költött összeg alapján (2009., %; n=46)

Forrás: saját szerkesztés, saját kutatás alapján

3. ábra. A válaszadók megoszlása az innovációra költendő összeg alapján (2010., %; n=46)

Forrás: saját szerkesztés, saját kutatás alapján

Az adatok a korábbi válaszokat támasztják alá. A vállalatok 65%-a nem költött és nem is szándékozik költeni újításra. A maradék 35% fele 1-100.000 Ft közötti összeget szánt, illetve szán innovációra, míg olyan is volt, aki 10.000.000 Ft feletti értéket jelölt be. Ők valószínűleg nem az innovációs tevékenységre, hanem pl. új eszköz beszerzésére gondoltak a válaszadáskor.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A Szegedi Tudományegyetem – a megváltozott társadalmi gazdasági körülmények hatására – egy új, az USA-ban és az EU-ban már elfogadott irányba indul: a tudományos vállalkozóiság felé.

Ennek első lépéseként egy vizsgálatot végeztünk a Dél-Alföldi régió kis- és középvállalkozóinak körében.

A témakörök alapján képet kaptunk az alábbiakról:

- a vállalkozások fontosabb paraméterei,
- aktuális gondok, megvalósításra váró ötletek,
- innovációra való hajlandóság,

A kérdőívet 46 személy töltötte ki. A kitöltési arány – a régió összes kkv-k számához képest igen kicsi, azonban már ez a majdnem félszáz válaszadó alapján is tudunk megállapításokat tenni.

A válaszok alapján az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

- a kérdőív segítségével megismerhettük a válaszadók megoldásra váró problémáit, így tehát alkalmas az igények felmérésre;
- a szakirodalmi előrejelzésekkel összhangban a megkérdezettek között sem jelentős az innovációs tevékenység;

Az eredmények alapján a javaslatunk a következők:

- szükséges lenne a kérdőívek más módon való eljuttatása a célcsoport számára (kérdőbiztosok, esetleg postai úton) – az online módszer esetében igen kicsi a kitöltés aránya;
- a kutatás eredményességéhez minél több kitöltött kérdőívre lenne szükség, hiszen a nagyobb mintaszám növeli a reprezentativitás mértékét;
- a szakemberek minél előbb keressék fel az adott problémát, illetve megvalósítandó ötletet jelző vállalkozót – hiszen, ha a megkérdezettek látják, hogy volt értelme a kérdőív kitöltésének, ismerőseiknek, barátaiknak is felhívják a figyelmét a lehetőségre;
- a kapott eredmények alapján érdemes elgondolkozni egy újabb kérdőív összeállításán, amellyel még jobban feltárhatjuk az adott területet (pl. egy tanfolyam körülményeit, a szaktanácsadás időpontját), hogy minél jobban megismerjük a célcsoport igényeit.

A cikk a TÁMOP-4.2¹.1-08/1-2008-0002 azonosító számú, „Tudáshasznosulást, tudástranzfert szolgáló eszköz- és feltételrendszer kialakítása, fejlesztése a Szegedi Tudományegyetemen és a Dél-alföldi régióban” című projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósul meg.

IRODALOMJEGYZÉK

COM (2006): Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Delivering the Modernization Agenda for Universities: Education, Research and Innovation. Brussels, Brussels: Commission of the European Communities.

Doheny-Farina, S. (1992): Rhetoric, Innovation, Technology: Case Studies of Technical Communication in Technology Transfer. Cambridge, Massachusetts; London, England: The MIT Press.

Klofsten, M., Jones-Evans, D. (2000): Comparing academic entrepreneurship in Europe—The case of Sweden and Ireland. *Small Business Economics*, 14(4), pp.: 299-309.

Laki, J., Palló, G. (2001). Projektvilág és informális hálózat. In N. Kristóf, A 21. századi kommunikáció új útjai (old.: 173-93). Budapest: MTA Filozófiai Kutatóintézete.

Link, A. N., Siegel, D. S., Bozeman, B. (2006): An empirical analysis of the propensity of academics to engage in informal university technology transfer. *Rensselaer Working Papers in Economics*

Louis, K. S., Blumenthal, D., Gluck, M. E., Stoto, M. A. (1989). Entrepreneurs in academe: An exploration of behaviors among life scientists. *Administrative Science Quarterly*, 34(1), pp.:110-131.

Nieto, M. (2004): Basic Propositions for the Study of the Technological Innovation Process in the Firm. *European Journal of Innovation Management*, 7(4), pp.:314-24.

OECD (2003): Turning Science into Business, Patenting and Licensing at Public Research Organisations. Paris: OECD.

Price, D. (1963): Little Science, Big Science. New York: Columbia University Press.

Roessner, J. (2000): Technology transfer. In C. (. Hill, *Science and Technology Policy in the U.S.: A Time of Change*. London: Longman.

Shattock, M. (2009): Research, technology and knowledge transfer. In M. (. Shattock, *Entrepreneurialism in Universities and the Knowledge Economy* (old.: 33-48). Open University Press: SRHE & Open University Press.

A HAZAI EGÉSZSÉGTURIZMUS MINŐSÉGÜGYI ÉRTÉKELÉSE

Dr. Ph.D. Marosi Tibor¹, Prof. Molnár Pál²
¹egyetemi docens, ²egyetemi tanár
 Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar, Szeged

SUMMARY

In recent years, the role of health tourism has become more significant in Hungary due to growing health awareness, good domestic conditions and the increasingly completed health services. Beside the conditions Hungary has long traditions and internationally accepted references in this area, nowadays wellness tourism is becoming increasingly popular. Hungary is one of the biggest source of thermal waters, thus health tourism can be a vital part of the domestic tourism industry. The developments of health tourism services are also important for tourist destination.

In this paper an overall assessment was done about the services belong to health tourism. Applying a questionnaire survey the evaluation of a Hungarian practice was accomplished, and about 100 wellness hotel were involved, from all parts of Hungary. The results indicate that quality management systems are applied in high rate, but requirements are not determined or applied precisely. Also important establishment is that wellness hotels take the necessary steps to shape up the inner and outer environment perfectly, but feedbacks and direct surveys of guests are missing in many cases. The competition is strong in the market of health tourism, if Hungary means to strengthen his position has pay more attention for implementation of quality practice.

1. BEVEZETÉS

Az egészségturizmus gyakorlatilag egyidős az emberiséggel. Folyamatosan keressük a gyógyulási lehetőségeket a különböző betegségekből, melyek nagyon sokfélék lehetnek: kötődhetnek személyekhez, növényekhez, állatokhoz, helyekhez. Minden kultúrának megvoltak, megvannak a maga gyógyítói - akiket hívhatunk sámánoknak, varázslóknak, bábáknak vagy orvosoknak - és szent helyei. Ez utóbbiak rendszerint valamilyen fontos természeti adottsággal rendelkeznek: különleges mikroklímával rendelkező barlangok vagy völgyek - például sóbányák, cseppkőbarlangok közelében, tengerparton vagy erdőkel körülvett, elzárt területeken -; magas ásványi anyag tartalmú gyógyvizek; forró vízű források; bizonyos növényzet. Bár már az ókorban is voltak, akik gyógyulási céllal kerestek fel egy-egy várost vagy fürdőt, a gyógyszállók és -fürdők a XIX. század végén és a XX. század elején kezdtek elterjedni.

1.1. AZ EGÉSZSÉGTURIZMUS FOGALOMRENDSZERE

Az egészségturizmus összetett fogalom, a turizmusnak azon területét jelenti, ahol az utazás alapvető célja az egészségi állapot javítása, megőrzése. Az igénybe vett szolgáltatások alapján az egészségturizmuson belül két terület különíthető el, a gyógyturizmus és a wellness turizmus. E két terület mellett egyre hangsúlyosabb a medical wellness, mely jellemzően Nyugat-Európából terjeszkedik. (ESK 2010)

1.2. AZ EGÉSZSÉGTURIZMUS CÉLCSOPORTJAI

A személyek mobilitásának növekedése azt eredményezte, hogy a világ bármely pontja elérhetővé vált. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az Európai Unió az egészségügyi ellátásra is érvényesíti a szolgáltatások szabad áramlásának elvét, illetve, hogy az Egyesült Államok egyes betegbiztosítói előzetes minősítés után hajlandóak finanszírozni a biztosítottak kezelését a tengerentúlon is, akkor láthatjuk, hogy a piac hatalmas és a lehetőségek csaknem végtelenek az egészségturizmus területén. Az egészségturizmus célcsoportjai a különböző ágak szerint változnak. Általában elmondható, hogy közép- vagy felsőfokú végzettséggel

rendelkező, zömmel városban lakó személyekről van szó. De míg a wellness turizmus az egészséges, fiatal- és középkorú vendégekre épít, akik számára a feltöltődés és egészségmegőrzés az elsődleges szempont; addig a gyógyturizmus a közép- és időskorú, valamely krónikus betegségtől szenvedő és gyógyulási céllal érkező vendégeket várja a világ nagy részén. Európában jellemző a népesség elöregedése, ami jelen esetben növekvő keresletet jelent. Medical wellness esetén a célcsoportba azok a vendégek tartoznak, akik - életkortól függetlenül - vagy enyhébb betegségben szenvednek vagy valamely betegséget orvosi alapon szeretnének megelőzni (Gulyás E. 2003).

1.3. AZ EGÉSZSÉGTURIZMUSHOZ KAPCSOLÓDÓ SZOLGÁLTATÁSOK

Az ezredforduló utáni első tíz évben az egészségturizmus iránt érdeklődők száma Németországban megduplázódott. A szolgáltatások iránti érdeklődés kiváltó okai között szerepel az általános rossz kondíció, a túlsúly, testi fájdalmak, de olyanok is mint a kimerültség vagy a stressz (Aquaprofit 2007). Az egészségturizmus esetén kevés a jó hírnév vagy a természetes adottság megléte. Ehhez a turisztikai ághoz elengedhetetlen néhány speciális szolgáltatás nyújtása a kereskedelmi szálláshelyeken vagy a magánkórházakban. A keresett szolgáltatások köre rendkívül széles, a fogászati beavatkozásoktól, a terhesség megszakításon keresztül a plasztikai sebészeti beavatkozásokig terjed. A kiváltó ok a legtöbb esetben az, hogy a műtétet olcsóbb elvégeztetni egy másik országban. Egy felmérés szerint egy amerikai sem utazna másik országba orvosi kezelésre, ha megtakarítása 200 dollár vagy ennél kevesebb lenne. Kevesebb, mint 10 %-uk utazna, ha a megtakarítás összege 500 és 1.000 dollár között van. A biztosítással nem rendelkezők negyede és a biztosítással rendelkezők 10 %-a utazna, ha a megtakarítás 1.000 és 2.400 dollár között van. Viszont 10.000 dollár feletti megtakarítás esetén a biztosítással nem rendelkezők 38 %-a, a biztosítással rendelkezők negyede biztosan utazna (Reier S. 2004).

1.4. AZ ÁGAZAT HELYZETE AZ UTÓBBI ÉVEKBEN

Mint minden gazdasági ágazatra, a turizmusra is hatással volt a 2008-as gazdasági világválság. Hazánkban a folyamatosan megvalósuló beruházások miatt a szállodai egységek és a férőhelyek száma növekedett 2009-ig. 2008-ban az egy vendégre eső vendégéjszakák száma, 2009-re pedig a látogatók és a vendégéjszakák száma egyaránt csökkent, ezzel megszakadt a korábbi évek folyamatosan növekvő tendenciája. Ugyanakkor a Magyarországra érkező külföldi látogatók száma folyamatosan növekszik. Több belföldi vendégéjszakához arányaiban kevesebb szállodában eltöltött éjszaka kapcsolódik, az emberek jobban megnézik, hogy mire költik a pénzüket, többen választják a szállodák helyett a más kategóriába eső kereskedelmi szálláshelyeket.

Az orvosi szolgáltatásokra alapozott egészségügyi turizmus iránt folyamatosan nő az érdeklődés Európában. (Kincses Gy. 2010) Egyre több ország céljai között, vagy a területre vonatkozó stratégiájában jelennek meg újabb kijánlható szolgáltatások. Ez állami támogatásokat is jelent a fejlesztésekben és a marketing tevékenységekben. Kincses szerint a hazai a gyógyvíz alapú egészségturizmus az orvosi turizmus piacán önmagában nem piacképes. Ennek jobb kihasználása érdekében a meglévő természetes gyógytényezőket nagyobb hozzáadott értékkel (orvosi szolgáltatásokkal) kell kiegészíteni. Véleménye szerint a gyógyfürdők népszerűsítése mellett, nagyobb figyelmet kell fordítani az egyes betegségekre alkalmazható komplex megoldások kialakítására.

2. ANYAGOK ÉS MÓDSZEREK

Elsődleges célunk volt felmérni, hogy a szállodák alkalmaznak-e minőségirányítási rendszereket, illetve mennyire jelenik meg a minőségügyi szemlélet a működésükben.

Válaszokat kerestünk arra, hogy milyen fejlesztési lehetőségek indokoltak a hazai egészségturizmus területén.

A kutatás eredeti elképzelése kis mintaszámon mélyinterjú alkalmazása lett volna, de a megkeresések során ettől a cégek többnyire elzárkóztak. Ennek okait közvetlenül nem vizsgáltuk a későbbiekben, de indirekt módon kaptunk választ erre a magatartásra. A felmérést ezután kiterjesztettük több intézményre, kérdőívet alkalmazva garantáltuk a névtelenséget és a bizalmas adatkezelést. Néhány esetben személyes interjút is alkalmaztunk. A kérdőívek elektronikus úton kerültek kiküldésre, 115 véletlenszerűen kiválasztott wellness szálloda részére. A 83%-os visszaküldés (95 db) meglepően jó aránynak tekinthető, különösen azért mert ezek mindegyike alkalmas volt a feldolgozásra. A felmérés 2010 nyarán készült. A kérdőív összesen 15 kérdést, tartalmazott, a kiértékeléshez és az ábrázoláshoz excel programot használtunk.

3. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

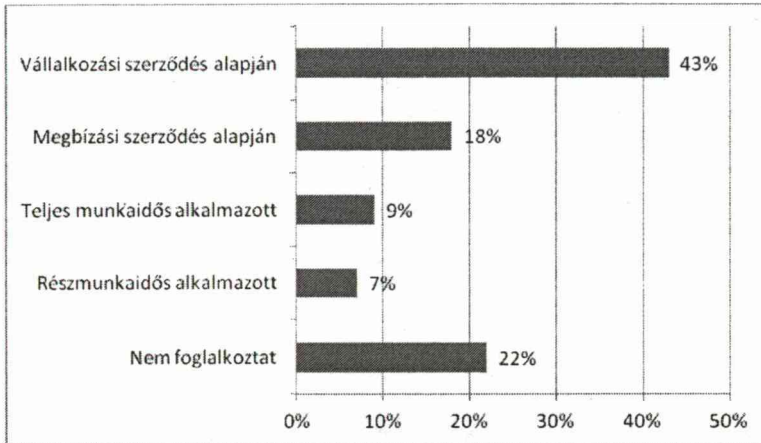
3.1. A KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

A 95-ből 87 szállodát üzemeltetnek kft formájában, azaz az összes egység 92 %-át, ami rendkívül magas arány. Kis részük van részvénytársaságok üzemeltetésében (5%), a betéti társaságok (2%) és alapítványok (1%) részesedése elenyésző.

A vizsgált szállodák közül egy sincs állami vagy egyházi tulajdonban. Csaknem az összes magánkézben van, melyek közül 68% belföldi, 10% külföldi és 19% vegyes tulajdonosi körrel rendelkező cég.

A legtöbb szállodában a foglalkoztatottak száma 100 és 150 fő között van (64%), 50 főnél kevesebbet 12% foglalkoztat, a többi kategóriába szinte alig tartoznak szállodás. Az adatok vonatkoznak az összes munkatársra a műszaktól a vendéglátó egységekben dolgozókon keresztül a gyógyászatig, beosztástól függetlenül.

Az alkalmazott minőségirányítási rendszerek tekintetében a válaszok elsősorban pozitív eredményt sejtetnek. 85% nyilatkozott úgy, hogy van ilyen rendszer, ugyanakkor elgondolkodtató, hogy kizárólag ISO 9001 szabvány szerinti tanúsításról van szó. Itt jegyezném meg, hogy a nem válaszolók között a hozzáférhető információk alapján sok olyan egység is volt, amely magát „zöld” vagy „kiemelten környezettudatos” szállodaként jellemzi. A 95 szállodából egynek sincs ISO 14001 vagy EMAS rendszere, mely a környezetközpontú gyakorlati megvalósításokat helyezi előtérbe. De nem találunk ISO 22000 élelmiszerbiztonsági szabványt alkalmazó vagy Medical Wellness tanúsítással rendelkező szállodát sem.

1. ábra. Hogyan alkalmaz minőségügyi felelőst vagy szakembert?

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A válaszadók 78%-a foglalkoztat minőségügyi felelőst, szakembert, az 1. ábrán látható, hogy milyen formában.

A legtöbb cég vállalkozási szerződés keretein belül foglalkoztat erre a feladatra alkalmas személyt. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a rendszert kiépítő partner biztosít szerződés alapján folyamatos felügyeletet a megbízó részére. Ez több szempontból is előnyös lehet, például biztosított a szakmai hozzáértés és kevesebb költséggel jár.

A jelenlegi piaci és versenyhelyzetben elengedhetetlen a fejlesztésekhez a különböző szolgáltatásokat igénybevevő vendégek elégedettségének mérése. A kapott eredmény meglehetősen rossz volt, a válaszadók 83 %-a nem gyűjt információt a vendégeitől, a maradék 17%-ból is csupán 4% kérdez rá a vendég távozásakor személyesen vagy kérdőíves formában az elégedettségre! Ezeket a méréseket és elemzéseket stratégiai szinten kellene kezelni!

A mérésekhez kapcsolódóan meg szeretnénk tudni, hogy mi történik a vendégek visszajelzéseivel, dokumentálják-e azokat illetve hol, milyen formában jelennek meg a szolgáltatást „alakító” folyamatokban. A visszajelzéseket a megkérdezett szállodák 75%-a kezeli, de a dokumentumokat a legtöbben (64%) fél évig sem őrzik meg. Csupán 1% jelezte, hogy 5 éven túl is megtartja ezeket. Ez a gyakorlat nem teszi lehetővé középtávrá (vagy hosszútávrá) a visszajelzések összehasonlítását, trendek elemzését. Még szomorúbb az a tény, hogy a megkérdezettek negyede úgy tűnik, nem sok figyelmet fordít a vendégek visszajelzéseire. Ezek után nem meglepő, hogy a szállodák nagy része nem kezeli az észrevételeket. Mindössze 24 % tartja annyira fontosnak a vendégek véleményét, hogy felhasználja azt a tervezés, helyesbítő vagy megelőző tevékenység során, esetleg szóba kerül vezetőségi átvizsgáláson. A legmelegebb ugyanakkor az az őszinte vélemény, hogy 76% egyáltalán nem használja fel ezeket az információkat!

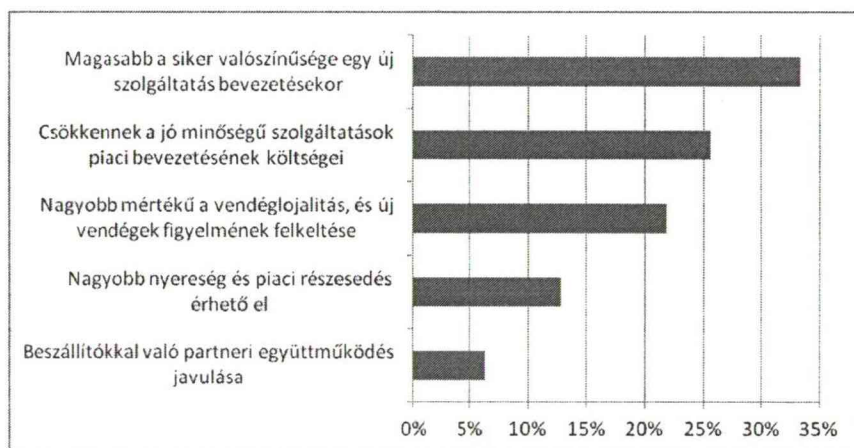
A további kérdések során kizárólag azon egységek válaszait vettük figyelembe, akik irányítási rendszert működtetnek, mint a korábbiakban kiderült ez jelen mintán az ISO 9001 szabványszerinti alkalmazással azonosítható. A válaszadók szerint a minőségirányítási rendszer működésének kézikönyv szerinti megfelelést kevesen vizsgálják rendszeresen (12%), ugyanakkor 56% azt vallja, hogy a működésben alkalmazzák az eljárásokban leírtakat. Ez tűnhet ellentmondásnak is, de valójában a vezetői felülvizsgálatok és a belső auditok hiányát, hiányosságát, ennek ellenére a tanúsító auditokon való megfelelést tükrözi. A válaszok alapján a minőségügyi kézikönyv minden alkalmazott számára közvetlenül elérhető vagy elektronikus úton (36%), vagy papír alapon (34%), illetve közvetve egy megbízott

munkatárson keresztül (12%). Csupán 8% nyilatkozott úgy, hogy nem mindenki tudja ezt a dokumentumot elérni.

A kérdéssor legvégén válaszokat kerestünk arra, hogy a szervezet számára milyen előnyökkel járt a minőségirányítási rendszer bevezetése. A válaszadók a rendszer legnagyobb előnyének azt tartják, hogy egy új szolgáltatás bevezetésekor magasabb a siker valószínűsége, mint a bevezetés előtt. Szorosan ehhez kapcsolódik, hogy 26 % szerint e szolgáltatások bevezetésének költségei is csökkentek. (2. Ábra)

A kérdőívek összesítésekor, az adatok kiértékelésekor néhol ellentmondás tapasztalható. Ez egyrészt abból adódhat, hogy a kitöltők nem fordítottak elég figyelmet a kérdések megválaszolására, vagy nincsenek tisztában azzal, hogy egy minőségirányítási rendszer működtetése milyen valódi előnyöket jelent.

Megdöbbenő az a tény, hogy milyen kevés azoknak a szállodáknak a száma, akik rendszeresen gyűjtenek adatokat a vendégektől, annak ellenére, hogy ennek technikai feltételei viszonylag könnyen és kis forrás ráfordítással megvalósíthatók. Meglepő volt, hogy még azok az egységek is, amelyek energiát, pénzt és időt fordítottak egy minőségirányítási rendszer kiépítésére és tanúsíttatására, mennyire nem foglalkoznak annak karbantartásával és fejlesztésével. Ehhez kapcsolható az az eredmény, hogy a munkatársak tájékoztatására és tevékenységük ellenőrzésére sem fordítanak kellő hangsúlyt. Ezek a negatív eredmények már középtávon a nyújtott szolgáltatások színvonalának csökkenését jelenthetik, ami piacvesztéssel és ebből adódóan anyagi veszteséggel jár.

2. ábra. Milyen előnyök várhatók a minőségirányítási rendszer bevezetésével?

Forrás: A szerző saját szerkesztése

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Magyarországon a gazdasági válság ellenére az ágazatot érintő fejlesztések nem álltak le teljesen, az üzemeltetők inkább a költségek átcsoportosítását, a működtetés racionalizálását választották a lehetséges megoldások közül. A továbblépés feltételei összességében adottak, a kereslet újbóli feleledésének van reális alapja.

A főbb küldő országok irányából újra erősödik a kereslet hazánk iránt; a 2008-as évhez képest az utazók számában és a bevételekben is emelkedés jelentkezik. Mindazonáltal nem hagyhatjuk figyelmen kívül a többi régiós ország erősödését sem ezen a piacon. Szlovéniának és Szlovákiának külön helyzeti előnyt jelent az euro használata is, mely megkönnyíti az összehasonlíthatóságot például Németország vagy Ausztria ár- és szolgáltatási viszonyával.

Az országos szintű marketingstratégia komoly átgondolást és kiszélesítést igényel, mivel jelenlegi formájában nem minden esetben a legcélravezetőbb megoldásokat alkalmazza a piacok meggyőzésére. A kommunikáció témáját is tekintve kissé egyoldalú, több szempontot figyelmen kívül hagy.

Komoly probléma a szállodák létesítésének- és besorolásának, illetve az általuk nyújtott szolgáltatások minősítésének feltételei közötti ellentét. Míg előbbi szigorúan szabályozott; utóbbi esetleges, az üzemeltető belátására van bízva, hogy fordul-e független tanúsító szervezethez vagy sem. A 2005 óta bevezetett és a HOTREC¹² által akkreditált Nemzeti Turizmus Minőségi Díj egyre népszerűbb, de a díjazottak között egyelőre nem elegendő a gyógyturizmus szolgáltatások száma, bár számuk folyamatosan nő.

Habár az ISO 9001 szabvány szerinti tanúsítás már ezen a területen is megjelent és elterjedt, szükség lenne erre a piaci szegmensre vonatkozó speciális követelmények alkalmazására. Ennek hazai lehetőségei közül megemlíthető a Nemzeti Turizmus Minőségi Díj valamint a TÜV Rheinland csoport által kialakított tanúsítási csomag, mely kiterjed az alapkövetelményektől a beszállító minősítésen keresztül a speciális profillal rendelkező szállodák működésének vizsgálatáig.

A magyarországi egészségturizmus szervezeti egységeinek minősítésére olyan speciális értékelő rendszer kialakítását célszerű mielőbb kialakítani, illetve a megkezdett munkát folytatni, amely figyelembe veszi a nemzetközileg elfogadott irányelveket (pl. szállodai besorolás új rendszerét), az orvosi ellátás sokoldalúságát és színvonalát, valamint a környezeti infrastruktúrát. Ez lehetne viszonylag rövid időn belül a megkezdett magyarországi tanúsítások folytatásának nemzetközileg is elfogadott koncepciója.

Legnagyobb gond jelenleg a gyógyturizmus speciális stratégiai elképzeléseit megvalósító kommunikáció hiányából fakad. Nincs egy közös fórum, ahol az üzemeltetők, a különböző szolgáltatók, az önkormányzatok és a kormányzat illetékes vezetői egyeztetni tudnák elképzeléseiket, közös célokat, megvalósítási támogató tervet dolgozhatnak ki. Ezen mihamarabb változtatni kell, mert egy ország sem engedheti meg magának, hogy csak a múltban éljen és ne tegye meg a szükséges lépéseket a jövő felé ezen a nemzetgazdaságilag fontos területen.

IRODALOMJEGYZÉK

Aquaprofit (2007): Országos egészségturizmus fejlesztési stratégia, Aquaprofit Rt., Budapest, 2007, p. 23-24

ESK (2010): Az egészségügyi turizmus jövőképe fejlesztési irányai, Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet, Budapest, 2010

Kincses Gyula (2010): Összefoglaló, European Medical Travel Conference, 2010 Venice, Italy

Reier, Sharon (2004): Medical Tourism: Border Hopping for Cheaper and Faster Care Gains Converts, International Herald Tribune

Gulyás Edina (2003): A magyar egészségturizmus helyzete a Magyar Turizmus Rt. szemszögéből vizsgálva, BGF KKKF Elektronikus Könyvtár, 2003

¹² HOTREC: Az EU tagországi szálloda, éttermi és kávéházi szövetségeinek konföderációja

A HATÁRON ÁTNYÚLÓ AGGLOMERÁCIÓK TURIZMUSÁNAK TÍPUSAI

Dr. Ph.D. Székely Andrea
főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mémóki Kar, Szeged

SUMMARY

The new borders of Hungary in 1920 cut cities and agglomerations inducing their fallback, but the new situation favoured the creation of new functional centers. The closed boundaries after World War II resulted the development of spatial structures inside the national borders. At the same time, in Western Europe border urban areas organic development started, and they shaped cross-border agglomerations. The soundest example is the French-Belgian Lille cross-border metropolis. After the political changes, the cross-border cooperation based on real common socio-economic interest has become possible in Hungary. This process is encouraged by the EU through its regional (Interreg, Espon) and urban (Urban, Urbact) programs. The analysis of cross-border agglomerations may be one of the axes of the Hungarian regional researches in the near future.

BEVEZETÉS

Az első világháborút követő határkijelölés Magyarország „szélein” városokat, vonzáskörzeteket vágott szét, mely az érintett városok, régiók fejlődésbeli megtorpanását, lemaradását okozta, de az új helyzet új központok kialakulásával is együtt járt. A határok zártága a második világháborút követően is a térstruktúrák országhatárokon belüli fejlődéséhez vezetett. Ugyanakkor Nyugat-Európában az átjárhatóbb határoknak (is) köszönhetően szerves fejlődésnek indultak a határmentén található városok, s számos esetben egymással együttműködve közös városi agglomerációkká fejlődtek. A határon átnyúló agglomeráció sokat vizsgált példája a Franciaország/Belgium határmezsgyéjén található Lille-i agglomeráció.

A rendszerváltás után Magyarországon is lehetőség nyílt a határ két oldalán fekvő régiók, városok szorosabb együttműködésére a közös társadalmi, gazdasági érdekek mentén. Ezt a folyamatot az Európai Unió regionális politikája is támogatja regionális (Interreg, Espon) és városi (Urban, Urbact) programokon keresztül. A határon átnyúló városkörnyéki és városközi terek vizsgálata jelentheti a hazai regionális kutatások egyik jövőbeni irányzatát.

A tanulmány felépítése a következő: Az első részben a téma elméleti hátterét tekintjük át, különös figyelmet fordítva a közelmúlt legjelentősebb hozzájárulásának tekinthető ESPON (European Spatial Planning Observation Network) program keretei között létrehozott definíciókra és csoportosításokra. A második rész tartalmazza a tipológiát és egyben a turisztikai aspektusok bemutatását.

1. AZ ESPON ELMÉLETI KERETE

Az ESPON programban elsőként a városi/városkörnyéki terek általános jellemzése készült el. Ezeknek az alapfogalmaknak az ismerete nélkülözhetetlen a vizsgált határmenti jelenségek megértéséhez.

A morfológiai városi terület (MVT) település, vagy települések egybefüggő halmaza, amelynek népsűrűsége meghaladja a 650 fő/km²-t és lakossága legalább 20 000 fő. Ezek a küszöbértékek a területek objektív jellemzőinek megfigyelésével meghatározhatók. Egyébként ezek a magok szorosan kötődnek a 650 fő/km²-nél kisebb népsűrűségű vagy 20 000 főnél kisebb lakosságú, de az előzőekben definiálthoz kapcsolódó területekhez. Az összefüggőség vizuális ellenőrzésére a Google Earth, a Geoportal vagy a ViaMichelin térképészeti eszközeit használhatjuk. A több városi maggal rendelkező nagy agglomerációkat így csak akkor daraboljuk fel, ha a városi magok egyértelmű és egyedi identitással rendelkeznek, és morfológiailag elkülöníthetők.

A funkcionális városi övezet (FVÖ) az előzőekben definiált morfológiai városi terület munkaerő vonzási körzetének felel meg. A becslés az ESPON 1.1.1 (policentrizmus) projektben készült, melyet az ESPON 1.4.3 projekt során – szükség szerint – korrigáltak. A FVÖ-k meghatározása – a lehetőségekhez képest – NUTS3 szintű területi egységeknek megfelelően történt. Ez a megközelítés lehetővé teszi a városok összehasonlítását gazdasági és funkcionális szempontból. Különösképpen alkalmas a legfontosabb városi központok elkülönítésére, azaz azoknak a nagy városoknak a meghatározására, amelyeknek valóban jelentős gazdasági ösztönző szerepük és olyan térszervező hatásuk van, amely túllép az alapszolgáltatások vagy minimális munkalehetőség biztosításán.

A lehatárolásokat követően a városokat a MVT és FVÖ lakosságának függvényében csoportosították. Így az alábbi megkülönböztetések jöttek létre:

- MEGA: > 1 millió lakos (FVÖ)
- metropolisz: > 500 ezer lakos (FVÖ)
- poli-metropolisz: nagy agglomeráció, amely két egymástól legalább 60 km-re lévő központú érintkező vagy kisebb méretű várossal elválasztott MEGA-ból jött létre, vagy amely egymástól legalább 30 km-re található központú MEGA-ból és egy kisebb méretű városból jött létre.
- nagyváros: > 250 ezer lakos (FVÖ)
- középváros: > 150 ezer lakos (FVÖ)
- kisváros: > 50 ezer lakos (FVÖ)

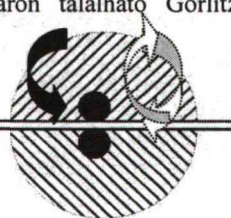
2. A HATÁRON ÁTNYÚLÓ VÁROSI TEREK TIPOLÓGIÁJA

Az előzőekben azonosított és osztályozott városokat, amennyiben határmenti fekvésűek, a határhoz való viszonyuk és nagyságuk szerint csoportosíthatjuk. Az ábrákon a nagyvárosokat négyzettel, a közepes és kisvárosokat körrel jelöltük, az őket szegélyező funkcionális városi övezeteket (FVÖ) pedig ferdén satírozva. Az államhatárt kettős vonal szimbolizálja.

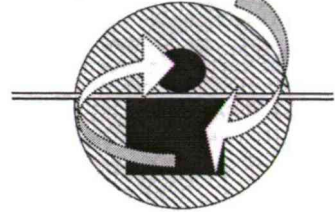
Az elemzés során a turizmus két formáját emeljük ki, sötét színű, folytonos nyíllal jelöljük a helyi, jellemzően áruvásárlásra és szolgáltatások igénybevételére irányuló áramlást, míg világos színű, szaggatott nyíllal a nagyobb távolságról (zömében külföldről) kulturális vagy passzív szabadidős céllal érkező turistaáramlást. Természetesen a turizmus számos más formáját lehetne vizsgálni, de ezekre itt terjedelmi okok miatt nem térünk ki.

1. típus: ikervárosok, tipikusan kisméretűek, esetenként szerkezetileg egységes várost képezve, amelyet kettévág a határvonal. Mindegyiknek saját funkcionális övezete van, még ha van is tömegközlekedési összeköttetésük. A német-lengyel határon található Görlitz-Zgorzelec a legismertebb példa.

Az ikervárosok esetében mind a helyi turizmus, mind a nagyobb távolságról érkező nemzetközi turizmus jelen van. A helyi turizmus a két város között alakul ki általában, s leginkább bevásárlóturizmus jellemzi. A bevásárlóturizmus alapját a határ két oldalán fekvő két különböző országban alkalmazott eltérő árak biztosítják. A bevásárlóturizmus az alacsonyabb árak felé irányul. A turisták áramlása egy irányba addig tart, míg az árkülönbség a két oldal között fennáll. Az árak megváltozása esetén fordított irányú áramlás is bekövetkezhet, hiszen a turizmus ezen formája egyértelműen a gazdasági előnyök kihasználásáért történik. A nagy távolságról érkező, nemzetközi turizmusban résztvevőt érdekelheti akár a határ átlépése és a túloldalon levő árak összehasonlítása vagy egyszerűen a másik város kulturális értékei. A nemzetközi turizmus áramlása általában kétirányú, bármelyik irányból bármelyik irányba végbemehet.

2. típus: nagyváros, amelynek morfológiai övezete folytatódik a szomszédos ország(ok)ban, a nagyváros funkcionális városi övezetében található kisvárosok, vagy összefüggő elővárosi övezet formájában. Tipikus példák Basel (Svájc, Saint-Louis – Franciaország, Lörrach – Németország) vagy Genf (Svájc, Annemasse – Franciaország). Az együttműködés kulcsfontosságú területe a közös tömegközlekedési hálózat megszervezése. Ez különösen a nem helyi kezelésben lévő szolgáltatók (például államvasút) esetében ütközhet jogi nehézségekbe is. Ideális esetben határon átnyúló szolgáltató vállalatok jönnek létre.

Ebben az esetben helyi turizmust nem elemezhetünk, hiszen a nemzetközi gyakorlatban a WTO definíció szerint a turista saját környezetét (lakó és munkahely) elhagyja. Tekintettel arra, hogy a kettes típusban a nagy és kisváros körüli tér nem válik szét a határ két oldalán két különböző funkcionális övezetre, a potenciális turista nem lép ki a funkcionális övezetből, nem hagyja el szokásos környezetét. Nemzetközi turizmusa ennek a területnek jellemzően van, méghozzá az inkább a nagyvárosba érkezik elsődlegesen (több attrakció, esetleg nagyobb nemzetközi ismertség, több marketingmunka jellemezheti a nagysága miatt), de érkezéskor esetlegesen átutazik/hat a kisvárosra is. A nagyvárosból a kisvárosba csak akkor irányulhat jelentősebb nemzetközi turizmus, ha a kisváros olyan jelentős attrakciót birtokol, amelyért a nemzetközi turista mindenképpen ellátogat oda. Igen ritka az a helyzet, hogy a nagyváros közeli kisváros attrakciója képes legyen ugyanakkora vonzó hatást kifejteni a nemzetközi turizmusban résztvevőkre, mint a nagyváros vonzereje.

3. típus: nagyváros, amelynek morfológiai övezete nem folytatódik a szomszédos ország(ok)ban, a kisváros(ok)nak saját funkcionális városi övezetük van, és viszonylag kevesen ingáznak naponta a kisvárosból a szomszédos nagyvárosba. Ez a variáns kétségtelenül csökkenti a határon átnyúló szolgáltató vállalatok szükségességét. Általában a kisváros profitál a nagyvárosi szolgáltatók közelségéből. A legjobb példa Strasbourg-Kehl.

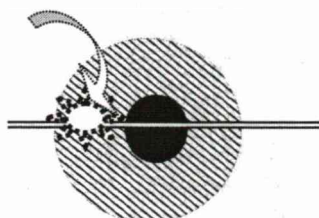

Ebben az esetben egyértelműen erős a határ jelenléte, a nagyváros funkcionális városi övezetét képes megszakítani. A két különálló FVÖ garantálja, hogy a helyi turizmust is vizsgálni lehessen. A határ erős elválasztó jellege miatt a helyi turizmuson belül a bevásárlóturizmus mindenképpen fontos szerephez jut. A nemzetközi turizmus résztvevőinek határátlépése függ a helyi attrakciók nagyságrendjétől, a közös működtetésű hálózatok meglététől (pl. tömegközlekedés). Ha nincs szervezett tömegközlekedés a nagyváros és a szomszédos országban található kisváros között, akkor ez nagyon megnehezíti a nemzetközi turizmus áramlását, hiszen melyik turistának bérel autót ahhoz, hogy át tudjon menni a szomszédos, viszonylag közeli kisvárosba összehasonlíttani az árakat vagy meglátogatni a másodlagos vagy harmadlagos attrakciókat?

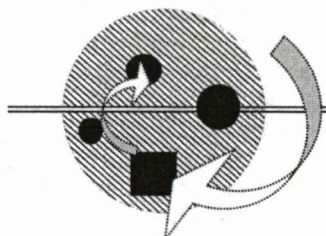
4. típus: határon átnyúló morfológiai kis halmaz. A méretből adódóan a szervezési problémák sokkal kisebbek, mint a 2. típusnál. Ilyen például d'Esch-sur-Alzette (Luxemburg) – Audun-le-Tiche (Franciaország) vagy Longwy (Franciaország) – Pétange (Luxemburg) – Aubange (Belgium)

Ebben az esetben nem vizsgálható helyi turizmus, hiszen a egyetlen funkcionális városi övezetről van szó. Az árak ez esetben általában teljesen azonosak a

termékek/szolgáltatások tekintetében bármelyik országban. Csak egyes termékek (pl. benzin) ára miatt alakulhat ki bevásárlóturizmus nemzetközi szinten (tipikus példája Luxemburg esete). Ha a területen vannak turisztikai attrakciók, akkor azok a nemzetközi turizmus szempontjából érdekesek lesznek és a turisták egyiket a másik után sorra látogatják. A turisták gyakran azt sem tudják melyik országban vannak, kivételt képez ez alól, ha az országok különböző pénznemeket használnak.

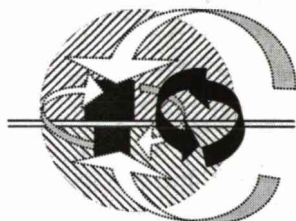

5. típus: nagyváros, amelynek funkcionális városi övezete folytatódik a szomszédos ország(ok)ban, amely akár saját másodlagos funkcionális városi övezettel rendelkező kisvárosokkal is tarkított lehet. Luxemburg nagyrégiója lehet jó példa. A határon átnyúló interakciók két legfontosabb területe a nagyváros elérhetősége a határ túloldaláról (munkaerőmozgás) és a küldő ország oktatási infrastruktúrájának fejlesztése, hogy a nagyváros munkaerő igényét ki tudja elégíteni.

Turisztikai elemzés szempontjából hasonlít a 4. típusúhoz. Ez esetben sem lehetséges a helyi turizmus elemzése az azonos FVÖ jelenléte miatt. Nemzetközi turizmus érkezik a területre, leginkább a metropoliszba vagy nagyvárosba. A nagyvárosban erős a turizmus, a környező kisvárosokba ez a turizmus csak akkor irányul, ha a kisvárosoknak speciális vonzerejük van.

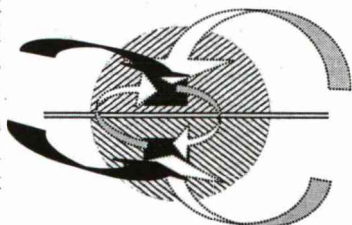
6. típus: a határ két oldalán fekvő két, szerkezetileg kapcsolódó nagyváros. Ilyen például Heerlen (Hollandia) és Aachen (Németország). Amennyiben határon átnyúló technikai együttműködés szükséges, az magasabb területi szinten szerveződik. Ugyanakkor a városok viszonylag nagy jelentősége közös településmarketing kialakítására ösztönöz (kiegészítő funkciók).

Az egymást kiegészítő FVÖ-k biztosítják, hogy a helyi turizmust is lehessen értelmezni. A bevásárlóturizmus akár fontos méreteket is ölthet a helyi turizmus szintjén. Nemzetközi turizmus is létezik ebben az esetben: vagy az egyik vagy a másik városba érkeznek a turisták, de amennyiben lehetőségük van, a közös marketing hatására átlátogatnak a másik városba is. A viszonylagos közelség és az azonos méret, de különböző ország a városok esetében kettős hatást válthat ki: Szerencsés esetben felismerik a kiegészítés elvét, közösen lépnek fel a településmarketing segítségével, és így az egész határon átnyúló terület profitálhat a nemzetközi turizmus hatásaiból. A közösen üzemeltetett turisztikai desztinációmenedzsment szervezet szintén jó eszköz a turizmus szerepének növelésére. Amennyiben ez a közös promóció nem jön létre, akkor a turizmus esetleges lehet az egyik vagy másik oldalon.

7. típus: két nagyváros a határ két oldalán, amelyek szerkezetileg nem egységesek, csak a funkcionális városi övezeteik érintkeznek. Az előző típus egy variánsa, tipikus példája Bécs és Pozsony városa.

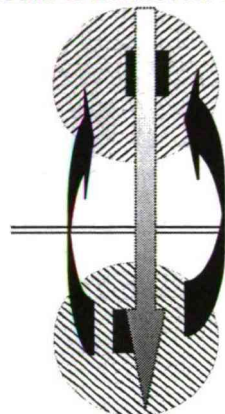
Ebben az esetben a nagyvárosok általában önmagukban is vonzó tényezők a helyi, belföldi turizmushoz. A helyi (belföldi) turisták általában csak az egyik

nagyvárost/metropoliszt látogatják meg, nem lépik át a határt. A nagy távolságból érkező nemzetközi turisták (pl. kínai, japán, amerikai) várhatóan egymás után látogatják mindkét metropoliszt.

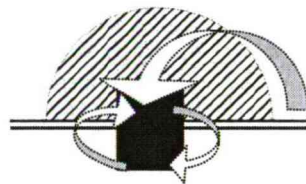
8. típus: egymáshoz viszonylag közel (nagyjából 50 km-re) fekvő nagyvárosok, amelyek funkcionális városi övezete legtöbbször nem is érintkezik. Ilyen például a Hasselt-Genk, Maastricht, Aachen és Liège városnégyes, vagy akár Hasselt-Genk és Eindhoven. Ha létezik is valamilyen együttműködési szervezet, az csak konzultációs és alkalmi szerepet tölt be. A globális stratégiák igen hamar konkurrenciaharcba torkollanak, mert ahhoz kellően távol vannak egymástól a városok, hogy elkerülhető legyen az infrastruktúra közös használata. A nagy és magas színvonalú szellemi (egyetemek) vagy szolgáltató (kórházak) központokat a nemzeti szabályozások korlátozzák, így nem fogékonyabbak a határon átnyúló együttműködésre, mint más, távolabbi intézményekkel való kooperációra.

Ebben az esetben csak szervezett turistacsoport látogatja meg mindkét települést egy szervezett út során, az egyéni turisták közül nagyon kevés, aki mindkét településen elidőzik. A bevásárlóturizmus abban az esetben kaphat fontos szerepet, ha a két ország közötti termékek/szolgáltatások között jelentős árkülönbség van.

9. típus: nagyváros, amelyet kettévág a határvonal. Ennek példája volt a kettéosztott Berlin (Nyugat-Berlin funkcionális városi övezete hiányzott) vagy Nicosia (Ciprus). Vizontagságos politikai döntésekből adódó kivételes helyzetről van szó, ahol határon átnyúló együttműködés nem jön létre.

Ez a speciális politikai helyzet nem kedvez(ett) a helyi turizmus áramlásának, így az legálisan nem is jöhetett létre. A nemzetközi turizmus szintjén azonban már önmagában az a tény, hogy ilyen speciális helyzetű város létezik, vonzza a turistákat. A határátkelés már önmagában turistaprogramként is megállja a helyét, de értéke többszörösére emelkedik, ha a határátkelő a helyiek előtt zárva tart. A nemzetközi turizmusban résztvevő vendégek számára igen érdekes lehet a határ két oldalának összehasonlítása.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

Amint azt már az előzőekben jeleztük a funkcionális városi övezet (FVÖ) a morfológiai városi terület munkaerő vonzási körzetének felel meg. Felmerül a kérdés, hogy ez a lehatárolás jó alapul szolgálhat-e a turizmus meghatározásának. A turizmusban a határok, határátlépés, a határ két oldalának ellentétes fejlettségének megtapasztalása mind-mind potenciális turistaprogramot jelenthet, akár kisvárosból indul a turista, akár nagyvárosból. Bizonyos turisztikai termékek függetlenek a város méretétől, (pl. fogorvosi szolgáltatás), megint mások viszont a város méretét fontos kritériumként kezeli (pl. klasszikus kulturális turizmus).

IRODALOMJEGYZÉK

Baranyi Béla (2005): Az euroregionális együttműködést szolgáló határközi struktúrák dilemmái Magyarországon. Selye János Egyetem, Révkomárom.

ESPON Project 1.4.3. (2006): Study on Urban Functions. Draft Final Report, Bruxelles.

Dövényi Zoltán (2002): A városok országhatárt átlépő kapcsolatai Magyarország szlovákiai és romániai határszakaszán. In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk): Határok és az Európai Unió. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, SZTE TTK, Szeged.

Groupe de Travail Parlementaire Franco-Belge (2006): Bonnes pratiques de gouvernance dans les agglomerations transfrontalière en Europe. Paris.

Hardi Tamás (2001): Az egységes határ régiók kialakulásának feltételei – lehetséges határ régiók a Kárpát-medencében. Doktori értekezés, Győr-Pécs.

Nordregio (2005): ESPON 111. Potentials for polycentric development in Europe. Stockholm.

KISVÁROSI FUNKCIÓK VIZSGÁLATA A DÉLKELET-ALFÖLD EGYIK TELEPÜLÉSCSOPORTJÁN

Dr. Ph.D. Zsótér Brigitta
főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnök Kar, Szeged

SUMMARY

In my thesis the functions of four provincial towns in the south-east of the Great Hungarian Plain. According to the article by Zoltán Dövényi and Zoltánné Dövényi (1982) published in "Békési Élet" the urban functions were attended to by the four settlements – Battonya, Medgyesegyháza, Mezőhegyes, Mezőkovácsháza – collectively. Although Tótkomlós is not mentioned in the article, it is important to examine because of its geographical proximity. In the course of my literary overview I outline the indispensable technical knowledge of the topic and the necessary methods applied in my research. The bases of my study were the research methods of Sándor Kókai, conducted in Szabolcs–Szatmár–Bereg county. In my research I have come to the conclusion that the diversification remained but the functions have expanded to a certain extent.

1. BEVEZETÉS

A kutatásaim során öt délkelet-alföldi település városi funkcióit vizsgáltam. 1982-ben Dövényi Zoltán és Dövényi Zoltánné (1982) a Békési Élet című folyóiratban megjelent cikkük szerint, négy délkelet-alföldi település: Battonya, Medgyesegyháza, Mezőhegyes és Mezőkovácsháza hasonló fejlettségűek és nagyjából egyidőben kellett volna városná nyilvánítani őket, de a gyakorlat nem ezt igazolta. A cikk szerint az említett települések a földrajzi közelség miatt a városi funkciókat közösen látták el. Városi funkciónak nevezzük egy város azon közintézményeit, illetve szolgáltatásait, amelyek jellemzően meghatározzák a város arculatát. Beluszky Pál (1999) szerint egy városnak lehet központi-, ipari-, mezőgazdasági-, közlekedési-, turisztikai-, illetve lakó-tartózkodási funkciója. Egy városra jellemző lehet a felsoroltak közül egy, de akár több funkció különböző variációja is (Beluszky 1999). Ezek alapján Battonya töltötte be a jogbiztonság (Maday 1960) (Takács 1998), oktatás, sport és közművelődés funkcióit. Mezőkovácsházához tartozott az egészségügy, igazgatás, szociális működés felügyelete (Mucsi Tné 2001)(Dövényiné, Dövényi 1982). Mezőhegyesnek a mezőgazdaságban (Enyedi 1960), az iparban (Krajkó 1974), valamint a szakmunkásképzésben volt jelentős része (Zsótér 2008) mindamelllett, hogy a vadászathoz, a lovassportokhoz, illetve a turizmushoz is köze volt (Zsótér 2007). Habár Dövényiék (1982) cikke akkoriban még nem említette Tótkomlóst, a jelenlegi kutatás szempontjából fontos megemlíteni. Batonyának jelentős turisztikai, oktatásbeli múltja van, azon kívül, hogy a település arculatát meghatározza a szlovák-magyar nemzetiségű lakosság.

Céлом tehát, hogy a kutatás végeztével megválaszoljam, hogy a funkcióbeli megosztottság máig is érvényes-e.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Az interjúzás módszerét választottam, mert véleményem szerint a kutatás szempontjából a települések jegyzőinek, illetve aljegyzőinek a személyes megkeresés volt a legmegfelelőbb módszer (Kvale 1996) (Schleicher 2007) (Szokolszky 2004).

3. SAJÁT VIZSGÁLAT

Saját kutatásomat Kókai Sándor (2007) a Nyírségben elvégzett munkája alapján készítettem, melynek alapja a városi funkciók vizsgálata. A kutatás célja, hogy a már bevezetésben említett, az adott városra jellemző funkciók változtak-e, és ha igen, milyen

irányban. Kókai (2007) a funkciókat két részre osztotta, ezek a középvárosi és kisvárosi intézmények. A városok lélekszáma meghatározza, hogy milyen funkciók jelennek meg. E szerint a kis- és középvárosok lélekszáma 10-25 ezer fő, a kisvárosoké 5-10 ezer fő, és a törpe városoké 5 ezer fő alatti.

1. táblázat. A vizsgált települések lakossága 2009-ben (fő)

Város	Battonya	Medgyesegyháza	Mezőhegyes	Mezőkovácsháza	Tótkomlós
Lakosság	5838	3848	5408	6304	6049

Forrás: KSH

Az 1. táblázat a 2009. január 1-i adatok szerint egyedül Medgyesegyháza számít törpevárosnak a vizsgált települések közül. A vizsgálathoz szükséges adatokat szóbeli interjú útján gyűjtöttem be, az egyes *interjúalanyok, mint már említettem a vizsgált települések jegyzői, illetve aljegyzői voltak.* Az interjúk során a Kókai Sándor-féle táblázatba (2007) rögzítettem az adatokat. Sajnos számításba kell venni a térségben, a rendszerváltást követő nagyarányú elvándorlást, mely komolyan befolyásolta a helyi funkciók szűkülését. A lakosság változásának vizsgálata a Kókai-féle módszer része ennek adatait a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat. A vizsgált települések népesszámának alakulása (1990-2009) (fő)

Város	1990	1995	2000	2005	2009
Battonya	7385	6823	6482	6610	5838
Medgyesegyháza	4340	4218	4002	3987	3848
Mezőhegyes	7100	6670	6324	6022	5408
Mezőkovácsháza	7016	7329	7042	6773	6304
Tótkomlós	7128	7109	6869	6486	6049

Forrás: KSH

A 2. táblázatban is jól követhető, hogy az adott települések lakossága a rendszerváltás után jelentősen lecsökkent. A csökkenés fokozatosnak tekinthető, amely a mai napig sem állt meg. Mezőkovácsházán viszont egy időszakos növekedés is felfedezhető. A nagyarányú csökkenés a munkahelyek tömeges elvesztésével indokolható ezzel, felerősítve a nagyvárosok felé irányuló migrációt. Ez már jóval korábban is tapasztalható volt, melyet a neves elődök is leírtak (Krajkó, Döbrönte, Mészáros 1978). Mezőhegyesen csak lendített a csökkenésen, hogy a cukorgyár 1997-ben véglegesen bezárt (Zsótér 2010).

3.1. KÖZÉPVÁROSI INTÉZMÉNYEK VIZSGÁLATA

A vizsgált települések minden ellátást kielégítő kórházzal az eddigiekben sem rendelkeztek. A kötelező háziiorvosi ellátás mellett szülőotthon működött Battonyán, Medgyesegyházán, Mezőhegyesen és Tótkomlóson, amelyek a rendszerváltás után, részben a nagymértékű elvándorlás miatt bezártak. Jelenleg háziiorvosi ellátáson túl Mezőhegyesen működik egy krónikus belgyógyászati osztály, Mezőkovácsházán egy járóbeteg-ellátó szakrendelő, Medgyesegyházán egy „kis labor” található, ahol egyszerűbb vizsgálatokat végeznek el, az összetettebb vizsgálatokat a gyulai Pándy Kálmán Kórház és a békéscsabai Réthy Pál Kórház végzi.

Battonyán és Mezőhegyesen nincs kirendeltsége az Agrárkamarának, a további három vizsgált településen viszont egy-egy szaktanácsadó áll az ügyfelek rendelkezésére. FVM hivatal egyik településen sincs (3. táblázat), a megyei kirendeltség Békéscsabán van. A falugazdász területközpont Mezőhegyesen található. A települések közül Mezőkovácsházán

található APEH kirendeltség, illetve egy ügyfélszolgálati iroda Battonyán. ÁNTSZ iroda egyik településen sem üzemel, egyedül Mezőkovácsháza ad helyet a megyei kirendeltségnek.

3. táblázat. A vizsgált települések középvárosi funkciói

<i>Megnevezés</i>	<i>Battonya</i>	<i>Medgyesegyháza</i>	<i>Mezőhegyes</i>	<i>Mezőkovácsháza</i>	<i>Tótkomlós</i>
<i>Kórház</i>	-	-	+	+	-
<i>Agrárkamara</i>	-	+	-	?	+
<i>FVM hivatal</i>	-	-	-	-	-
<i>APEH iroda</i>	-	-	-	+	-
<i>ÁNTSZ iroda</i>	-	-	-	+	-
<i>Biztosító</i>	+	+	+	+	+
<i>Bíróság</i>	+	-	-	-	-
<i>Ügyészség</i>	+	-	-	-	-
<i>Ügyvédi munkaközösség</i>	+	-	+	+	-
<i>Közjegyző iroda</i>	+	-	-	-	-
<i>Könyvelő iroda</i>	+	+	+	+	+
<i>Ipartestület</i>	-	-	-	+	+
<i>Vám- és pénzügyi központ</i>	-	-	-	-	-
<i>Allami Közút Kht.</i>	-	-	-	-	-
<i>VOLÁN pályaudvar</i>	+	+	+	+	+
<i>Gépjármű értékesítő</i>	-	-	-	+	-
<i>Idegenforgalmi Hivatal</i>	-	-	+	-	+
<i>Környezetvéd. és Víz. Igazg.</i>	+	-	-	-	-
<i>Telekom iroda</i>	-	-	+	+	+
<i>Városi TV</i>	-	-	-	-	+
<i>Távhőszolgáltatás</i>	-	-	+	-	-
<i>Nyelviskola</i>	-	-	-	-	-
<i>Rendőrkapitányság</i>	+	-	-	+	-
<i>Muzeális intézmény</i>	+	+	-	-	-

Forrás: saját gyűjtésű adatok

A településeken a biztosítók egyéni üzletkötők, akik vállalkozásban dolgoznak Tótkomlóson, illetve Mezőkovácsházán üzemeltetnek irodát.

Az ügyészség, bíróság és a közjegyzői iroda Battonyán foglal helyet. Ez a magyarázata annak, hogy az igazságszolgáltatás funkcióját ez a település látja el a térségben.

Ügyvédi munkaközösségek nincsenek a városokban, az ügyvédek saját vállalkozásban dolgoznak. Könyvelői irodák minden településen megtalálhatók. Ipartestület egyedül már csak Tótkomlóson létezik.

A településeken vám- és pénzügyi központ, illetve Állami Közútkezelő Kht. kirendeltsége nem található. A VPOP-nak korábban volt kirendeltsége Battonyán.

Kiépített buszpályaudvarral Mezőkovácsháza, Battonya és Tótkomlós rendelkezik. A további településeken inkább buszfordulók vannak. Tótkomlóson nemrég fejeződött be a buszpályaudvar felújítása.

Vasúton mindegyik település megközelíthető. A pályaszakaszok több helyen is igen rossz állapotban vannak, de felújításuk egyelőre nincs tervbe véve.

Gépjármű-értékesítés a településeken Mezőkovácsháza kivételével nem folyik. Itt egy használtautó kereskedés működik. Autószalonok legközelebb Makón, Orosházán és Békéscsabán találhatók.

Idegenforgalmi hivatal nem található, kizárólag Mezőhegyesen a Tourinform iroda, illetve Battonyán és Tótkomlóson E-pont, mely Pályázati követelmény volt. Medgyesegyházán is volt turisztikai iroda, de kihasználatlanság miatt megszűnt.

Környezetvédelmi és Vizgazdálkodási igazgatóságnak kihelyezett szakaszmérnöksége üzemel Battonyán.

Telekom iroda üzemel jelenleg is Mezőhegyesen, Tótkomlóson és Mezőkovácsházán is. Battonyán kizárólag csak telefontornyok vannak, irodák viszont nincsenek. A kábeltelevízió és internet szolgáltatáson több szolgáltató osztozik az öt településen.

Városi televízió 100%-os önkormányzati tulajdonban már csak Tótkomlóson van, a többi településen privatizálták, így a testületi üléseket és a képűjságot a kábeltévé-szolgáltató sugározza.

Mezőhegyesen a kép némileg árnyaltabb volt. Itt a kábelsugárzást kezdetben a Parabola non-profit egyesület végezte. A cég a teljes hálózatot kiépítette a településen, de bevételeik csak a kiadásokat fedezték. Ezért az 1997. február 20-i közgyűlésen került sor a cég vagyonának ingyenes átadására. Az új tulajdonos ezután Mezőhegyes város önkormányzata lett. Ezután megalapításra került a Mezőhegyesi Városi Televízió Kht. Önkormányzati kézből a kábeltelevízió 2004-ben került ki. Indoka a veszteséges üzemeltetés volt, így új tulajdonosa a Bács-Kábel lett (Zsótér, Türkössy, Gálné 2007).

Távhőszolgáltatás kizárólag csak Mezőhegyesen érhető el. Régebben Battonyán is volt, de a nagymértékű tartozások miatt ezt felszámolták.

Nyelviskola egyik településen sem üzemel, a nyelvtanítás az általános és középiskolákban, illetve magántanároknál folyik.

Két településen, Battonyán és Mezőkovácsházán található rendőrkapitányság a többi településen rendőrőrsök vannak.

Muzeális intézmény több helyen is található. Ezek leginkább helytörténeti kiállítások, de Mezőhegyesen található egy kocsis múzeum, Tótkomlóson tájház, Battonyán művészeti kiállítóhely, illetve a Medgyesegyházán és a hozzá tartozó Bánkúton egy emlékház.

3.2. KISVÁROSI INTÉZMÉNYEK VIZSGÁLATA

Az oktatási lehetőségek nagyon szerteágazóak a régióban, mely a 4. táblázaton is jól végigkövethető. Egyedül Medgyesegyháza nem rendelkezik középfokú oktatási intézménnyel. A Battonyai Mikes Kelemen Gimnáziumban a gimnáziumi mellett szakközépiskolai képzések is indulnak.

4. táblázat. A vizsgált települések kisvárosi funkciói

Városok	Oktatás			Egészségügy		Bank és pénzügy				Rendőrség	Tűzoltók	Munkaugy	Okmányiroda	Kistérségi központ	Hotel	Stat. hivatal
	gimn.	szakk.	szaki.	szakrend	TBC	menők	bank	tax.	tak. szov.							
Battonya	+	+	-	+	-	-	OTP	-	+	+	-	-	+	+	+	-
Medveseövháza	-	-	-	-	-	-	OTP	-	+	+	-	-	+	+	+	-
Mezőhegyes	-	+	+	-	-	-	OTP	-	+	+	-	-	+	+	+	-
Mezőkovácsháza	+	-	-	+	+	+	OTP	-	+	-	+	+	+	+	+	+
Tótkomlós	+	-	-	+	-	-	OTP	-	+	+	+	-	-	+	+	-

Forrás: saját gyűjtésű adatok

Mezőhegyesen a Harruckern János Közoktatási Intézményen belül léteznek szakközépiskolai és szakmunkás képzések is. Az intézmény tagja az öt iskola egyesüléséből létrejött Harruckern János Közoktatási Intézménynek, melynek székhelye Gyula, és közel 3600 tanulója és 560 pedagógusa van.

A mezőkovácsházi Hunyadi János Közoktatási Intézmény kínál gimnáziumi, szakiskolai, szakközépiskolai, művészeti képzéseket, és mindemellett felnőttképzésre is lehetőség van.

Tótkomlóson a Jankó János Általános és Gimnáziumban gimnáziumi képzések érhetők el.

Az egészségügyi funkciókat tekintve a régióban három szakrendelő található. Ezek Battonyán, Mezőkovácsházán és Tótkomlóson találhatóak. Az öt település közül a mentőállomás és a tüdőgondozó is Mezőkovácsházán található. Tótkomlóson tervben van egy új mentőállomás kiépítése.

Bankfiók mindegyik településen elérhető. A települések mindegyikén található egy OTP fiók, Mezőkovácsházán és Tótkomlóson egy-egy K&H fiók is.

Takarékszövetkezeti központ egyik településen sem található. Mezőhegyes és Tótkomlós a Gádosos és Vidéke Takarékszövetkezethez, a további települések a Kevermes és Vidéke Takarékszövetkezethez tartoznak.

Rendőrségek Mezőkovácsháza kivételével mindegyik településen található. Itt a körzeti kapitányság foglal helyet. Tűzoltó parancsnokság Mezőkovácsházán, önkéntes tűzoltóság Tótkomlóson és Battonyán is található.

Okmányiroda Battonyán, Mezőhegyesen és Mezőkovácsházán, valamint ez utóbbi településen található a munkaügyi központ is.

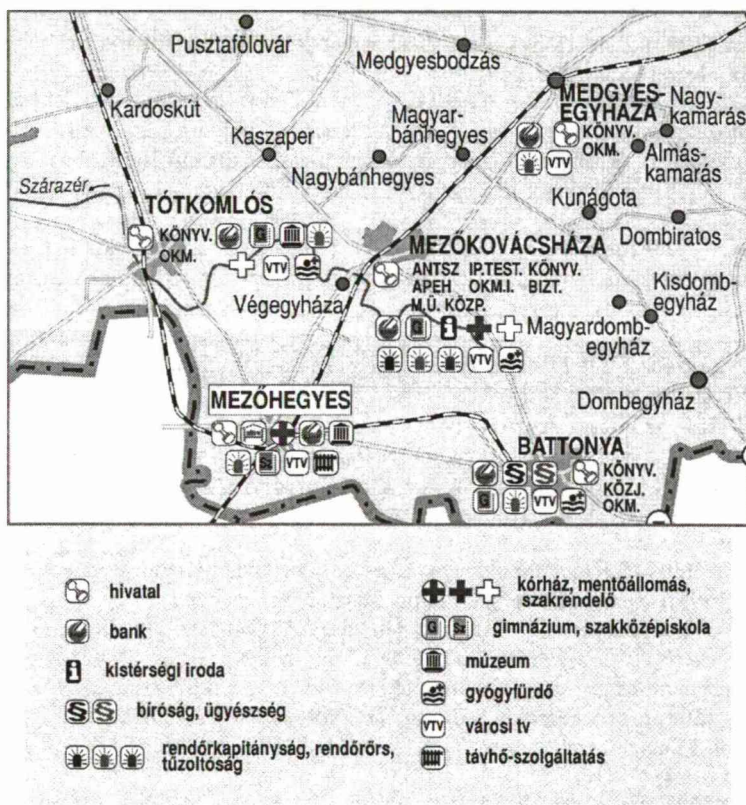
A statisztikai kistérségi központ Mezőkovácsháza tölti be. Ezen kistérséghez tartozik Medgyesegyháza, Mezőhegyes és Battonya is. Tótkomlós az Orosházi kistérséghez köthető.

A települések több kistérségi társulásban is részt vesznek. Ilyen például a Marosháti Kistérség Turizmusáért Egyesület, melynek Mezőhegyes, Tótkomlós és Mezőkovácsháza a tagjai. Az egyesület célja a kistérségi települések turisztikai vonzerejének és idegenforgalmának növelése. Ennek érdekében az egyesület turisztikai irodát is üzemeltet Mezőhegyesen. Tótkomlós más egyéb társulásokban is aktívan részt vesz. Ilyenek például az Orosházi Kistérség Többcélú Társulása, Tótkomlós és Térsége Állati Hulladék Kezelési Önkormányzati Társulás vagy a Hét Határon Átnyúló Önkormányzati Szövetség. Tótkomlós kivételével az összes település tagja a Dél-Békési Kistérség Többcélú Társulásának.

Turizmus szempontjából mindegyik település kínál valami érdekességet. Battonyán igénybe vehető a városi wellness gyógyfürdő és a helyi panzióban szálláslehetőség is adódik. Medgyesegyházán megemlítendő a minden évben megrendeződő Dinnyefesztivál, amely évről évre egyre több látogatót vonz. A program minden évben tartogat szakmai, családi és könnyűzenei programokat a kikapcsolódni vágyóknak. Az elszállásolás magánházaknál,

illetve a rendezvény alatt a kijelölt kempingben lehetséges. Mezőhegyes a lovassportokkal kapcsolatos programokról híres. Egész évben látogatható a Hotel Nonius, ahol lovaglással kapcsolatos programok bármikor igénybe vehetők. Érdeemes megtekinteni a város régi gazdasági épületeit is. A település jelenleg is a Világörökség részének várományosa. Mezőkovácsházán turisztikai szempontból érdekes lehet a néhány éve felújított strandfürdő. Szállás megoldható a településen található két panzióban, illetve a fürdő melletti kempingben. Tótkomlóson szintén a fürdő fontos turisztikai célpont. Megszállni egy panzióban, illetve magánházaknál lehetséges.

1. térkép. A kistérség városainak vasúti hálózata és városi funkciói (jelmagyarázattal)

Forrás: Zsótér 2010

4. ÖSSZEFOGLALÁS

A vizsgálat végeztével arra a következtetésre jutottam, hogy a városok funkciói nagymértékben nem változtak, a megosztottság továbbra is megmaradt. A funkciókban azonban változások is végbementek mind pozitív, mind negatív irányban egyaránt. Pozitív iránynak nevezhetjük az idő előrehaladtával, és a technika fejlődésével bizonyos új funkciók megjelenését. Ilyenek például a bankfiókok, kábel tv szolgáltatás, vagy a turisztikai programok. Negatív iránynak tekinthetjük a funkcióbeli szűkülést, mely legfőképpen az egészségügyben ment végbe. Ezek az intézmények ma már csak a környékbeli nagyobb városokban, Orosházán, Békéscsabán és Gyulán találhatóak meg.

IRODALOMJEGYZÉK

Beluszky P. (1999): The Hungarian Urban Network at the End of the Second Millenium, Nyomdaipari, Kereskedelmi és Szolgáltató Ltd., Pécs.

Dövényi Z. – Dövényi Zné (1982): A centrumok helyzete a dél-békési térség településhálózatában. Békési Élet. 1982. XVII. évfolyam 2. szám. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Békés megyei szervezete. Békéscsaba. pp.200-217.

Enyedi Gy. (1960): A Délkelet Alföld mezőgazdasági földrajza. Akadémia Kiadó. Budapest. pp.41-51.

Krajtkó Gy. – Döbrönte Zné – Mészáros R. (1978): A települések közlekedésföldrajzi helyzete és a népesség mobilitása közötti összefüggés a Dél-Alföldön. Földrajzi Értesítő, 1978. XXVII. évfolyam, Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézet. Budapest. pp. 415-430.

Krajtkó Gy. (szerk.) (1974): Békés megye gazdasági földrajza. Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága. Békéscsaba.

Kvale S. (1996): Az interjú. Józsvöveg Műhely Kiadó. Budapest.

Maday P. (1960): Békés megye története. Békés Megye Tanácsa V. B. Békéscsaba.

Mucsi Tné (2001): Mezőkovácsháza. Color-Print Bt.. Mezőkovácsháza.

Schleicher N. (2007.): Kvalitatív kutatási módszerek a társadalomtudományokban. RO-LA Kft. Budapest. pp. 38-53.

Szokolszky Á. (2004): Kutatómunka a pszichológiában. Osiris Kiadó. Budapest pp. 86-87.

Takács L. (1998): Historia Battonya. Petrina László. Mezőhegyes.

Zsótér B. - Gálné Horváth I. - Szabóné Türkössy A. (2008): Egy kábeltelevíziós társaság vagyoni helyzetének vizsgálata (2003-2006) egy vidéki város, Mezőhegyes életében. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok. IV. évf. 1. sz. pp.67-71. ISSN 1788-7593.

Zsótér B. (2007): Examination of Hotel Nonius. Management of Durable Rural Development. Management Agricol. Timisoara. EDITURA AGROPRINT TIMISOARA. pp. 571-574. ISSN 1453-1410.

Zsótér B. (2008): Változások a délkelet-alföldi Mezőhegyes életében várossá nyilvánítását követően. Területi Statisztika. Budapest. 11. (48.) évfolyam 6. szám. pp.651-657. ISSN 0018-7828.

Zsótér B. (2010): Mezőhegyes – egy sajátos település útja az Alföldön. PhD értekezés.

ENGLISH PAPERS

EXAMINATION OF HOW A SETTLEMENT ON THE GREAT PLAIN BECAME A TOWN, WITH A SPECIAL REGARD TO ITS PRESENT AND FUTURE

Dr. habil. Ph.D. Gál, József¹ - Bódi Brigitta Mária² – Nagy, Sándor Ph.D. student³ – Kovács,
Zoltán Ph.D. student⁴

¹ associate professor, University of Szeged, Faculty of Engineering, Szeged

² engineer, University of Szeged, Faculty of Engineering, Szeged

³ assistant lecturer, University of Szeged, Faculty of Engineering, Szeged

⁴ titular associate professor, University of Szeged, Faculty of Engineering, Szeged

SUMMARY

We are aiming to describe the process how Sándorfalva was declared a town, its economic, social, infrastructural conditions, its level and the course of development.

We are seeking answers to these questions: what possibilities, risks, weak and strong points does this settlement have? What is the future strategy of this town, and how does it intend to realize it? We have two important conclusions here. The first one is that it is the human factor which is in the centre of development, so we are emphasizing the importance of collaboration, the other one is the formation of competitiveness which can result in a town of European level.

1. INTRODUCTION

Rural development has brought about a certain kind of differentiation in our country. The development was concentrated on the bigger settlements, so the investors were hindered to get in touch with the villages. Urbanization was too slow, in 1981 the number of small towns was low, only 20-25.

Settlements with the functions of small towns can be found mostly in the group of the approximately 600 so-called „nagyközség” (means big village, but not a town yet), which is a large village constituting an administrative division in Hungary.

It is well-known which areas lack the towns in the country, which large villages can be improved to become urbanized small towns. It is expected to amplify the network of small towns and this way to decrease the amount of areas without towns. The main purpose is that the population of villages can find and use the urban institutions, within the distance of less than an hour in the whole country. (Perczel 1982)

When we are analyzing the process of how Sándorfalva was declared a town and its urbanization efforts, we are intending to show how it is possible to form a competitive, pleasant town due to its improvement.

2. DESCRIPTION OF SÁNDORFALVA

„...towns are the symbiosis of the past and future, thus they were the scenes of time and development in the past, and they remained so even today, so they are the evidence of continuity” (Granasztói 1984) The life of farms means everything for the older ones, their way of life cannot be changed. They have got used to the natural environment, they can stand the extreme weather. For them, work from the first glimmer of dawn till night is essential together with all the struggles. (Gálné 2010)

The past of Sándorfalva cannot be separated from the history of the village of Algyő. Foundation of the settlement is due to a sad catastrophe of flooding. Marquis Pallavicini, Sándor offered an area from his own estate to found a new settlement, and he got a part of the population of Algyő to settle down there. The Marquis gave not only the area but his name, too to the village. The village was inaugurated with all solemnity on 20 August, 1879. In 1882 the church, the village hall, the school and gendarme post were all constructed (Komor 1985).

The marquis placed the residence of the estate to Sándorfalva. The population worked mostly in the estate as farm hands, servants and craftsmen.

Beside the old village of regular structure a new part has been built since 1950-60. The size of the settlement is around 56 km², most of which -9/10- belongs to the outskirts. Its population is Hungarian; the major part is Roman Catholic. 8% of the residence can be found in the outskirts.

In 1969 there was a big change in the settlement life when it became a „nagyközség” which generated improvement.

The infrastructural, service and supplying sectors started to improve from the 1970s. It had been a separated settlement for a long time since there was no road connection of good quality neither with Szeged nor with the international road only two kilometers away. The power supply was started in 1949, the drinking water supply was built in 1968, and from 1980 the streets are covered with solid surface, today more than 80% of the streets have solid surface. The piped gas supply was built between 1984-1988 more than 2500 residences were connected to it till 2005. In 1993 the telephone and cable television network was extended. 4 net-suppliers work in the settlement in 2005. The number of housing plots was five times more, regarding the state at the time of foundation, partly by dividing the earlier plots of 2000 m², and partly by utilizing new areas, thus the inner area more than doubled. The centre of Sándorfalva has been under reconstruction since 2002 where you can find the large, shady Szabadság square with the Roman Catholic church erected to adore Virgin Mary. Busts to Petőfi Sándor and Arany, János can be found on the main square close to the Town Hall. The life of the „nagyközség” started to boom when the president declared it a town on 1 July, 2005.

Picture 1. A modern bus station in Sándorfalva

Source: the author's image, 2011

It obtained a new scope of tasks to represent the development of its catchment area. It set as an aim to reconstruct the community form. Let's examine the steps which affected this transformation. The attained situations were regarded as the conditions of further steps. People of Sándorfalva did not shape a dreamy town image considering the future.

According to the new situation a bigger chance of acting, collaboration were provided for the population to improve the situation of people living there, so a rapprochement of town-village can be formed continuously. The transportation is under improvement, a new bus station has been built. (Picture 1)

For a small town it is important to have a trustworthy institution which is supported by the community and which can get reputation from this support. The institutions of community inspire the social development; they are places where it is worth going to. All in all, they are aiming to create the rapprochement of the urban living conditions, the availability of the level of supply and the urban services which is in strong connection with the modern demands of a small town.

Development has transformed the outer look of the village. The main purpose was to form a small town which can fulfill the modern demands but, at the same time, it preserves its unique traditions and then it applies them consciously. The strong force of traditions, the rich historical heritage determines the tasks of the settlement. Besides, its structural conditions, the rare historical and aesthetical values of its buildings determine the direction and the way of development of Sándorfalva.

Today the settlement is not the exclusive place of the agricultural production. Electricity, an access road, comfortable houses, inner road network, system of telecommunication, health care, system of education and local administration are all present. Small and middle-sized industrial ventures are present, too, though in a smaller measure. It is a must to improve the shop network and other tasks of supply. It is necessary to utilize that small amount of money from different sources cleverly in order to make the settlement a significant regional centre.

It is worth making a matter of curiosity an attraction. It is necessary to organize programs to make a settlement attractive. People there are aiming to stay open to the world and not to feel they are just rural not forgetting their roots, the Pallavicini-heritage- where they come from which have always been a great treasure.

3. THE TOWN AS THE RESULT OF THE PROCESS OF URBANIZATION

In the Hungarian history the first towns – to 1867- were market-towns and free royal cities. Then a new category: the town with the municipal law was introduced from 1867 to 1949. After it, since the 1950s the following categories can be found: county town, town of county rank, district town, town of district rank. (Beluszky-Györi 2005)

There is not a set limit regarding the number of settlement which can be declared towns. According to the „Magyar Köztársaság Helységnévtára” (‘List of Place-names in the Hungarian Republic’), to 1950 50, then till 1990 112, then about two decades later, today 328 towns can be found in our country (<http://portal.ksh.hu/pls/portal/cp.helyegnevtar>, 2011). The trend to give a town rank is getting bigger. It can be seen exactly that most of the settlements were declared towns after the political transformation. This tendency is still going on after our joining to the EU.

There are several factors which every settlement has to accomplish in order to obtain the town rank. These are the following: density of buildings, number of population, density of population, economical-social structure. These factors are different in a village on the Hungarian Plain, in the agglomeration of Budapest or in a village of the Transdanubian area. Naturally, these places have to prove a higher level of development as compared to the level of their region.

It belongs to the most essential conditions that only the settlement can be a town which has already been ranked as a „nagyközség”. Two important factors should be considered, as well: the human one and the time-space relations. Since it is the human factor which is in the centre, the most convenient claims should be realized and maintained. The

other important component is the time-space relation, which is to say, the age and special location of the given settlement.

The legislative power intended to construct flexible index-numbers which can mean a realizable challenge for all candidate-towns. However, there is only one exception which separates the urban area from the rural one, it is density of population. It was the OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) to fix this value as 150 person/km². It cannot be accomplished in each settlement; this index-number is 147 person/km² in case of Sándorfalva, which is slightly less than the desired number. Besides, the settlement can become a town if its population is over 5.000 people. This index-number, in case of Sándorfalva, outnumbers the fixed value since, even at time of the initiation, it exceeded 8.000. Apart from the index-numbers, the economical-infrastructure level of development, the social-regional roles, traditions, cultural life are all taken into consideration. In addition to the desired level of development, the given place should provide basic and central functions, as well. These two criteria: the level of development and central function are determinant factors. In case of Sándorfalva they can be regarded as satisfactory ones.

Between 1879 and 2005, Sándorfalva induced index-numbers which gave hope to obtain the town rank. Among the settlements of Szeged Small Region Sándorfalva is the second most populated one, after Szeged. Within the county it precedes towns like Kistelek, Mindszent or Mórahalom (Takács 1979).

Before obtaining the town rank, it had to prepared itself to get it which was quite a long process. The „nagyközség” had to realize measures which could ensure its purpose. It was important to increase the population, economical, infrastructural index-numbers. These conditions not only provide better living conditions for the population but also they result in a more attractive image of the small town.

A rural development conception was realized with which they can ensure the use of classification of the competitive town. First of all, it is necessary to find solutions to improve economy. Besides, it is necessary to motivate people to move there. After the „nagyközség” initiated to become a town the number of population grew continuously. The number of people living there has more than doubled and this process is still going on.

Sándorfalva can be considered as a strong settlement from the economical-commercial points of view, it has a large number of shops and a marketplace, too. It clearly shows the importance of the market that a lot of people from the neighboring places go to Sándorfalva to sell and buy things.

The settlement has a nursery school, a kindergarten, a primary school and an evening secondary school. The town attracts students from the neighboring villages (Dóc, Baks, Szatymaz) to go to school there. (Picture 2)

The building is completely suitable for the quality education to obtain competitive knowledge.

The settlement has a strong cultural past due to its famous zitherists. Every year they perform in several programs where the people from the neighboring villages go, too.

The town has 3 surgeries for adults, 1 for children, there is a vet, too and 2 dentists but they receive private patients, as well.

From the 1990s a lot of people from Szeged have chosen the small gardens in Sándorfalva when they wanted to relax. Its traffic is quite heavy due to the Szeged-Ópusztaszer-Csongrád-axis.

From the 1980s the village-town flow has changed, and people moved to the villages from the bigger towns. The villages around Szeged increased the most quickly their population: besides settlements Sándorfalva, Deszk, Újszentiván, Zsombó. More and more people moved from Szeged due to the reasonable prices of plots and the favorable transport conditions. In the year of becoming town 10 juvenile fell on 84 elderly which is a special

starting point to strengthen the social structure of the settlement. Over the years the number of people with university degree has multiplied. The proportion of people with secondary qualification is extremely high.

Picture 2. The renovated and amplified school building in the town centre

Source: the author's own image, 2011

The majority of employees from Sándorfalva commute between its living and working places. Most of them go to work mainly to Szeged, then to villages Ópusztaszer, Kistelek and Szatymaz. The unemployment rate is under the national average.

After the millennium they did not break with the former ways of living, since in the settlement the agricultural production, cultivation and onion cultivation are all significant. As for animal husbandry, it is typical to rear poultry and pigs. Regarding the industrial production it has hundreds of ventures of different sizes, besides broom manufacturing. It strengthens its regional role that these ventures fulfill the demands of the neighboring settlements, thus they result in an economical increase for the town. It has two rifle clubs and the Szeged Fish Ltd, which deals with fish-breeding, plays an important role in the economical life of the settlement.

Shops, places with commercial and service activities fulfill the demands not only of the people in Sándorfalva but that of the population of the nearby villages, as well. Services of the commercial units in Sándorfalva are utilized by the majority of villages Balástya, Dóc, Szatymaz and the people who have small gardens along the road Szeged-Csongrád. All basic services are available in a suitable level. Commercial supply is of urban level. Regarding its size, the market is of fair-type, 90% of the sellers and 40% of the customers come from different places.

The tourism is not really utilized though lots of natural treasures can be found in the settlement and its neighborhood, catering and tourism fall behind the desired level. Its infrastructural development is solved with the exception of the sewage disposal.

The settlement has always been within easy reach but the real change was expected with the construction of the road to connect it with Algyő. The motorway was finished a short time ago so its effect cannot be measured.

In 1996 the police station of Sándorfalva was established which villages Szatymaz and Dóc belong to. Even the Association of Civil Guards was established in 1995. It shows the regional role of the Association that they can be called even from villages Baks, Dóc, Szatymaz, Szeged and Ópusztaszer, as well.

The Culture Centre organizes different programs for the students, pensioners and for those who want to entertain. In 1999 the culture centre was nominated after the famous zitherist, Budai Sándor, who was born in this town.

4. DIRECTION OF DEVELOPMENT

The Pallavicini Plan (2006) is the document of development which determines the main direction of development for the next 10-15 years.

On the basis of its geographical-natural location, Sándorfalva is an attractive place for tourism, apart from this it can utilize the vicinity of Ópusztaszer. The most important conceptions of development are retention of the urban population, establishment of new working places and development of the economical-social structure.

All in all, a conception of town development should be realized which has an effect on all fields of life.

A town lives if stability and development can live together in it. A town can be lived if it has its own history. „Its own history is the plurality of memories and novelties, grandpa’s reminiscences and the grandchildren’s faces of surprise.” (Botka 2011)

Reconstruction of the castle is of that kind which will represent a value of great importance for the town. Due to the work, Pallavicini Castle in the centre is being transformed into a historic and ethnographic museum. It is planned to rebuild the house of the famous zitherist, Budai, Sándor into a Memorial House where there will be an exhibition on the history of the zither which is a unique one in Europe.

In the Széchenyi Court, where a playing ground and a skating-rink can be found, a new community centre is planned to be built with which more space will be gained for the younger ones.

The government of the town has set as an aim that everything should be preserved which is worth and everything should be renewed which is necessary. (Botka 2011)

They consider important to form new plots in the interest to increase the Town’s population. As a result, the settlement will be not only more attractive but it promises success for everybody in the long run.

5. SUMMARY

We tried to find what requirements the settlement of Sándorfalva had to fulfill in order to obtain the town rank and how it could realize them. It is totally proved that it fulfilled the criteria of the town rank and it has stepped on the road of development.

People living there are satisfied with these results, and they are interested in how this improvement is going on. Keeping the people’s demands in consideration, it can result in development which can ensure competitiveness. It was based on the evaluation of the possibilities, elaboration and realization of development conceptions and action plans, together with the image of a livable town. Sándorfalva would like to develop its regional and sub regional role and importance.

Today urbanization is an important phenomenon. Interpersonal relations develop altogether with it. Meanwhile it is necessary to decide between old and new. A new sphere of human life is coming to light in space and time. The main source of this force is tradition.

BIBLIOGRAPHY

Beluszky Pál – Győri Róbert (2005): Magyar városhálózat a 20. század elején Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs

Botka László (2011): Része lesz az életünknek 2011. 10. 01. Délvilág, 3.p.

Gálné Horváth Ildikó (2010): Some Social Aspects of Boondocks' Life in South-East Hungary in the 21st Century, Management Agricol, seria I, vol. XII(1), Editura Agroprint Timisoara, Romania, 143-148.p.

Granasztói Pál (1984): A tradíció funkciója, építészet, városépítés, társadalom, Akadémiai Kiadó Vélemények, viták a Városépítésről 1984, Kossuth Kiadó, Budapest, 197.p.

Komor Vilma (szerk.) (1985): A falu, Településpolitika, falufejlesztés, építészet; Budapest 1985, szerk.: Komor Vilma, Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Információs Központja, Budapest, 504. p.

Magyar Köztársaság Helységnévtára <http://portal.ksh.hu/pls/portal/cp.helysegnevtar> 2011.10.22.

Perczel Károly (1984): Az ismeretlen OTK és a településhálózat fejlesztés újraértékelése; vélemények, viták a városépítésről, Kossuth Kiadó, Budapest, 76.p.

Takács Máté (1979): Szeged és környékének kölcsönhatása – „munkamegosztás” a települések között, Csongrád Megyei Szemle, Szeged, 35.p.

SOME RESULTS AND IMPACTS OF 55TH EOQ CONGRESS IN BUDAPEST

Dr. D.Sc. Molnár, Pál¹ - Dr. Ph.D. Marosi, Tibor² - Dr. habil. Ph.D. Gál, József³ - Dr. C.Sc.
Véha, Antal⁴

¹professor, Szeged University, Faculty of Engineering Szeged, and President, HNC for EOQ Budapest

²associate professor, Szeged University, Faculty of Engineering, Szeged

³associate professor, Szeged University, Faculty of Engineering, Szeged

⁴professor, Szeged University, Faculty of Engineering Szeged

SUMMARY

The 55th EOQ Annual Congress was organized by the HNC for EOQ in Budapest between 20th-23rd June 2011. This Congress was simultaneously also a World Quality Congress taking place triennially alternately in the United States, Europe and Japan. Considering that in this period Hungary had the Presidency of the EU Council, importance of this year's World Quality Congress was underlined by the fact that it was also registered in the official EU calendar. Other important prestige increasing factors were the meeting of the representatives of the World Alliance for Quality (WAQ), and the General Assembly of the International Academy of Quality (IAQ) after the Congress. The most important presentations of the Congress are reviewed. In additions some conclusions and recommendations are summarised.

1. INTRODUCTION

The main topics of the Congress events were followings:

- Innovation and Quality
- Education of Quality – Quality of Education
- Repositioning the Quality Issues in Manufacturing
- Quality Management and Quality of the Management
- Corporate Social Responsibility and Sustainable Development
- Quality Improvement Methods, Six Sigma and Lean
- People Involvement and Motivation
- Quality Situation in following Sectors: Agrifood, Healthcare, Public Administration, Pharmaceutical Industry, Automotive Industry, Construction Industry, Services and Tourism

The Pre-Congress Seminars were held on Agrifood, Healthcare and Public Administration.

2. RESULTS

Since the beginning great interest was shown towards the World Quality Congress. Recognized quality professionals and general managers submitted altogether nearly 300 presentation proposals being outstandingly high number in the history of the EOQ Congresses from which 149 papers were accepted from 44 countries and presented in the Pre-Congress Symposia, in the Opening and Closing Plenary Sessions as well as in the 24 Concurrent Sessions (Table 1).

As regards participants: from 61 countries, nearly 620 participants registered and graced the Congress with their presences (Table 2). Many participants arrived from China, Russia, Germany, Japan and Norway. Every continent was represented at the Congress.

Table 1. Number of Pre-Congress and Congress Presentations per Countries

Country	Pre-Congress	Congress	To-gather	Country	Pre-Congress	Congress	To-gather
Argentina	0	1	1	Republic of Kosovo	0	1	1
Australia	0	1	1	Hungary	10	22	32
Austria	0	3	3	Morocco	0	1	1
Belgium	2	3	5	Germany	4	6	10
Bosnia-Herzegovina	0	1	1	Norway	0	3	3
Brazil	0	1	1	Italy	1	0	1
Cyprus	0	1	1	Russia	1	6	7
Czech Republic	0	4	4	Portugal	0	4	4
Republic of South Africa	0	1	1	Romania	0	1	1
United Kingdom	2	3	5	Spain	0	1	1
Egypt	1	0	1	Switzerland	1	2	3
Finland	0	3	3	Sweden	1	4	5
France	0	1	1	Saudi Arabia	1	0	1
The Philippines	3	2	5	Serbia	0	2	2
Greece	0	1	1	Singapore	0	1	1
Netherlands	1	2	3	Slovakia	0	1	1
Croatia	0	3	3	Thailand	0	1	1
India	1	3	4	Turkey	0	1	1
Iran	0	1	1	New Zealand	0	1	1
Israel	0	3	3	Ukraine	0	2	2
Japan	5	4	9	USA	5	5	10
China	0	2	2				
Kazakhstan	1	0	1	Altogether	40	109	149

Source: conference organizers of 55th EOQ Congress in Budapest 2011

In cooperation with the VSL Consultancy and Servicing Ltd. also a widespread participants' satisfaction survey took place. It should be mentioned and recognized that 30-60% of the participants completed evaluation forms in every session, so scores can be considered as representative.

Table 2. Number of Pre-Congress and Congress Participants per Countries

Country	Pre-Congress	Congress	To-gather	Country	Pre-Congress	Congress	To-gather
Albania	2	1	3	China	2	30	32
Angola	0	1	1	Republic of Kosovo	0	1	1
Argentina	0	2	2	Latvia	2	3	5
Australia	3	2	5	Liechtenstein	0	2	2
Austria	1	3	4	Libya	2	1	3
Belgium	2	12	14	Luxembourg	0	1	1
Bosnia-Herzegovina	0	1	1	Malta	0	2	2
Brazil	2	3	5	Moldova	1	1	2
Comoro-Islands	0	4	4	Morocco	0	1	1
Cyprus	1	1	2	Hungary	212	330	542
Czech Republic	2	4	6	Germany	7	18	25
Denmark	0	1	1	Norway	4	13	17
Republic of South Africa	2	1	3	Italy	1	1	2
South Korea	4	2	6	Russia	3	29	32
United Kingdom	4	8	12	Portugal	0	9	9
Egypt	2	1	3	Romania	2	3	5
Estonia	2	3	5	Spain	1	2	3
Finland	1	7	8	Switzerland	2	7	9
France	2	3	5	Sweden	2	11	13
The Philippines	6	6	12	Saudi Arabia	1	1	2
Greece	0	1	1	Serbia	1	5	6
Georgia	0	1	1	Singapore	0	1	1
Netherlands	4	5	9	Slovakia	0	2	2
Hong Kong	0	1	1	Slovenia	6	5	11
Croatia	1	7	8	Thailand	3	3	6
India	6	7	13	Turkey	0	7	7
Iran	0	1	1	Ukraine	0	3	3
Israel	0	4	4	USA	7	11	18
Japan	8	13	21	New Zealand	0	1	1
Canada	0	1	1	Vietnam	1	1	2
Kazakhstan	3	2	5	Altogether	318	614	932

Source: conference organizers of 55th EOQ Congress in Budapest 2011

General evaluation of the Congress is included in Table 3.

Table 3. General evaluation of the Congress

Topic	Average
Global index of the 55th EOQ Congress	4.34
Congress venue	4.47
Cultural and social programs	4.41
Services (registration, lunch, coffee etc.)	4.40
Preparation of the Congress (information, correspondence)	4.34
Organization of the Congress	4.31
Professional level	4.29

Source: conference organizers of 55th EOQ Congress in Budapest 2011

The positive picture of the Congress was strengthened by the altogether 11 exhibitors as well as by the factory visits at the Herend Porcelain Manufactory, Grundfos Manufacturing Hungary and in Dreher Breweries.

3. SELECTED PRESENTATIONS

3.1. NATIONAL PLAN FOR EUROPE 2020 STRATEGY

Balázs Hidvéghi, Deputy State Secretary for European Union and International Affairs of the Ministry for National Economy, Hungary

Having reviewed Hungary's key macroeconomic indicators, main items of the Hungarian National Reform Program are the following: 1. Measures to reduce public expenditure and debt to a sustainable level, 2. Building better business environment in Hungary, 3. Structural reforms to enhance and dynamising the economic growth, 4. Long-term structural reforms and 5. Fostering employment. These objectives are well in line with the national strategic programs as well as the EU 2020 strategies and main national targets:

- Increasing employment rate to 75%;
- Lowering the number of people living in poverty by 5%;
- Increasing the level of R&D expenditures to 1,8% of GDP;
- Increasing the share of population aged 30-34 having completed tertiary level education to 30,3%;
- Increasing the share of renewable energy sources to 14,6%.

3.2. EUROPEAN QUALITY POLICY

Zacharias Bilalis, European Commission, DG Enterprise and Industry, Brussels, Belgium

The European Quality Policy does not plan to widen Community legislative activity nor envisions a more "interventionist" role for the Commission: namely it wants to act as a "facilitator", a catalyst for the projects and initiatives to be carried out in a decentralized manner, by fixing a reference point and by providing direction for thought and action. A European Quality Policy must lead to:

- Satisfied citizens, consumers and customers;
- Well-trained and motivated staff;
- Efficiently managed companies;
- Respected environment;

- Well-used resources;
- Strengthened employment on the basis of overall competitiveness, innovation and creativity.

Framework of a European Quality Policy: Quality Assurance should be “part of Quality Management focused on providing confidence that quality requirements will be fulfilled”. However, a European Quality Policy must also address the whole issue of “quality as such“, go beyond the limits of pure quality assurance and encompass the whole sphere of quality management. It means that the European Quality Policy is directed towards companies, public authorities and consumers alike. It aims to establish the overall framework for the development of technical and political environment essential to the improvement of the quality of products and services, the competitiveness of European companies and the quality of life of the people of Europe. A European Quality Policy intends to develop a favourable environment in which enterprises achieve excellence in terms not only of conformity to regulatory requirements but also of their outputs and internal organisation for the benefit of the society as a whole.

3.3 INTRODUCTION TO THE CHINESE CERTIFICATION AND ACCREDITATION SYSTEM

Che Wenyi, Deputy Chief Administrator, Certification and Accreditation of China (CNCA), China

Certification and accreditation are playing more and more important role in the national economic and social development. Through the certification the quality level of products and services as well as management quality levels has been enhanced vigorously. The average rate of product quality above standard in certified enterprises is 92%, while this rate at the uncertified companies is only 79%. Today in China there are 136 domestic and 37 foreign-invested certification bodies, 33 certification training bodies, 353 certification consultancy bodies and 16 foreign certification bodies. Altogether about 60 thousand certification, accreditation and related personnel cover various industries, products and institutions in China. Regulation on certification and accreditation of the People’s Republic of China was announced in 2003. The supervision system was established by several years’ efforts encompassing the comprehensive supervision by regulations, authorities, accreditation and self-discipline. The comprehensive certification system covers both compulsory and voluntary areas. Legal responsibility systems are based on characteristics of certification and accreditation. There is a unified and active international cooperation system in place.

3.4. RETURNING TO OUR ROOTS: THE FUNDAMENTALS OF MANAGING FOR QUALITY

Gregory H. Watson, Acting Chairman and President, International Academy for Quality (IAQ), Finland

Excellence is a milestone on the quality journey from the creative ideas up to the implementation in practice: the design gap (reliability by design) is between what the customer wants and what he/she is promised. And what the customer gets at last will provide basis for future customer perceptions. Quality management should fill the conformity gap between customer expectations and the real supplies in order to avoid quality losses. Excellence is the good customers’ perception of our goods and services. There exist a lot of tools and methods of quality management to make this long quality journey as efficient as possible: ISO 9000 Standard, Lean Six Sigma Method and Business Excellence (leadership and governance, strategic plans and projects, ethics and social responsibilities, performance measurement and knowledge management – just to mention the most important elements). While the ISO 9000 Standard represents the relatively low-level operational quality, Six Sigma projects are contributing through reiterated self-assessment and benchmarking

activities very efficiently to the development of business excellence (upper strategic quality). Quality is about action – it is not just theory.

3.5. CULTURAL TRANSFORMATION: PROVIDING THE LEADING EDGE IN NAVIGATING GLOBAL QUALITY

Charles Aubrey, Vice President for Quality and Performance Excellence Anderson Pharma Packaging Inc. an AmerisourceBergen Company, USA

Continuous improvement has become one of the most important processes in organizations today. Whatever the specific approach; TQM, Six Sigma, Lean, Process Management and Improvement or Kaizen, the culture of the organization must support that approach. If the culture does not foster the approach, support the behavior and activities, reinforce the discipline, motivate and reward the actions and results, then the continuous improvement process will fail. It is the senior leadership team who must define what culture they want. Culture must be developed to support the type of continuous improvement process the organization wants to implement. Anderson Pharma Packaging Inc. has recently completed a culture survey and almost 400 employees participated voluntarily. The senior leadership team earlier had articulated 7 values being important to Anderson since 1967, but had never been written down. The senior management team now wanted to determine how well they were accepted, adopted and practiced at the company. As it was the intent of the senior management team to measure them, they developed 87 questions around the 7 values which are: Manage with Information and Metrics, Empower Employees, Teamwork, Respect and Ethical Behavior, Improve and Innovate, Coach/Mentor and Make a Difference, and Surpass Customer Expectations. This was done to make it clear throughout the organization what Anderson stands for, how to operate and what they expect from each employee.

3.5. INNOVATION AND QUALITY

Gábor Szabó, President, Hungarian Innovation Association and Rector of Szeged University, Hungary

Donald Stokes American scientist published in the late 1990s a two-dimensional innovation model making balance between demands for understanding the nature as well as demands for solving social and technological problems considering exploitation as well. Every project should be positioned in this co-ordinates system according to the special demands indicated at the axis. For example, Bohr was not interested in the technical details but he wanted to understand nature (theoretical science); on the other hand, Edison dealt only with engineering and technical problems (practical science). As opposed to both of them, Pasteur set out purely from practical approaches but problem solving required some basic research and knowledge with special regard to microbiology. This very interesting quarter on the figure represents problem solving sciences where majority of the modern projects (e.g. genetic mapping and informatics) will come. These projects can only be duly supported within properly efficient innovation systems. Furthermore the speaker showed the number and expenses of the changes as a function of product life cycle during the whole product development period beginning from research up to putting new goods in the market.

3.6. A JOURNEY TO EXCELLENCE IN TWO ORGANIZATIONS

E. David Spong, ASQ Board Chair and President (Ret.) Boeing Aerospace Support, USA

The speaker himself conducted 2 very successful quality journeys: 1) Boeing Airlift & Tanker Programs (1991-2000) with National Baldrige Award reached in 1998; 2) Boeing Aerospace Support (2000-2004) that became Baldrige winner in 2003. The Law of Change says: "If you always do what you have always done you will get what you have always gotten!" The Corollary says: "If you want a different outcome, you must change either the

process, the product, or both.” At first the relationships with internal and external customers have to be reinvented with the assistance of a team committed to program excellence. Also a Customer Satisfaction Model should be set where satisfaction itself consists of two components: performance excellence (quality + cost + schedule) and relationship excellence. Process management should cover everything we do by managing and improving through a single, disciplined approach as well as by empowering associates. All employees must believe in quality! But the most important thing is that leadership shall be committed to quality as Deming said: “Projects are most successful when top management takes ownership.” At new organizations focus should be put on both running and growing the business. Development supported by the Baldrige criteria begins with leadership and – through strategic planning, customer focus, measurement & analysis, knowledge and process management and workforce focus – will culminate in improved business results. Properly motivated employees are key contributors to the excellent business results!

3.7. INNOVATION OF QUALITY – QUALITY OF INNOVATION; THE WAY HOW KNORR DOES IT

István Lepsényi, Director General, Knorr Bremse Hungary Ltd., Hungary

Knorr-Bremse is the world’s leading manufacturer of braking systems for rail and commercial vehicles having 100 years of experience with braking technology. They produce mainly air treatment units and valves for air brake systems. Knorr-Bremse is engaged in research & development activities: a Test Center in Kecskemét supports product development with technical validation tests of new pneumatic and electro-pneumatic concepts with a series of tests: function, endurance, environmental, system and vehicle tests. Quality – as a core value – is the order of the day for any manufacturer of safety-relevant systems: product safety is a critical success factor while individual responsibility and ownership are also essential. As a customer driven company, Knorr-Bremse is committed to continuously advance the quality of their products and services. They accept at the same time, that the responsibility and ownership for quality and product safety rests collectively with each and every one of the employees. The Integrated Product Safety Management System applied ensures the lowest risk on society in the traffic. The Knorr-Excellence (KE) Model introduced in 2007 has envisaged the vision to switch from “very good” to “excellent” in every field in order to reach the strategic purposes. As a part of this model, CVS (Commercial Vehicle Systems) will achieve globally zero defect and outstanding business results through global cooperation and synergy. Knorr-Bremse answers for our days’ world of mobility with the following sentence: Every day, more than 1 billion people put their trust in systems from Knorr-Bremse – in light rail vehicles, metros, high speed trains; in buses, coaches and commercial vehicles.

3.8. THE GOLDEN TRIANGLE OF MANAGEMENT: COMPETITIVENESS, PROFITABILITY AND SUSTAINABILITY – HOW CAN INTERNATIONAL STANDARDS HELP?

Alan Bryden, Immediate Past Secretary General of International Organization for Standardization, France

The general economic and societal context in which organizations operate has drastically evolved in the past decade. The trend is for even greater challenges ahead. ‘Globalization’ and ‘sustainable development’ have become the key words to describe this context. Designing an efficient management system and practice in this global context involves integrating many aspects: knowledge and economic intelligence, innovation, quality, environment, safety and security, occupational health and safety, and, more generally, social responsibility. Overall and lasting success depends on the ability to reconcile competitiveness, profitability and sustainability. The golden triangle of management: reconciling competitiveness, profitability and sustainability. Consensus should always be based on

international standards: a treasure chest of proven and globally accepted solutions, because standards are tools for knowledge and innovation and for accessing world markets. Furthermore, they are tools for environmental impacts and energy efficiency, tools for business continuity and risk management as well as tools for social impacts and responsibility. Conclusion: international standards are tools to facilitate market responsiveness, sustainable efficiency and global competitiveness.

3.9. BREAKTHROUGH MANAGEMENT IN INDIA

Shoji Shiba, Professor Emeritus of the Tsukuba University, Japan

Management of global quality is not an easy thing: within the organizations all processes have to be under control while excellent organizations themselves have to be embedded in a harmonious society. Visionary leadership is the key for navigating global quality in the new era (characterized mainly by internal contradictions and environment constraints) enforcing fundamental changes: outside different perspectives have to be fused in order to unlock values as well as to induce new physical infrastructure and mind set changes. On the other side, practices should be reflected inside to shift views and unlocking new values. Global quality itself is originating from perceptions and aftermath it pulls further development of the navigating system. Some arrogance is substantially needed to follow even strengthen this process to reach higher levels of global quality. Consumers' latent needs plus contributions to innovations resemble to a pyramid where non-users lay in the bottom: simple users and dominant majority of users represent the following levels while at the top of the pyramid ('High End') competitive advantages and tangible results (profit) are sought. At the bottom of the pyramid disruptive innovations are needed: the invisible desires and latent needs of masses of people have to be recognized and understood – it is the essence of leadership! For example, the story of CHOTUKOOL (a refrigerator box working without electricity) was a prominent, quite disruptive innovation in India within the Visionary Leaders for Manufacturing (VLFM) Program orchestrated by Shoji Shiba. This initiative addressed the basic needs of the poorest, simple customers with easy and affordable solutions making their family life more happy allowing them to produce and store larger quantities of fruits and vegetables ensuring higher market incomes for them. So disruptive innovations open up the untapped market of the non-users, while at the top of the pyramid typical sustaining innovations are needed. In other words: in order to build new businesses at the bottom of the pyramid, mostly fundamental breakthrough innovations are able to reach out to people (community focus) creating new capabilities for them for additional earning. In this case wide coverage through partnership and community networking are essential.

4. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

The most important statements would be echoed by contributing in all probability to solving the current economic and social problems of the world. It can be pointed out that in the future activities of the participating and of all other quality organizations the sustainability and the corporate social responsibility should play an important role and also quality should be developed from these aspects.

It became obvious that quality has to be interpreted more and more widely because quality of products and services influences substantially the operation of all organizations of society, economy and the cultural sphere but also the everyday life of people. This effect is reciprocal considering that the customers'/buyers' awareness on the other hand will be only stronger and stronger due to the acquisition of knowledge from internet becoming slowly general, changing sharply the vision of quality. This is the case because the more and more conscious customer/buyer/consumer will choose or prefer products and services with the most favourable price/quality proportions in the more and more globalizing world.

It was expressed in several presentations that quality is not principally a type of costs but an very important factor

- of economy, effectiveness and saving approach as well as
- of competitiveness of the enterprises, organizations, countries and regions.

This means that only products and services of top quality meeting customers' utilizes' demands at favorable prices could be marketed in the future ensuring their producers a growing market share. Evolution of the first factor is determined primarily by the exact faultless work while the second factor by innovation, visionary strategies, quality-oriented management and owners as well as the character of legal and economic regulations. All those crucially specify positions of countries and regions in the international competition influencing in this way income, living standard and quality-of-life of their populations to some extent.

It also should be underlined that presentations dealing with the quality issues of healthcare and the tightly connected pharmaceutical industry filled up not only a separate symposium but were included in the program as a one-day workshop; what is more, some presentations with similar subject were delivered in other sessions as well. This may be in connection with the health problems of the aging population, the incredible rapid development of medical sciences and technical conditions and the quickly growing related costs as well as with public health quality getting into the focus of attention of people.

Beyond the messages of general character also several conclusions can be drawn based upon the realized Congress program.

First Conclusion: Majority of the high-level presentations gave a real picture on the present situation of quality and quality management on world level and also in a given sector or special field. Operative and strategic tasks of the near or distant future were many times drawn up in a well-founded manner or they could be well deducted.

Second Conclusion: From among the emerging countries India and China are making tremendous efforts as regards quality development. In India Shoji Shiba's training contribution concerns wide leading professional groups that enjoy the government support. In China the government has treated quality as a central issue for a longer period now supporting beyond the strong government offices also the activities of the civil quality organizations.

Third Conclusion: A general recognition is crystallized – quality in our days has not really been one of the most important key elements of the competitiveness in the economy any more but concerns the whole society. This statement is underlined among others by the fact that major part of the presentations related to health, education and training, public administration, services, tourism, and – prominently – the sustainable development and corporate social responsibility. It should not be disregarded, however, that the developed quality techniques are applied mostly in the industry and from there they are transported through to the above-mentioned areas step-by-step that should be practically facilitated.

Fourth Conclusion: It seems to be decided the old-standing permanent question – whether the management of quality or quality of the management is first. As the organizations have really always only one management system running favourably as an integrated system, its quality determines the operation, performance and position of the organization in the more and more globalizing international competition. Several presentations expressed and verified that according to the most favourable situation quality management takes an outstanding position within the organizational management system. One of the conclusions is that it is necessary to advance further from quality management towards the quality of management, i.e. quality management principles should be more and more intensively included into the comprehensive management system.

Fifth Conclusion: Education level, abilities, competences and commitment of the human resources are the most important differentiating factors between the performance and competitiveness of the companies and organizations. In addition to emphasizing importance of education and training, empowerment and motivation of the counterparts induce synergic effect that could not be neglected.

At present **following recommendations** can be suggested on the basis of the messages and conclusions of the Congress:

- Standpoint of the European Commission and Member States' governments should be revised relating to quality including the confirmation of the role played by quality among competitiveness factors in the development strategies, including the new approach towards recognition of business excellence.
- In addition to the general quality and methodology items also the branches specific quality questions should be properly addressed on the EOQ Congresses. For this purpose activities of special committees and sections have to be strengthened as well as the cooperation with the competent professional organizations both at international and national level.
- In Budapest it succeeded in making inventory on the results of WAQ (World Alliance for Quality) achieved in the past three years as well as on its role played now in the world; however it should be further developed if the WAQ wants to complete its mission in the next years.
- Scientific development of the quality-related special fields appeared even more unambiguously in the 55th EOQ Congress as earlier. It can be stated that quality science is a synthesizing discipline where primarily technical, economic and management sciences are fundamental from among the main disciplines but also the remaining ones are represented at certain level.
- Relations between quality and services as well as the quality issues of tourism were given large space in the 55th EOQ Congress. Majority of the participants appreciated very positively these presentations. Therefore they should be exploited in the future activities of the EOQ Hungarian National Committee.

BIBLIOGRAPHY

Aubrey, Charles (2011): Cultural Transformation: Providing the Leading Edge in Navigating Global Quality. CD Proceedings of the 55th EOQ Congress, Budapest

Bilalis, Zacharias (2011): European Quality Policy. CD Proceedings of the 55th EOQ Congress, Budapest

Bryden, Alan (2011): The Golden Triangle of Management: Competitiveness, Profitability and Sustainability – How can International Standards Help? CD Proceedings of the 55th EOQ Congress, Budapest

Hídvéghi, Balázs (2011): National Plan for Europe 2020 Strategy. CD Proceedings of the 55th EOQ Congress, Budapest

Lepsényi, István (2011): Innovation of Quality – Quality of Innovation; The Way how KNORR does it. CD Proceedings of the 55th EOQ Congress, Budapest

Shiba, Shoji (2011): Breakthrough Management in India. CD Proceedings of the 55th EOQ Congress, Budapest

Spong, E. David (2011): A Journey to Excellence in Two Organizations. CD Proceedings of the 55th EOQ Congress, Budapest

Szabó, Gábor (2011): Innovation and Quality. CD Proceedings of the 55th EOQ Congress, Budapest

Watson, Gregory H. (2011): Returning to our Roots: The Fundamentals of Managing for Quality. CD Proceedings of the 55th EOQ Congress, Budapest

Wenyi, Che (2011): Introduction to the Chinese Certification and Accreditation System. CD

THE ASPECTS OF TRADITION AND MODERNITY IN CHAIM POTOK'S NOVEL, IN *THE CHOSEN*

Noémi Vanderstein

Ph.D. Student, Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies

SUMMARY

Tradition and modernity are two expressions living together and living in conflict with each other, as well. Every human being has to face the choice between these elements because people are born into a world full of traditions of their families, however, they live in communities confronting new challenges.

Next to real life, the topic of the duel between tradition and modernity appears in literature, too. I introduce Chaim Potok's novel, *The Chosen* from the point of view of the main characters' struggle. Danny and Reuven live in Jewish families according to strict rules, and they watch the outside universe with curious eyes hoping that both of them are able to stand the proof.

1. INTRODUCTION

The topic of this paper is a pair of oppositions. I focus on two important expressions in the way of losing something. Human beings make a struggle between tradition and modernity, and the end of this struggle is either losing traditions that involves winning modernity or losing modernity that means winning traditions.

I believe that in the centre of the novel of *The Chosen* by Chaim Potok a challenge stands. The main characters feel that they live their lives according to the ancient religious rules but on the other hand, they realize that the world where they live is the modern America. It suggests that they have to suit to the requirements of tradition and modernity at the same time.

2. TRADITION

Applying Chaim Potok's novel, *The Chosen* I define what the expression of 'tradition' means. First, I intend to make a difference between assimilation and integration.

Assimilation and integration stand in a binary position. In Structuralism, the principle of binary oppositions is the centre of the investigation. The fundamental binarism governs human beings' existence and thoughts; they take on meaning and become cultural signs. (Rabinow P. 1991) 'To assimilate' means "to allow people to become part of another social group or state." (Hornby A. S. and Ruse C. 1990) 'To integrate' means "to join parts into a whole" (Hornby A. S. and Ruse C. 1990) and "to cause people to be together as one group." (Hornby A. S. and Ruse C. 1990) Modernity involves both these two expressions. Assimilation and integration suggest that human beings lose their identity and profit a new one.

I believe that if you live according to the traditions, you always forgive the faults of your enemies, and you look on everybody as your friend. In order to achieve peace in your soul, you should try to live without hurting anybody.

Born into a Jewish family, I was always interested in Judaism. Nowadays, in the centre of my interest there is the question of how Jews experience their Jewry. Focusing on this topic, I have to distinguish one group of Jews from another. I try to make two categories of Jewish people. Orthodox and Hasidic people are those who live their lives according to the rules and teachings of the Torah. Neologism is the other trend. The people in this group also believe in the words of the Torah but put the emphasis on their living, and the importance of religion comes only after that. Both of these communities live in the world of traditions.

The man is different from animals in two significant fields. One of these fields is that man is open to the world, so he is able to receive from and give information to other individuals; and the other scope is language that people use. Language is the tool for people to accomplish their openness. According to Wolfhart Pannenberg, “man’s ambition goes over everything that appears in front of him and there is nothing in the world to give satisfaction to him.” (Pannenberg W. 1998)

3. MODERNITY

My aim is to examine the realization of the power of man as a Subject open to the world. To show the task of existence and fantasy in people’s lives, I use Chaim Potok’s novel, *The Chosen*.

Since man has the ability of openness to the world, he is influenced by surrounding effects. First, he needs to enquire about them. Later, he accepts and gets, and he even alters them. This process is similar to the children’s acquaintance of the world. A new-born baby is not capable to orient himself, he only knows his environment in the way he learns it. As the baby is growing, he uses more and more sense organs and he has the ability of getting more and more knowledge.

People have pretensions that cannot be fulfilled by language or culture so they have to use one of their talents called fantasy. Fantasy goes beyond the task of existence. When people use their fantasy, they create something new for the world. Creativity plays an important role in human beings’ thinking. Since people have different thoughts and experience of the world and of reality, their creativity and fantasy also differ.

What is fantasy? Attila Kiss argues that “Recent poststructuralist attempts to define the fantastic have shared the common goal of moving beyond the methodological limits of genre categorization in order to reveal the logic of the fantastic as an effect which emerges in the speaking subject and as a general operation that is always at work in the symbolizing social practices of culture.” (Kiss A. A. 2002) He adds that the representations of the fantastic have effects on the “psycho-somatic heterogeneity of the subject.” (Kiss A. A. 2002) He also suggests that “The various perspectives that have been offered by the recent psychoanalytically informed theorization of the fantastic all seem to relate the fantastic not only to a subversive operation, but also to a *quest*, an attempt to reach a totality which has been lost or which always appears to be beyond our reach. ... This quest in culture is parallel with the quest inside the subject that aims at compensating for the *losses* (of the mother’s body, of reality) and the split that constitutes the subject. In this respect, the fantastic is an intensification of that *compensatory mechanism* which is constitutive of all signification.” (Kiss A. A. 2002)

I agree with Katalin Gellér in the fact that the basis of the fantasy is “emigration from the present.” (Gellér K. 2002) When we get out of our situation, we are able to get into another one. As Pannenberg says “getting out of our position involves creating a movement of productivity.” (Pannenberg W. 1998) I claim that when we use our fantasy and creativity, we heavily rely on our memories and discover the new at the same time.

4. CONFLICT BETWEEN THE OLD AND THE NEW

All of the main characters in the novel of *The Chosen* are human beings knowing a lot of things about the world but they are not satisfied with their knowledge. They want to know more, they want to go beyond existence, and want to interfere in their heritage. According to this concept, their lives are connected by creativity and fantasy. They cannot imagine what happens to the man being grown up in another way.

I argue that every realization and perception start with a coming thought. In this sense, Potok is the initiator of discovering a new perspective of Freudianism. On the other hand, Reuven is partner in Potok's work and he opens the way for Danny to find a new objective. I claim that both characters play a very important role in going beyond the existence and in examining the state of the soul by the works of Freud.

When man thinks of something – especially for a so far unknown thing – he has an idea of that object. He uses his fantasy to create rules and theories on that subject but he has to prove his thoughts. In Potok's novel, in *The Chosen* the author wants to get answers to the following elements of ongoing tension: "I don't need the outside world to solve my problems. It is disgusting and creates only ugliness. Why do I need the noise, the music, the pornography, and the heathenism therein. Using my own inner resources I can solve all my problems from inside my own tradition. There are some really beautiful things in the world beyond us. There are really things that we can learn from the world. Not everything about the outside world is ugly. Let's borrow the good things, and, by integrating them with our tradition, enrich ourselves as a result." (Potok C.: Lecture, 1986)

These two elements – tradition and modernity - suggest that there is a struggle in every human being. On one hand, people believe that they are the only one who can solve their problems and they do not rely on the outside world since it is a disgusting thing. Contrary to this opinion, there is the second element. It says that human beings are open to the world. The outside world is not full of ugliness and it suggests that we have the chance to adopt the good things. The profit of this integration is enriching our tradition and enriching ourselves, as well.

The reader can realize in *The Chosen* that these two elements are in confrontation with each other. The story itself is about Jewish world and Jewish traditions. I have to say that this world is the basis of the above mentioned tension.

Danny is in the middle of the struggle between these two elements of the tension. He lives in a Hasidic Jewish family with strict rules. It implies that the Hasidic community lives their lives according to the old traditions written down in the holy books of the Torah. It also suggests that this group of people does not accept any new information coming from the outside world because all of the things that are not in the history of the Hasidic people are wrong and usefulness.

On the other hand, Danny is a young boy with full of curiosity towards the world. He wants to get to know the nice and beautiful side of the outside world. He is in a desperate situation because he does not want to lose his past and his identity, however, he also seeks for something that can solve his problems. His problems originate from the world, from the culture where he lives in.

He finds a solution to his situation. He starts to read and analyze Freud's psychoanalytic theory. It is interesting for me that a Jewish young boy, who is grown up according to the ancient rules, finds peace in his soul when he starts to know the work of a modern psychologist.

Reading Freud's works starts not long after the accident of Reuven or at least not long after the development of the teenagers' friendship. All of Potok's questions are answered by the end of the story. A new way of upbringing and a new way of education comes to the scene, it exists as the starting point of the whole process. I claim that this influence is impaired and increased by the world-condition itself. Danny's main problem is that his father rears him in silence. Reb Saunders speaks to his son only in front of the Hasidic community when they talk about religious rules.

It is really difficult to learn from somebody - even if he is your father – who does not speak to you and who wants to raise you with the technique of silence. This problematic circumstance leads Danny going to the library where he meets Reuven's father. Since Danny

is a clever boy with brilliant mind, Reuven's father gives him numerous amounts of books to read. He also gives a gift to Danny. This gift is not simple a gift but a difficulty, too.

It is a gift or - I have to say - it is a profit to Danny. Why? In hard conditions, Danny meets Freud who has no supernatural, no priest and no rabbi. Most of our actions come from the unconscious, come from inside ourselves about which most of us are only dimly aware. (Potok C.: Lecture, 1986)

It is also a difficulty - or I have to say - it is a loss for Danny. Why? Freud's thoughts are not easy to be connected to the religious beliefs. Jewish mentality does not cope with the unconscious. Chaim Potok raises a question: "How do you relate this kind of a system to a religious world?" (Potok C.: Lecture, 1986)

I agree with the opinion of Potok as he answers the above asked question: "Danny Saunders comes to this realization in ironic fashion in *The Chosen*. Caught in the throes of a strange method by which his father is teaching him compassion for human suffering. Danny finds in Freud the instrumentality for handling this pain and suffering." (Potok C.: Lecture, 1986)

5. CONCLUSION

All of the characters in the novel of Chaim Potok, in *The Chosen* live in an existing world. There are a lot of known things around them but - since they are human beings - they are born with the ability of getting to know the unfamiliar. The characters have their culture and their language as a tool in their hands to establish the truth in a question that goes beyond existence and goes beyond reality.

I claim that people exist because God want them to live. God gives them the ability to think and to think even beyond existence. People use their fantasies and creativities in building up theories but the thoughts are limited. Man's thinking cannot go over death because the only creator who knows whether death is the end or the beginning of life is God.

In man's openness to the world, fantasy is a very determining factor. It has the power of creation and the desire of reaching new perspectives. Fantasy, together with creativity, goes beyond existence and looks for the non-exists. As in the sense of Freudianism, fantasy can be used through language. Language is the medium through people express their thoughts and feelings, and through the task of existence is fulfilled.

As a conclusion, I argue that man is open to the world and he constantly uses his fantasy as a compensation of losses. Human beings - living in their culture - use their language to go beyond existence, and use their fantasy to raise questions that need to be answered.

Tradition and modernity give a chance for human beings to choose. If the individual chooses tradition, he profits it and loses modernity. If the individual chooses modernity, he wins it and loses tradition. I believe that tradition and modernity live together in our lives but human beings are not able to suit to both of them at the same time.

BIBLIOGRAPHY

Hornby, A. S. and Christina Ruse. *Oxford Student's Dictionary of Current English*. Budapest: Akadémiai Kiadó and Oxford University Press, 1990. p. 37., 334.

Kiss, Attila Attila et al., eds. *The Iconography of the Fantastic. Eastern and Western Traditions of European Iconography 2*. Szeged: JATEPress, 2002.

---- *The Iconography of the Fantastic. Eastern and Western Traditions of European Iconography 2*. Attila Attila Kiss. "The Iconography of the Fantastic: An Introduction." Szeged: JATEPress, 2002. p. 22-23.

---- *The Iconography of the Fantastic. Eastern and Western Traditions of European Iconography 2*. Katalin Gellér. "Figures of Fantasy." Szeged: JATEPress, 2002. p. 299.

Pannenberg, Wolfhart. *Mi az ember?* [What is man?] Budapest: Egyházforum, 1998.
p. 16., 23.

Potok, Chaim. "The Chosen." *Chaim Potok lecture* (1986).

Available: <http://www.lasierra.edu/~ballen/potok/Potok.unique.html>.

Access: 24 January 2007.

---- *The Chosen*. New York: The Random House Publishing Group, 2004.

Rabinow, Paul ed. *The Foucault Reader. An Introduction to Foucault's Thought*. London: Penguin Books, 1991. p. 51-75.

...együtt a jövő mérnökeiért...

**2012-ben 50 éves
a mérnökképzés Szegeden**